

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
STRATEGINIO VALDYMO IR POLITIKOS FAKULTETO
POLITOLOGIJOS KATEDRA

VIRGINIJA MAKSIVYTYTĖ
(EUROPOS SĄJUNGOS POLITIKA IR ADMINISTRAVIMAS)

**ŠVEDIJOS SOCIALINĖS POLITIKOS MODELIS: BEDARBIŲ
INTEGRACIJOS STRATEGIJA**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovė –
dr. S. Grigaravičiūtė

Vilnius, 2006

TURINYS

ĮVADAS	4
1. SOCIALINĖS POLITIKOS MODELIAI	7
1. 1. SOCIALINĖS APSAUGOS MODELIAI. SVARBIAUSIŲ MODELIŲ SKIRTUMAI.....	7
1. 1. 1. Liberalioji Gerovės valstybė – marginalinis modelis.....	7
1. 1. 2. Konservatyvioji-korporatyvinė Gerovės valstybė – socialinės politikos modelis	8
1. 1. 3. Socialdemokratinė Gerovės valstybė – institucinis modelis	9
1. 2. IŠPLĖSTINIS SOCIALINĖS POLITIKOS MODELIAVIMAS	9
1. 3. VEIKSNIAI, LEMIANTYS SOCIALINĖS APSAUGOS TIPUS.....	10
1. 4. ISTORINIAI PROCESAI ĮTAKOJĘ ŠVEDIJOS SOCIALINĘ PADĖTĮ.....	12
1. 5. SOCIALDEMOKRATINĖS TRADICIJOS NUOSTATOS. SOCIALDEMOKRATŲ IDEOLOGIJA.....	14
2. NEDARBO PAPLITIMAS ŠVEDIJOJE	21
2.1. NEDARBO LYGIS.....	21
2.1.1. Nedarbo lygio dinamika pagal lytį.....	24
2.1.2. Nedarbo lygio dinamika pagal amžiaus grupes.....	25
2.1.3. Neįgaliųjų nedarbas.....	25
2.1.4. Imigrantų nedarbas	27
2.2. NEDARBO LYGIO RODIKLIAI ES KONTEKSTE	27
2.2.1. ES nedarbo lygio dinamika pagal lytį	30
2.2.2. ES nedarbo lygio dinamika pagal amžių.....	31
2.3. BENDROSIOS NEDARBO LYGIO PRIEŽASTYS	32
3. BEDARBIŲ INTEGRACIJOS STRATEGIJA.....	37
3.1. DAUGIAU ŽMONIŲ DARBO RINKOJE. VISIEMS PRIEINAMAS UŽIMTUMAS.....	38
3.1.1. Vyresnio amžiaus žmonių integracija darbo rinkoje.....	38
3.1.2. Socialiai atskirtų žmonių aktyvumo skatinimas	41
3.1.2.1. Jaunimo integracija darbo rinkoje	41
3.1.2.2. Imigrantų integracija darbo rinkoje	47
3.1.2.3. Neįgaliųjų integracija darbo rinkoje	50
3.1.3. Solidaresnės visuomenės kūrimas: lyčių lygybė.....	53
3.1.4. Darbo patrauklumo didinimas	53
3.2. DARBUOTOJŲ IR ĮMONIŲ PRISITAIKYMO DIDINIMAS	57
3.2.1. Verslumas ir darbo vietų kūrimas	57
3.2.2. Žmogiškojo kapitalo plėtros ir mokymosi visą gyvenimą skatinimas	61
3.2.3. Reagavimas į pokyčius ir mobilumo skatinimas darbo rinkoje	62
3.2.4. Nedeklaruoto darbo legalizavimas	64
4. INTERVIU ANALIZĖ.....	66
IŠVADOS.....	72

REKOMENDACIJOS	73
SANTRAUKA	86
SUMMARY	87
PRIEDAI	88

IVADAS

Aukšto nedarbo lygio problema aktuali beveik visose Europos Sąjungos (ES) valstybėse. Nors užimtumo lygis, siekiantis 63,8% [134], ir yra mažesnis nei JAV ar Japonijoje, bent dešimtadalis ES piliečių neranda darbo. Didesnę jų dalis jau ilgiau kaip metai yra bedarbiai. Padėti stengiamasi keisti. ES nuolat kuria naujas darbo vietas bei stengiasi integruoti visas gyventojų grupes.

Visiškas užimtumas – tai bet kurios šalies ekonominės ir socialinės politikos tikslas. Pasiiekti visišką užimtumą praktikoje neįmanoma, tačiau mažinti nedarbo lygį svarbu ir aktualu. Visaverčiam šalies socialiniam gyvenimui būtina strategiškai siekti bedarbių integracijos, glaudaus bendradarbiavimo, įsipareigoti kovoti su bedarbyste, skatinti naujų darbo vietų kūrimą. Todėl šiame darbe pristačius Švedijos socialinį modelį ir bus analizuojama bedarbių integracijos strategija.

Temos aktualumas. Lietuvoje pasigendama detalesnių Šiaurės Europos valstybių ir jų socialinės politikos modelių studijų. Skandinavijos bei Vakarų šalių socialinius modelius apžvelgė, analizavo ir lygino A. Guogis. Jo „Socialinės politikos modeliai“ bei „Švedijos socialdemokratų ideologija“ – pirmosios tokio pobūdžio knygos Lietuvoje. „Švedų modelis“ – Lietuvoje vis dar neaiški koncepcija. Jis dažniausiai apžvelgiamas politikos pokyčių kontekste, tačiau atskirai nenagrinėjamas.

Temos aktualumą rodo didelis nedarbo lygis bei tai, jog Lietuvoje bedarbių integracijos tema nauja, mažai tyrinėta. Magistriniame darbe siekiama tai kompensuoti. Darbas svarbus, nes Švedijos socialinio modelio pristatymas, nedarbo priežasčių, integracijos priemonių klasifikavimas ir analizė leidžia sekti nedarbo lygio dinamiką, pastebėti sistemos ydas, socialinės paramos piktnaudžiavimo atvejus. Išnagrinėjus švedų bedarbių integracijos strategiją, pateikiamos rekomendacijos yra naudingos sprendžiant bedarbystės problemas, kuriant nedarbo prevenciją bei tobulinant bedarbių integracijos koncepciją Lietuvoje.

Tyrimo objekto pasirinkimą lėmė įgytas švedų filologijos bakalauras bei autorės studijos, darbas Švedijoje. Ir apskritai, darbas – žmonių gyvenimo ir kultūros kertinis akmuo.

Lietuvoje socialinė raida šiuo metu yra embrioninėje vystymosi stadijoje, kai tuo tarpu ES šalys jau toli pažengusios. Pasaulyje, Skandinavijos valstybėse socialine politika bei socialine apsauga užsiimama jau seniai, o Lietuvoje dar tik jaučiamos užuomazgos, pirmieji bandymai spręsti socialines problemas. Rinkų liberalizacija, išitraukimas į europinę rinką, objektų privatizavimas lieka aktualiausiasios problemos Lietuvoje, o gyventojų gerovė nustumama į antrą – trečią planą.

A.Guogio nuomone, eurointegraciniai procesai Lietuvoje suprantami tik kaip ekonominiai ir kultūriniai, jokiū būdu – ne socialiniai [63. P.18].

Ne tik Europoje, bet ir visame pasaulyje Švedija jau seniai vadinama visuotinės gerovės valstybe. „Švedijos socialdemokratų judėjimas – daugiausia laimėjimų pasiekęs socialreformistinis judėjimas pasaulyje“. Šalyje sukaupia milžiniška reformų ir socialdemokratių pertvarkymų patirtis [66. P.9]. Šios priežastys, kaimynystė šalių, kurių istorija turi daug bendra, dažnas bendradarbiavimas paskatino Švedijos gerovės valstybės modelį darbe pasirinkti kaip atskaitos tašką.

Švedija visą 20-ą amžių buvo socialinės apsaugos lyderė. Lietuvoje, deja, tai liko nepastebėta ir socialdemokratinio tipo socialinė politika net nebuvo bandyta taikyti [66. P.6], nors „žvilgsnis į turtingą švedų socialdemokratų teorinį patyrimą vertingas tiek akademinė, tiek praktinė prasme“ [66. P.5]. Švedija ir socialdemokratų partijos patirtis gali būti geriausias pavyzdys sprendžiant socialinės apsaugos ir nedarbo problemas. Tokio tipo ideologija galėtų iš esmės pagerinti mūsų visuomenės padėtį. Lietuva neturi taip stipriai išvystytų socialdemokratių tradicijų, tad jai labai svarbu studijuoti Vakarų politinę patirtį. Aktualu perimti artimos ir kultūros požiūriu panašios šalies – Švedijos patyrimą [66. P.12].

Magistrinio darbo problema – Švedijos socialdemokratų ideologijos teorinės ir praktinės patirties taikymas sprendžiant nedarbo problemas.

Darbo objektas – įvairūs Švedijos dokumentai, reglamentuojantys bedarbių integraciją į darbo rinką, arba su jais susiję.

Darbo tikslas – pristacius Švedijos socialinės politikos modelį, išanalizuoti bedarbių integracijos strategiją.

Darbo tikslams pasiekti keliami tokie uždaviniai:

1. Apžvelgti Švedijos socialinės politikos modelio raidą;
2. Išanalizuoti nedarbo situaciją Švedijoje;
3. Iširti bedarbystės priežastis Švedijoje;
4. Išnagrinėti ir įvertinti siūlomas bedarbių integracijos priemones.

Darbo hipotezė – Švedijos žemą nedarbo lygį lemia aktyvi integracijos strategija.

Duomenų analizės metodai: analitinis – aprašomasis, lyginamasis metodas, struktūruotas interviu.

Rašant darbą, buvo naudojami tokie **šaltiniai**: Švedijos darbo biržos veiklos ataskaitos, statistikos departamento, institucijų ir ministerijų¹ duomenys, vyriausybės patvirtinti dokumentai, leidžiami socialiniai pranešimai ir publikacijos, socialinę politiką reglamentuojantys įstatymai bei poįstatyminiai teisės aktai, periodinės spaudos straipsniai, švedų, anglų ir lietuvių interneto tinklalapiai ir kt. Svarbūs švediški terminai skliaustuose nurodomi originalo kalba.

Pagrindinės darbe naudojamos sąvokos. ***Socialinės politikos modelis*** – tai socialinės politikos sudedamųjų dalių sekos schema ar jos sandaros pavyzdys. Modelio esmė – „gyventojai nepaliekami rinkos jėgų valiai, priešingai – turi galimybę naudotis viena stipriausių pasaulio socialinės paramos sistemų“ [47. P.3]. ***Gerovės valstybė*** – „valstybė, kurioje rūpinamasi visapusiška gyventojų apsauga, įskaitant valstybės išmokas bei paslaugas, ir laiduojama žmonių gerovė“ [65. P.69]. ***Bedarbiai*** yra tiriamojo amžiaus asmenys, kurie tiriamąją savaitę neturėjo darbo, tačiau norėjo ir galėjo dirbti, ieškojo darbo (būtų ieškoję, tačiau sutrukdė laikinos kliūtys) paskutiniąsias keturias savaites (tiriamoji savaitė įskaičiuota). Bedarbiams taip pat priskiriami asmenys, radę darbą ir pasirenkę per artimiausias 4 savaites pradėti dirbti [114. P.3]. ***Integracija*** – darbo rinkos priemonių taikymas, siekiant sustiprinti kiekvieno individo galimybes gauti ar išlaikyti darbą. ***Strategija*** – veiklos kryptys, prioritetai, gairės, pagal kurias vėliau kuriamos konkrečios veiksmų programos. Tai nustatytų priemonių visuma strategijos įgyvendinimo kokybės pagerinimui.

Švedijoje, kaip ir kitose pasaulio šalyse, nedarbo lygis bei bedarbių skaičius nustatomas vykdant registruotų bedarbių apskaitą teritorinėse darbo biržose ir remiantis statistikos departamento tyrimais (žr. 1 priedą). Darbe daugiausiai naudojami statistikos departamento duomenys, nes padeda objektyviau ir nuodugniau apibūdinti bedarbystės situaciją šalyje.

Šiame darbe bedarbiai klasifikuojami į: vyrus, moteris, jaunimą, pagyvenusius bei pensinio amžiaus žmones, socialiai atskirtuosius asmenis – imigrantai, seksualinės mažumos, išėjusieji iš įkalinimo įstaigų. Didžiausias dėmesys skiriamas specialiujų poreikių grupėms: ilgalaikiams bedarbiams, jaunimui, svetimtaučiams bei neįgaliesiems [10. P.20].

Magistro darbą sudaro įvadas, trys skyriai, išvados, rekomendacijos, sutrumpinimų ir literatūros sąrašas, santrauka lietuvių – anglų kalbomis bei priedai.

¹ Socialinės apsaugos ir darbo, finansų ministerijos, Laisvosios darbo rinkos, kvalifikuotų darbuotojų mokymo, darbo rinkos politikos vertinimo institutas, valstybinė mokesčių inspekcija, Sodra, bedarbystės fondas, migracijos tarnyba.

1. SOCIALINĖS POLITIKOS MODELIAI

Socialinė raida – žmogaus pasirinkimo galimybių (laisvių) augimo procesas. Pasirinkimo alternatyvų begalės ir jos, priklausomai nuo laikotarpio ar visuomenės gyvenimo lygio, nuolat kinta, tačiau trys visada svarbiausios: ilgas ir sveikas gyvenimas, nuolatinis tobulėjimas, apsirūpinimas atsargomis. Šiuolaikiniame gyvenime šias kertines galimybes padeda užsitikrinti darbas. Vėlgi viso to nebepakanka – reikalingos žmogaus teisės į garbingą gyvenimą, galimybes saviraiškai, socialines, politines, ekonomines laisves [65. P.5]

Kai žmogaus veikimo laisvės ribojamos (netekus darbo, susirgus, senatvėje ir pan.), išryškėja socialinės politikos bei socialinės apsaugos svarba, nes tuomet padėti gali tik visuomenėje priimtos socialinės apsaugos priemonės [65. P.5]. Visuotinių gerovės valstybių², tenkinančių daugumą žmonių poreikių, pagrindas ir yra išvystyta socialinė apsauga [65. P.13]. Prieš pradėdant išsamiau analizuoti bedarbių integracijos strategiją, būtina trumpai aptarti kokią vietą Švedijos gerovės valstybė užima socialinės apsaugos modelių tarpe (kokiam modeliui gali būti priskirta). Tai padės geriau perteikti ir adekvačiai suprasti socialinės integracijos procesą ir jos svarbą.

1. 1. SOCIALINĖS APSAUGOS MODELIAI. SVARBIAUSIŲ MODELIŲ SKIRTUMAI

Po Antrojo pasaulinio karo susiformavo trys pagrindiniai socialinės apsaugos modeliai. Pirmasis pasaulyje juos išskyrė, pabrėžė sisteminius, tradicinius, politinius ir sociologinius skirtumus, anglų politologas, įnešęs nemažą indėlį į socialinės politikos tyrinėjimą, Ričardas Titmusas. Tai *marginalinis* (likutinis) – JAV, *socialinės politikos* (pramonės pasiekimų) – Vokietijoje ir *institucinis* (perskirstomasis) modelis – Skandinavijoje. Gösta Esping-Andersenas R.Titmuso modelius labiau pritaikė politologijos mokslui ir juos pavadino *liberaliuoju*, *konservatyviuoju korporatyviniu* ir *socialdemokratiniau* [65. P.12,17].

1. 1. 1. Liberalioji Gerovės valstybė – marginalinis modelis

Tokio pobūdžio socialinės apsaugos sistema egzistuoja JAV ir Japonijoje, pasireiškia ir Didžiojoje Britanijoje, Kanadoje [65. P.12]. Būdinga konservatyvi politinė ideologija ir klasikinis liberalizmas. Pirmenybė teikiama *rinkai*, pabrėžiamas individualizmas. Vyriausybė vaidina nereikšmingą vaidmenį skirstant gėrybes. Piliečiams ji garantuoja tik minimalią paramą ir tik

² Visuotinių gerovės valstybių daugiausia Vakarų Europoje, Šiaurės Amerikoje, Rytų Azijoje [65. P.13].

išskirtiniais atvejais. Žmogus sau gerovę turi užsitikrinti pats, todėl skatinamas dalyvauti rinkoje ir taip pasirūpinti pragyvenimo šaltiniu. Taigi ne valstybė, o **rinka** garantuoja didžiausią gerovės dalį. Valstybė stengiasi tik sušvelninti skurdo, nelygybės, nedarbo problemas nedidelėmis išmokomis, skiriamomis labiausiai pažeidžiamiems, nepajėgiems apsirūpinti visuomenės nariams: senyvo amžiaus, fiziškai ir psichiškai pažeistiems [65. P.18]. Darbininkai priversti socialinę apsaugą užsitikrinti patys savo šeimose ar privačiu draudimu ir santaupomis. Apibendrinant galima teigti, jog pagrindiniai modelio veikėjai – šeima ir privatus draudimas [65. P.20].

Modeliui būdinga Atlantinė arba **Beveridžo socialinės apsaugos sistema**, kai pagrindinis dėmesys skiriamas minimaliai pajamų apsaugai. Socialinio draudimo tikslas – rūpintis **visų gyventojų** gerove, palaikant labiausiai remtinus asmenis. Pašalpos **finansuojamos per mokesčių sistemą**. Išmokų dydis priklauso nuo poreikių ir nėra susijęs su mokėtomis įmokomis [65. P.12].

1. 1. 2. Konservatyvioji-korporatyvinė Gerovės valstybė – socialinės politikos modelis

Šis tipas – tai savotiška kraštutinių – liberaliojo ir socialdemokratinio gerovės valstybės modelių kombinacija, samplaika. Čia būdingos didesnės socialinės išmokos negu liberalioje gerovės valstybėje, bet mažesnės nei socialdemokratinėje. Vienas svarbiausių tikslų – išsaugoti tradicinę šeimą. Socialinės paslaugos teikiamos tik tuomet, kai šeima pati nepajėgi susitvarkyti su iškilusiomis problemomis. Išlaikoma klasinė priklausomybė. Nevienodo statuso ir skirtingų klasių šeimos turi teisę į nevienodas socialines išmokas ir paslaugas [65. P.16].

Modeliui būdinga **Bismarko socialinės apsaugos sistema**, kur, priešingai Beveridžo sistemai, didžiausias dėmesys skiriamas aktyviems gyventojams – samdomiems darbuotojams ir savarankiškai dirbantiems asmenims [65. P.12]. Socialinis draudimas skirtas tik **dirbantiesiems**. **Išmokų dydis ir mokėjimo trukmė priklauso nuo darbo stažo ir pajamų dydžio**, gauto iki socialinės rizikos atsiradimo arba, kitaip tariant, nuo mokėtų įmokų dydžio (vienas esminių Bismarko modelio skirtumų lyginant su Beveridžo sistema). Taigi socialinį draudimą finansuoja darbuotojų ir darbdavių įmokos [65. P.20]. Nors valstybė leidama įstatymus pasižymi stipria reguliavimo funkcija, tačiau pagrindiniai veikėjai socialinės politikos srityje vis tik yra profsąjungos ir savarankiškos pramonės įmonės, t.y. darbdaviai. Pirmajame ir antrajame modeliuose valstybė vaidina nedidelį vaidmenį, tačiau į socialinės apsaugos sistemą įsiterpia privatus sektorius. Stipriai reiškiasi atskirų asmenų ir nevyriausybinių organizacijų privati iniciatyva [65. P.13].

Šio socialinės apsaugos modelio pavyzdys – Vokietija. Čia korporatyvinės gerovės struktūros ypač stiprios. Modeliui galėtų būti priskiriamos ir Austrija, Prancūzija, Italija, Belgija ir Olandija [65. P.12].

1. 1. 3. Socialdemokratinė Gerovės valstybė – institucinis modelis

Egzistuoja Skandinavijos šalyse. Gerovės valstybės organizacinė forma ir turinys orientuojami į *valstybę*. Būtent ji čia atlieka svarbiausią vaidmenį ir prisiima didžiausią atsakomybę, užtikrinant piliečių materialinę gerovę. Valstybė, o ne rinka demokratiniais sprendimais lemia svarbiausias gyvenimo sąlygas. Būdingas itin stiprus valstybės kišimasis į darbo rinką. Turima didelė įtaka palaikant visiško užimtumo politiką, kiekvienam asmeniui suteikiant darbo vietą ir užmokestį, tenkinantį individo poreikius, ribojant dirbančiųjų išnaudojimą [65. P.12,15]. Visas pašalpas moka valstybė ir kiekvienas pilietis turi vienodas teises jas gauti neatsižvelgiant į lytį, rasę, šeimyninę padėtį. Tokia valstybė stengiasi pašalinti skurdo, nedarbo, nelygybės problemas ir užkirsti kelią jų atsiradimui. Tai pasiekama efektyvia mokesčių politika, didelėmis nedarbo išmokomis, pasitelkiant ir integruojant visas šalies politines ir visuomenines jėgas [65. P.16].

Socialdemokratinės gerovės valstybės – institucinio modelio laimėjimai siekiant lygybės ir skurdo mažinimo yra dideli, todėl socialdemokratijos politika laikoma universalialia, visaapimančia ir skatinanti lygybę. Atsižvelgiama į visų gyventojų, ne tik darbininkų poreikius. Čia svarbus kiekvienas pilietis. Atsakomybę už narių gerovę prisiima visas socialinis kolektyvas, todėl Skandinavijoje (priešingai nei JAV) nėra žmonių, kurie nedalyvautų ar koku nors būdu nebūtų susiję su socialinėmis programomis.

Šiose šalyse nereikia priklausyti socialiai pažeidžiamai grupei, kad būtų gaunamos piniginės socialinės išmokos – pilietybė tampa lemiamu faktoriumi. Socialinės piliečių teisės, sulyginamos su privačios nuosavybės ir politinės demokratijos teisėmis, įgyja tokią pat svarbią reikšmę. Didžiausias dėmesys skiriamas priemonėms, integruojančioms į darbo rinką labiausiai socialiai pažeidžiamus gyventojus.

Skandinavijos valstybes ilgą laiką kūrė socialdemokratai. Taikoma socialistinė politinė ideologija [65. P.19].

Pagal visas minėtas savybes šalys yra grupuojamos į skirtingus gerovės valstybių tipus.

1. 2. IŠPLĖSTINIS SOCIALINĖS POLITIKOS MODELIAVIMAS

Praktikoje nėra vienas iš trijų aukščiau išvardytų modelių grynu pavidalu neegzistuoja, be to, jų ir nepakanka, norint išsiaiškinti visą socialinės apsaugos įvairovę, todėl suomių tyrinėtoja Tiina Mäkinen išskiria penkis gerovės valstybių modelius:

1. Bazinės apsaugos modelis. Priskiriama Kanada, Jungtinė Karalystė ir JAV.

2. **Taikymo modelis.** Principas – „atimti iš turtingo ir atiduoti vargšui“ [65. P.26]. Modelio atstovė – Australija. Vyrauja didelė turtinė diferenciacija ir maža valstybės kontrolė [65. P.28].
3. **Korporatyvinis modelis.** Principas – „atiduoti tam, kuris jau ir taip turi dideles pajamas“. Priklauso Belgija, Prancūzija, Vokietija, Liuksemburgas ir Olandija.
4. **Viduržemio (romaniškasis) modelis.** Priskiriamos: Italija, Ispanija bei kitos Pietų Europos, Lotynų Amerikos, bei Baltijos šalys [65. P.26]. Čia pasireiškia klientelistiniai – lobistiniai, giminystės, pažinčių ryšiai siekiant leisti, apeiti ar kaitaloti įstatymus savo savanaudiškiems poreikiams tenkinti. Šio modelio valstybėse egzistuoja tik „nusipelnusioms“ socialinėms grupėms prieinamos specialios papildomos valstybinės pensijos bei per pažintis, valdžios spaudimą teikiamos lengvatos. Čia didžiausia pasaulyje socialinė diferenciacija, daug skurdo [65. P.28].
5. **Visaapimantis gerovės valstybės modelis.** Priklauso Šiaurės Europos – Skandinavijos šalys. Valstybė teikia paramą visiems: skurdžiams, vidutinei klasei, turtingiesiems [65. P.26].

Kai vertinamas skirtingų šalių socialinės apsaugos išsivystymo lygis ir išmokų dalis BVP, geriausiai rodikliais pasižymi visaapimančio ir korporatyvinio modelių valstybės, blogesniais – bazinės apsaugos ir Viduržemio modelių šalys [65. P.31].

Taigi pagal Ričardo Titmuso socialinės apsaugos modelių sistemą, Švedija yra priskiriama socialdemokratinės gerovės valstybės – instituciniam modeliui.

Švedijoje pasireiškia institucinio-perskirstomojo ir pramonės pasiekimų-korporatyvinio modelių mišinys, turintis ryškius institucinio-perskirstomojo modelio bruožus. Šio tipo valstybės yra tik turtingos šalys [65. P.44].

1. 3. VEIKSNIAI, LEMIANTYS SOCIALINĖS APSAUGOS TIPUS

Socialinės apsaugos tipus lemia daugybė įvairiausių veiksnių, kurie skirstomi į ideologinius-kultūrinius (sudarančius politologinį ir filosofinį aspektą) ir struktūrinius-administracinius (svarbiausius ekonominiu aspektu).

Esminiai faktoriai, lemiantys socialinės apsaugos tipus [65. P.33]:

1. Socialinės reformos varomosios jėgos: socialiniai judėjimai, pilietinė visuomenė.
2. Valstybės vaidmens planavimas ateityje plėtojant socialinę gerovę.
3. Ekonominės krizės, lėtinančios ar spartinančios reformą socialinės politikos srityje.

Taigi vienas svarbiausių veiksnių, turėjęs didelės įtakos socialinei politikai ir skirtingiems socialinės apsaugos modelių tipams buvo **socialiniai judėjimai**. Skandinavijos šalyse jų apstu – bažnytinės organizacijos; savanorių grupės, dirbančios suaugusių švietimo srityje, teikiančios pagalbą neįgaliesiems, narkomanams, kaliniams; neformalios intelektualų grupės. Socialinė politika rėmėsi mažomis aktyviomis nepriklausomomis organizacijomis, kurios darydamos valstybei spaudimą tam tikromis ekonominėmis ar politinėmis priemonėmis, siekė socialinės apsaugos reformų ir įvairių socialinių grupių teisių išplėtimo [65. P.35,36].

Dar vienas svarbus faktorius – **pilietinės visuomenės koncepcija**, kuri gali būti teigiama ar neigiama. Pilietinė visuomenė – tai už valstybės ribų veikiančių institucijų visuma, dariusi įtaką valstybės gerovę užtikrinančioms reformoms. Socialiniai judėjimai ir pilietinė visuomenė išsaugojo savarankiškumą, nepriklausomybę, tačiau kartu buvo ir *socialinės politikos iniciatoriai*, įvairių idėjų šaltiniai, kartu *su valstybe kuriantys gerovę* (tai teigiama pilietinės visuomenės koncepcija). Tuo tarpu neigiamos koncepcijos priežastis – stipri valstybės visų gyvenimo sričių kontrolė, pabloginusi padėtį: valstybės struktūros keičiamos smulkių institucijų, šeimos bei individualia atsakomybe. Taigi visuomenė vietoj bendros, susitelkusios visumos tapo smulkiais neformaliais junginiais (šeimos ir individai), organizacijos nebendradarbiauja su valstybe, priešingai nei socialdemokratinės gerovės valstybėje [65. P.36,37].

Ne mažiau svarbios socialinės varomosios jėgos yra dirbančiųjų bei darbdavių organizacijos, **profsajungos**, bendradarbiavimas su politinėmis jėgomis, skiriamos išlaidos gerovei bei kova dėl gerovės teisių. Pastebima bendra tendencija – kuo labiau darbininkų klasė organizuota, tuo lengviau pasiekama valstybės gerovė. Siekiant glaudžiai bendradarbiauti su politikais, įvairiomis partijomis, kartu kurti gerovės reformas, atsižvelgiančias į visų gyventojų poreikius, partijoms buvo svarbu formuoti koalicijas ar jungtis į profsajungas. Švedijoje profsajungų nariais buvo ir šiandien yra daugiau nei 80% dirbančiųjų.

Nesusiskaldęs profsajunginis judėjimas pasiekė nemažai laimėjimų. Daugelyje šalių ne tik darbininkų interesus atstovaujančios, bet ir darbdavių organizacijos socialinėje politikoje teigiamai įtakojo valstybės galių plėtrą [65. P.34]. Darbdavių organizacijos palaikė valstybinę socialinio draudimo sistemos reguliavimą, gerovės reformas ir siekdamos aukštesnio pragyvenimo lygio, gerų socialinių garantijų, neprieštaravo didelėms socialinės apsaugos išlaidoms. Kita svarbi priežastis vykdant socialinės apsaugos reformas – valstybės tarnautojų skaičiaus didėjimas. Biurokratija suinteresuota aktyvesniu socialinės politikos vykdymu [65. P.35].

Šalių ekonominiai sunkumai įtakojo didesnę ar mažesnę valstybės kontrolės pasireiškimą. Po pasaulinių karų ir krizių Vakaruose pritaikyta valstybinio reguliavimo politika, o Rytuose ji nepageidaujama [65. P.37,38].

1. 4. ISTORINIAI PROCESAI ĮTAKOJĘ ŠVEDIJOS SOCIALINĘ PADĖTĮ

Nors prieš 150 m. Švedija buvo viena neturtingiausių valstybių [44], tačiau ji sugebėjo pereiti į labiausiai pasiturinčiųjų Europos šalių kategoriją. Procesas, trukęs mažiau nei šimtą metų, labai pakeitė žmonių gyvenimą [84. P.69]. Kas įtakojo gerovės valstybės laimėjimus, kaip atsirado vadinamasis „Švedijos stebuklas“?

XIX a. Švedijoje gyveno apie 3 mln. žmonių, iš kurių 90% dirbo žemės ūkyje. Laikotarpio situacija panaši į šiandienos ekonomiškai atsilikusių trečiojo pasaulio šalių – gyventojų skaičius sparčiai auga, neužtenka maisto ir darbo. Šalis buvo per tankiai apgyvendinta – išteklių nepakako, plito badas ir ligos. Emigracija daugeliui tapo išeitimi iš susidariusios padėties. 1840 – 1930 m. emigravo 1,2 mln. gyventojų, didelė dalis – į JAV [84. P.61].

Švediškosios gerovės ištakos visų pirma slypi **industrializavimo** epochoje – pirmaisiais XX a. dešimtmečiais padėti valstybės ekonominiai ir socialiniai pagrindai. Švedijoje industrializacija vyko greitai ir per labai trumpą laiką. Kasmet 1870 – 1970 m. nacionalinės pajamos didėjo 2,5% greičiau nei kitose išvystytose pramonės šalyse (tai galbūt netaikoma Japonijai). Kadangi Švedija nedalyvavo Antrajame pasauliniame kare, 1950 – 1975 m. ekonomika vystėsi dar sparčiau – pramonės produkcijos gamybos apimtys 6-ajame dešimtmetyje padidėjo 35%. 1960 – 1965 m. 5,3% ir 5,6% atitinkamai kasmet didėjo nacionalinės pajamos ir darbo našumas.

Dar viena svarbi gerovės priežastis – **gamtos ištekliai** [84. P.61]. Europos šalims medienos reikėjo statyboms, celiuliozės ir popieriaus gamybai. *Miškas* taip pat buvo svarbiausias besivystančios industrijos energijos šaltinis. Švedija, kurioje miškai užima vidutiniškai 57% šalies teritorijos³, galėjo užtikrinti augantį poreikį ir todėl sėkmingai vystė eksportą.

XVII-XIX a. Švedija eksportavo *geležies rūdą* – svarbų komponentą sunkiajai pramonei kurti. Tai buvo svarbiausias šalies eksporto produktas. Europoje sparčiai vykstant industrializavimo procesams, geležies rūdos ir *plieno* eksportas vis augo. Vėliau Švedijoje *sukurta metalo apdirbimo pramonė*, dar labiau sustiprinusi ekonomiką ir tapusi gerovės pagrindu, išugdė modernias kompanijas, tapusias pasaulio lyderėmis: „Volvo“, „Ericsson“, „Alfa Laval“, „Skania“, „AGA“, „SAAB“, „IKEA“, „Tetra Pak“, „Electrolux“ ir kt. Taigi našus Švedijos potencialas, verslininkų

³ Kai kuriuose rajonuose miškas sudaro: Vesternorlando – 79%, Vermlando – 77%, Kronobergo – 76% [84. P.61, 62].

iniciatyva ir gamtos turtų gausa kreipė ekonomikos politiką į stambių korporacijų kūrimą, kurių pajamos Švedijai vėliau leido tapti visuotinės gerovės valstybe [84. P.62, 65; 95].

Švedijoje – daug *vandens išteklių*. Tai svarbus gerovės veiksnys, žinant, jog anksčiau upėmis buvo plukdoma mediena, o vėliau vanduo pradėtas naudoti kaip pigus energijos šaltinis. XX a. pradžioje pastatytos hidroelektrinės aprūpino pusę visų pramonės įrenginių elektra.

Trečiasis Švedijos turtų veiksnys – **kapitalas investicijoms**. Pramonės kūrimui ir plėtrai reikėjo didelių lėšų, kurių XIX a. Švedija neturėjo. Investicijos plaukė iš šalių, kuriose kapitalistiniai santykiai jau buvo susiformavę – visų pirma iš Anglijos⁴. Turtingi užsieniečiai, matydami Švedijos gamtos išteklių potencialą ir norėdami pelningai investuoti, pritraukė į šalį užsienio kapitalą [84. P.62].

Švedijos **neutraliteto politika**, leidusi išvengti dalyvavimo Pirmajame bei Antrajame pasauliniame kare, yra ketvirtasis šalies gerovės faktorius. Nuo paskutiniojo mūšio su Napoleonu šalyje per du šimtmečius nebuvo jokių karų ar kitų karinių neramumų, revoliucijų, okupacijų, blokadų ar politinių represijų ir pan. Tuo tarpu kitos Europos šalys buvo nusiaubtos, čia tik pamažu atkuriamą pramonę, atstatomi miestai. Dėl susiklosčiusių aplinkybių Švedijos gyvenimo lygis gerokai aukštesnis, turima reta galimybė normaliai vystyti ekonomiką ir gausinti savo nacionalinį produktą. Tai leido Švedijai gan lengvai užkariauti Europos ir Amerikos rinkas [84. P.62, 63].

Ekonomikos sėkmės priežastis gali būti aiškinama ir „liuteronų **darbo morale**“ (šved. *arbetsmoral*) – „tas, kas dirba, nuodėmės nežino“ – visuomenės nuomonė, jog tik turintis darbą žmogus yra visavertis, o visi kiti – apsilėidę ir tinginiai. Švedijoje daugiau kaip keturis šimtmečius aktyviai propaguojama Martino Liuterio ideologija, dar ir dabar aktuali daugeliui švedų, ypač vyresniajai kartai. Taigi stiprus visuomenės spaudimas vadovautis protestantiška darbo etika lėmė, jog žmonės dirbo daug ir sunkiai. Darbas padeda švedams patenkinti savo socialinius poreikius, tačiau visų pirma čia svarbus psichologinis aspektas [84. P.63, 70]. „Dėl atšiauraus klimato, uždaro gyvenimo būdo, retai bendraudami su draugais, kaimynais ir pažįstamais, švedai jaučia socialinį poreikį turėti darbą“ [84. P.71]. Individas yra laimingas net ir dirbdamas nekvalifikuotą darbą, o jį praradęs ir neturėdamas rimto užsiėmimo serga depresija, gali pradėti vartoti alkoholį ar net narkotikus [84. P.63, 70].

Išskirtinai Švedijoje įgyvendinama bedarbystės mažinimo programa, kai naujos darbo vietos kuriamos dirbtinai. Tai, kaip vėliau išryškėja magistriniame darbe, yra pasekmė socialdemokratų ideologijos, besiremiančios senovine liuteronų darbo morale. Taigi nauja darbo

⁴ Anglijoje industrializavimo epocha prasidėjo keliais šimtmečiais anksčiau [84. P.62].

vieta kuriama siekiant užtikrinti asmens užimtumą. Bedarbis dirba visą darbo dieną, tačiau gauna ne darbo užmokestį, o bedarbio pašalpą [84. P.71, 72].

Šalyje nepakako darbo jėgos po karo sparčiai besivystant ekonomikai. Išėitis rasta **padidinus mokesčius ir taip privertus** jaunas moteris – **namų šeimininkes dirbti**, nes tik vieno dirbančio asmens atlyginimo neužteko šeimai pragyventi. Švedijoje dirbančių 15-64 m. moterų skaičius pasiekė aukščiausią rodiklį pasaulyje – viršijo 80% 1967 – 1987 m., kai anksčiau siekė tik 52%. Vėliau mokesčiai nebuvo sumažinti net ir atsiradus nedarbui [84. P.69, 70]. Priežastis paprasta: kuo daugiau dirbančių asmenų, tuo daugiau gaunama mokesčių, tuo labiau finansuojama gerovės politika. Tokia mokesčių strategija taip pat stimuliuo gerovės valstybės sukūrimą.

Dar vienas faktorius įtakojęs aukštą to meto ekonomikos išsivystymo lygį gali būti geras valstybės švietimo įstaigų finansavimas – „**investicija į ateitį**“ [84. P.63].

Prie socialinio gerovės modelio atsiradimo prisidėjo **glaudūs ryšiai tarp socialdemokratų**, kurių valdymas sutapo su ekonomikos augimu po Antrojo pasaulinio karo, ir **profsąjungų, verslo bei pramonės atstovų**. Darbininkų klasei atstovaujančios partijos, įvairios darbuotojų organizacijos ilgai rėmė reformas, kurių tikslas užtikrinti socialines teises. Be to, ir darbdavių asociacijos pritarė valstybiniam socialinio draudimo sistemos reguliavimui, neprieštaravo didelėms socialinės apsaugos išlaidoms [67. P.75].

Galiausiai Johan Norberg, aktyvus Švedijos laisvosios rinkos idėjos puoselėtojas, rašytojas, pastebi dar keletą veiksnių. Pirma, Švedijos populiacija buvo maža ir homogeniška. Šalyje, kurioje neegzistavo feodalizmas, buvo labai **pasitikima valdžia**. Jos **paslaugos efektyvios ir nekorumpuotos**. Antra, dėl labai išsilavinusios visuomenės tuometinis **darbo našumas** itin aukštas [99].

1. 5. SOCIALDEMOKRATINĖS TRADICIJOS NUOSTATOS. SOCIALDEMOKRATŲ IDEOLOGIJA

Dabartiniam Švedijos socialiniam modeliui⁵ ir gerovės valstybei pagrindus padėjo socialdemokratų politika, kurios diegiamos vertybės ir ideologija lėmė modelio sėkmę ir gyvavimą daugelį metų. Taigi todėl svarbu susipažinti su socialdemokratinės tradicijos nuostatomis

Visuomenę pakeisti į gerą visuotinės gerovės įmanoma tik nuosekliai to siekiant ir vykdant racionalias reformas. Socialdemokratai turėjo galimybę tai padaryti. Partija (ŠSDDP)⁶, atėjusi į valdžią 1932 m., valdė šalį ne tik pastaruosius 12 m., bet ir 65 iš paskutiniųjų 71-erių [61].

⁵ Švedijos socialinio modelio pradininkais laikomi socialdemokratai Gunnar ir Alva Myrdalai [99]

ŠSDDP galėjo ne epizodiškai, kaip socialdemokratija daugelyje valstybių, o nuosekliai ir išsamiai formuoti savo valstybės politiką, todėl jos valdymo rezultatai bei patirtis reikšmingi vertinant tai, ką gali padaryti socialdemokratai [66. P.85].

Socialdemokratų pagrindinės vertybės yra: laisvė, lygybė, solidarumas, efektyvumas, socialinis saugumas ir „industrinė demokratija“.

- ① Bene didžiausia socialdemokratine vertybe, užimančia svarbiausią vietą, laikoma *lygybė*. Ji palapsniui atveda į beklasę visuomenę [66. P.36]. Siekiama didesnės lygybės tarp egzistuojančių socialinių sluoksnių, taip pat, kad būtų orientuojamasi į viduriniąją visuomenės klasę, o silpnieji sluoksniai išnyktų apatinę ribą pakeliant iki vidurinėsios⁷ [65. P.46, 47]. Kuriamos sąlygos visuomenei be išnaudojimo [66. P.38].
- ② Lygybės reikalavimas – tai ir „lygybė laisvėje“. Siekiama *laisvės* verslo, pilietinės, laisvo vartotojų pajamų disponavimo ir visomis kitomis įmanomomis prasmėmis. Žmonės yra lygūs daugeliu atžvilgiu, pavyzdžiui, lyties, rasės ir pan. Tačiau individualios gamintojo laisvės apribojamos dėl visapusiškos laisvės, nes neribota ekonominė laisvė paverčia žmogų paprasčiausiu ekonomikos priedėliu. Valstybės įsikišimas reikalingas, norint išvengti neigiamų ekonominių jėgų poveikio, t.y. darbininkai gali tapti priklausomi nuo darbdavio ir atsidurti skurde. „Socializmo galutinis tikslas visada buvo laisvės karalystė, kur patys žmonės tampa visuomenės tikslu, o gamyba yra nukreipta žmogaus poreikiams tenkinti“ [66. P.40].

Tam, kad būtų pasiekta ekonominė laisvė, yra apribojama ekonominė valdžia ir taikomas valstybės kišimosi į ekonomiką principas – valstybinis rinkos reguliavimas. Tokiu būdu privilegijuotos klasės turi atsisakyti dalies savo ankstesnių laisvių [66. P.36]. Socialinio teisingumo ir visų piliečių gerovei pasiekti nukreipiama privati nuosavybė ir kapitalistiniai santykiai [66. P.86]. Socialdemokratai mano, jog visuomeninio sektoriaus plėtra sudaro sąlygas žmogaus pasirinkimo laisvei⁸ [66. P.63].

Socialdemokratams laisvė – tai „suprastas būtinumas“. Žmonės turi tramdyti egoizmą, įpročius, derinti savo veiksmus su esančiais įstatymais, visuomeniniu gėriu. Individas turi atsižvelgti ir į kitų piliečių poreikius, nes siekiama laisvė, tai ne galimybė

⁶ ŠSDDP buvo įkurta 1889 m. Tai „kairioji“ socialistinė partija [142].

⁷ Konservatorių ir liberalų nuomone, siekiant socialinio stabilumo turi išlikti aiškios socialinių sluoksnių ribos, o elitas ir stambieji savininkai užtikrina, kad visuomeninė santvarka išliks protinga [65. P.46, 47].

⁸ Konservatoriai ir liberalai teigia, kad kontroliuojama rinkos ekonomika dėl visuomeninio sektoriaus išgalėjimo ir privataus verslo ribojimo kelia grėsmę laisvei [66. P.63].

„daryti ką nori“, bet laisvė „kad visiems būtų patogiu ir gera gyventi“⁹ [65. P.46]. Individualūs interesai derinami su visuomeniniais [66. P.87].

- ③ Diskusija dėl lygybės ir laisvės veda prie trečiosios vertybės – **demokratijos**. Ji suvokiama kaip visų piliečių dalyvavimas „sprendimų priėmime“. Socialdemokratai vienu svarbiausių tikslų pripažino būtinybę demokratiškai priimti sprendimus. Partija siekė visuomenės, kurioje darbininkai ir tarnautojai lygiavertiškai dalyvautų tvarkant visuomenės reikalus. Ideali demokratija apimtų ne tik politinį, bet ir ekonominį, socialinį gyvenimą. Taigi demokratija¹⁰ suprantama kaip trijų dedamųjų suma – politinės, socialinės ir ekonominės demokratijų [66. P.60], o pati gerovės valstybė laikoma „demokratinio socializmo valstybe“ [66. P.33].

Švedijoje politinė demokratija (visuotinė balsavimo teisė, teisinė valstybė ir kt.) pasiekta jau prieš Antrąjį pasaulinį karą, o socialinė demokratija (paskirstymo reforma – vienodas darbas – vienodas atlyginimas, progresyviniai mokesčiai) – 8-ojo dešimtmečio pradžioje. Tik vėliau buvo pereita prie sudėtingiausiai gyvenime įgyvendinamos ekonominės demokratijos, kurios pavyzdys yra „dirbančiųjų fondai“ [66. P.87, 88].

- ④ **Žmogaus socialinis saugumas**. Tik reguliuojama kapitalizmo ekonomika gali garantuoti ketvirtąją vertybę, todėl ir čia reikalinga valstybės kontrolė. Saugumą garantuoja užimtumo politika ir socialinis draudimas: teisė į darbą, valstybės pensijos, sveikatos draudimas, gyvenamasis būstas ir kt. Visa tai, kaip ir aukštą pragyvenimo lygį, visuomenė turi užtikrinti visiems asmenims, įskaitant narius, negalinčius aktyviai prisidėti prie gamybos [66. P.37].

Socialdemokratai mano, jog socialinės garantijos, vadinasi ir saugumas, užtikrina, garantuoja piliečių laisvę, kuri tada yra „remiamojo pobūdžio“¹¹ [65. P.47].

- ⑤ Ekonomikos kontrolė, užtikrinanti plėtrą ir efektyvią gamybą, – penktoji socialdemokratinė vertybė. Ją kitaip galima pavadinti **efektyvumu** [66. P.37]. Socialdemokratai mano, kad socialinė ir ekonominė lygybė garantuoja ilgalaikį ekonomikos augimą, taigi jie siekia šių sričių balanso. Lygybę, kurią formuoja universali socialinė politika, progresyvus apmokestinimas, solidari atlyginimų politika ir lyčių lygybės siekimas, lydi efektyvi gamyba [66. P.61].

⁹ Konservatoriai ir liberalai: turi vyrauti neribota laisvė [65. P.46].

¹⁰ Socialdemokratų demokratijos supratimas skiriasi nuo konservatorių ir liberalų, taip pat iš dalies ir nuo kitų socialreformistinių partijų [66. P.88].

¹¹ Konservatoriai ir liberalai teigia priešingai: turtingiems ir pajėgiems visuomenės nariams ramsčiai nereikalingi, žlugdo privačią iniciatyvą. Taigi jie socialinės politikos atžvilgiu yra ne tokie geranoriški, griežtesnių pažiūrų [65. P.47].

Socialdemokratai teoriškai ir praktiškai nori pašalinti prieštaraujančių pusių socialinius konfliktus bei pasiekti socialinę taiką [66. P.86]. Per ją gali būti realizuojamas ekonominis efektyvumas, todėl būtina saugoti dirbančiųjų ir darbdavių ilgalaikį politinį susitarimą. [66. P.61]. Visuomenei reikia struktūrų, kurios remiasi susitarimais, nes jų pagalba įmanoma pakeisti socialinę tvarką į „demokratinį socializmą“¹² [65. P.46]. Taigi efektyvumui pasiekti labai svarbus *bendradarbiavimo* faktorius.

Visuotinis efektyvumas ir lygybė garantuojami socialinės politikos prevencijos priemonėmis – puoselėjama *valstybės ateities vizija* [147. P.61]. Galioja *investicijų* į „žmogiškąjį kapitalą“ tendencija. Jei planuojama ir siekiama, kad *vaikai taptų „produktyvūs suaugusieji“*, visuomenė *privalo investuoti* į išsilavinimą, sveikatos apsaugą ir kt. Šios *išlaidos* visada *atsiperka* [66. P.61].

Socialdemokratai orientuojasi į ateitį. Jie nesitenkina dabarties realijomis, todėl siekia reformomis pakeisti visuomenę tiek „šiandien“, tiek ir ateityje. Būdingas racionalus planavimas, neatsiejamas nuo tradicinių socialdemokratinių vertybių ir „demokratinio socializmo“. Ateitis nėra konkretizuojama, tačiau visomis įmanomomis reformistinėmis ir demokratinėmis priemonėmis siekiama į ją patekti [66. P.51].

Socialdemokratų partija aktyviai *propagavo kiekvieno piliečio realizavimosi idėją*. O jų *dirbančiųjų sugebėjimų visiško išstobulinimo mintis* švedams atrodė patraukli ir priimtina, todėl plačiai paplito [66. P.62]. *Visiško užimtumo* visuomenė skatina didesnę efektyvumą. Jam pasiekti demokratizuojamas darbo procesas. *Pabrėžiama dirbančiųjų gerovės svarba*: individui leidžiama pačiam kontroliuoti savo darbą, kad jis *jaustų moralinį pasitenkinimą*, kuriama aplinka, padedanti realizuoti ir atskleisti visapusiškus žmonių gebėjimus, pasiekti pilnatvę. *Efektyvumas suvokiamas išoriškai* (prekių gamyba ar paslaugos) bei kaip ypatingai *svarbus vidinis dalykas* (pasitenkinimas darbu) [66. P.62]. Žmogus įprasmina savo egzistavimą tik aktyviai visuomeniškai veikdamas [66. P.89].

- ⑥ Didesnio socialinio saugumo ir efektyvesnės gamybos siekiai formuoja paskutiniąją vertybę – *solidarumas, kooperacija, bendruomenės jausmas, bičiulystė* [66. P.37; 147. P.61].

Socialdemokratų ideologijai būdinga humanistinė *harmoningos visuomenės idėja*¹³ [65. P.45]. „*Stiprios visuomenės*“ sektorius teikia daug naudos. Yra veiklos sričių, kur

¹² Konservatoriai ir liberalai: susitarimas žmogui duotas Dievo, todėl socialinės tvarkos nereikia keisti [65. P.46].

¹³ Konservatoriai: visuomenė yra Dievo valia atsiradęs socialinis organizmas, savaime harmoningai sutvarkytas.

Liberalai: visuomenės narių susitarimai būtini tik išimtiniais atvejais. Todėl peršasi išvada, jog socialdemokratai labiau suinteresuoti socialinės apsaugos plėtra, kurią garantuoja valstybė [65. P.45, 46].

pavieniai asmenys nepajėgūs pasiekti gerų rezultatų, pavyzdžiui: geresnės mokyklos, geresnė sveikatos apsauga, geresni keliai, kokybiškesnis būstas, plečiama ir gerinama darbo rinkos politika. Tai visuomeninio sektoriaus, kurio efektyvumas įtakoja šalies gyvenimo lygio kilimą, uždaviniai. Visuomeninis sektorius didinamas augant bendrai gamybai ir kylant pragyvenimo lygiui. Pagrindinis finansavimo šaltinis – mokesčiai, tačiau negali lenkti gamybos augimo tempų, nes tokiu atveju lėtėtų gamybos raida [66. P.50].

Suvokiama, jog visų tikslų iš karto pasiekti neįmanoma. Valstybė paprasčiausiai nepajėgi. Numatoma, jog diegiant socialines vertybes gali kilti įvairūs konfliktai, nepaisant to, jos nėra įgyvendinamos atskirai, t.y. stengiamasi vertybes suderinti. Taip, anot socialdemokratų, tiesiog efektyviau, nes vertybės susijusios, papildančios viena kitą. Taigi *vengiama suabsoliutinti* kurią nors vieną *vertybę, svarbi subalansuota visuma*. [66. P.37]. Socialdemokratams socializmas yra ne tik vizija, bet ir kasdienės politikos objektas. Visi *sutaria dėl tikslų*, tačiau *ginčai kyla dėl įgyvendinimo būdų*, nors jie ir yra lygiaverčiai [66. P.38]. Priemonės taikomos palengva ir atsargiai, siekiama kompromisų, vengiama drastiškų problemų sprendimo būdų.

Socialdemokratai valstybę visuomet iškelia į pirmąją vietą. „*Valstybė yra pirminė pilietinės visuomenės atžvilgiu*“¹⁴ [65. P.46]. *Didelis valstybinis sektorius* yra netgi *būtinasis*, nes pažaboja verslininkų savivalę. Valstybei gyvybiškai svarbios ir kai kurios infrastruktūros, ūkio sritys: geležinkeliai, paštas, energetika, švietimas ir sveikatos apsauga, socialinis draudimas ir pan. Jas valstybė turi kontroliuoti pati, kad išvengtų nepageidaujamos rizikos¹⁵ [65. P.47].

Kita labai svarbi ŠSDDP ideologijos tema – „folkhemmet.“ *Visuomenė ir valstybė suvokiama kaip „liaudies namai“*. Siekiant šio idealo gali būti realizuotos tradicinės socialdemokratų vertybės. Idėjos pagrindas – visuomenės bendrumo jausmas. Vyrauja principas – visi už vieną, vienas už visus. Vyrauja lygybė, pagarba, savitarpio pagalba. Akcentuojama moralinių vertybių svarba [66. P.47, 48].

Švediškojo modelio teoriniai ir praktiniai kertiniai akmenys – „*funkcinis*“ ir „*fondų*“ *socializmas*. Anot švedų socialdemokratijos teoretiko D.Adler-Karlssono, jų priemonės sudaro švedų socializacijos esmę. Pagal šiuos socialdemokratų veiklos rezultatus galima spręsti, jog partijos veikla yra socialistinė bei atsiribojanti nuo klasikinio liberalaus kapitalizmo [66. P.86]. Svarbiausių socialdemokratų tikslų siekiama „*funkcinio socializmo*“ priemonėmis [66. P.43].

¹⁴ Konservatoriai: valstybė yra antrinė. O liberalai nėra suinteresuoti aktyviu valstybės vaidmeniu ar kt. stipresnėmis socialinėmis jėgomis, kaip, pavyzdžiui, profsąjungos [65. P.46].

¹⁵ Konservatoriai ir liberalai: ekonomikoje ir soc. apsaugoje turi dalyvauti tik privačios verslo struktūros. [65. P.47].

Socialdemokratų ideologijai būdinga socializuota rinkos ekonomika, kurios pagrindas – socializacija be nacionalizacijos. Kitaip tariant „funkcinis socializmas“ reiškia, kad turint privačią nuosavybę, nuo kapitalo atskiriama dalis svarbių funkcijų. Savininkas išlaiko nuosavybės teisę, tačiau ribojama jo pajamų disponavimo laisvė, valstybei iš dalies kontroliuojant privačią nuosavybę [66. P.88]. Tokiu būdu balansuojamos rinkos ir valstybinis reguliavimas. „Funkcinio socializmo“ tikslas – individo ir visuomenės interesų kompromisas, derinant privačių savininkų norus ir visuomenės poreikius [66. P.44].

„Socializacija per fondus“ – tai gamybos priemonių nuosavybės socializacija, kai darbuotojai gali dalyvauti kapitalo valdyme [66. P.86]. Tuomet akcinis kompanijų kapitalas pamažu pereina į profsąjungų, galiausiai – visuomenės kontrolę ir tarnauja visuomenės labui [66. P.45]. Privati nuosavybė nekeičiama, nėra išardomi kapitaliniai santykiai ir politinė demokratija [66. P.86].

„Fondų socializmo“ tikslas – išplėsti demokratiją darbo vietose. Vienas žinomiausių elementų – „*dirbančiųjų fondai*“. Juos finansuojant iš įmonių pelno mokesčių, sudaromos sąlygos kurti kitus fondus, tokius kaip darbo sąlygų pagerinimo. Fondus valdo įvairios visuomeninės organizacijos, profsąjungos. Tai tarsi kolektyvinis (per fondus) kapitalo kaupimo būdas [66. P.46].

Kalbant apie ekonomiką, socialdemokratams labiausiai priimtina „*mišriosios ekonomikos*“ idėja ir praktika. Jai būdingos trys nuosavybės formos – privačioji, visuomeninė ir valstybinė. Privačioji nuosavybė, kuria remiasi gamyba, yra visos ekonomikos pagrindas (>90%). Visuomeninė – bendrijų, municipalitetų, kooperatyvų – nuosavybė sudaro mažiau nei 6% (bent jau valdant ŠSDDP). Valstybinė nuosavybė siekia 4% (valdant kitoms partijoms taip pat niekada neviršijo 10%). Visoms trimis nuosavybės formoms tarpusavyje konkuruojant bei keliant ekonominį našumą, neturi būti pamiršti socialinio teisingumo principai. Siekiama sukurti „humanišką rinkos ekonomikos modelį“, kuris sudarytų sąlygas įgyvendinti „demokratinio socializmo“ vertybes. [66. P.63].

9-ojo dešimtmečio pabaigoje ŠSDDP tradicinę ideologiją papildė gamtos ir aplinkos apsaugos bei feminizmo temomis. Ekologinio žmogaus saugumo ir „gera aplinkos kokybės“ siekiama išsaugant aukštą ekonomikos efektyvumą [66. P.57].

Visos čia išvardytos vertybės ir nuostatos palaipsniui išaugo į ilgalaikę socialdemokratinę tradiciją. Jomis paremti socialdemokratų sprendimo būdai. Universali visuotinė socialinė, aktyvi darbo rinkos, solidari atlyginimų formavimo politika ir pan. išskiria ŠSDDP iš kitų politinių partijų. Jos ideologija, grindžiama aktyvia veikla, yra rezultatyvi ir iš esmės paveikė Švedijos politiką bei socialinį, ekonominį gyvenimą. [66. P.85, 86]. Partijos valdymo dėka Švedijoje ilgus metus nebuvo ekonominių krizių, ko negalima pasakyti apie ES valstybes. Pastovus ekonomikos augimas, visuomenės solidarumas, pavyzdinai mokami mokesčiai, socialdemokratų ideologijos iškeltos ir

propaguojamos vertybės, geri partijos santykiai su profsąjungomis ir verslininkais sudarė palankias sąlygas kurti socialdemokratinę gerovės valstybę [67. P.75].

Švedijoje išgalėjusios profsąjungos, efektyvus valstybinis valdymo aparatas, žemas nedarbo lygis. Nesvarbu kiek pilietis dirba, jis vis tiek gauna tam tikrą gerovės minimumą. Čia išvystyta dosni socialinės apsaugos sistema, nemokamos medicinos paslaugos, nemokamas išsilavinimas, įskaitant universitetinį, griežta dirbančiųjų teisinė apsauga [113; 44]. Galinga socialinio ir pensinio aprūpinimo sistema labiausiai išskiria Švediją iš kitų pasaulio valstybių.

*Socialdemokratinis gerovės valstybės modelis, „švediškasis socializmas“ su optimalia socialine ekonomine sistema ilgus dešimtmečius buvo ir yra daugeliui šalių sektinas pavyzdys. Šiuo metu Švedija labiausiai atitinka gerovės valstybės idėją [113]. 2006 m. kovo mėn. Briuselyje vykusiame ES viršūnių susitikime pripažinta¹⁶, kad Europa turi mokytis iš švediškojo modelio „gebėjimo suderinti dosnias socialines garantijas su aukštu ekonomikos augimu“. Pripažįstama, jog Švedijoje puikiai „dera kapitalizmo atvirumas ir turto kūrimas bei socializmo perskirstymas ir socialinis saugumas – geriausi abiejų sistemų atributai“ [99]. *Taigi šio darbo tema aktuali ne tik Lietuvos, bet ir ES lygiu.**

¹⁶ ES socialinės politikos pradžia – EEB sutarties 117 – 122 straipsniai [43. P.300], nors užuominų randama ir Europos anglių ir plieno bendrijos sutartyje [144. P.15]. Pažanga socialinės apsaugos srityje maža, vyksta lėtai [43 P.301]. Suvestinis Europos aktas – pirmasis Bendrijos teisinis dokumentas, aptariantis socialines problemas. Iki tol dėmesys telkiamas tik ekonomikos vystymui [77. P.209]. 1989 m. priimta Europos Socialinė chartija – pirmas žingsnis socialinės erdvės kūrimo. 1992 m. priimtoje ES sutartyje socialinės politikos klausimai nagrinėjami tik pridedamuose protokoluose. Detalesnė strategija vėliau suformuojama Žaliojoje (1993 m.) ir Baltojoje (1994 m.) knygose po Maastrichto konferencijos. Po 1999 m. Amsterdamo sutarties užimtumo ir socialinė politika kuriama jau ES lygiu. Dėmesys teikiamas prevencijai, mokymams, integracijai į darbo rinką [47. P.9]. 2000 m. priimta Lisabonos strategija, kuri, prioritetu laikydama investicijas į žmogiškąjį kapitalą, siekia iki 2010 m. paversti Europą konkurencingiausią ekonomiką pasaulyje [43. P.66]. Tai pagrindinis dokumentas, koordinuojantis narių veiksmus, dabar šalyse sprendžiamus ir vykdomus nacionaliniu lygiu. Europos socialinis modelis yra tik sektinas pavyzdys [133 P.102; 47. P.3]. Centralizuotas klausimų sprendimas, anot A. M. Williams, negalimas dėl nepakankamų resursų ir kompetencijos. Pabrėžiama, kad visuotinės gerovės valstybė, „socialinė sąjunga“ visos Europos mastu kol kas neįmanoma [146. P.205] Išvada: socialinė politika tebėra besirutuliojančioje formavimosi stadijoje.

2. NEDARBO PAPLITIMAS ŠVEDIJOJE

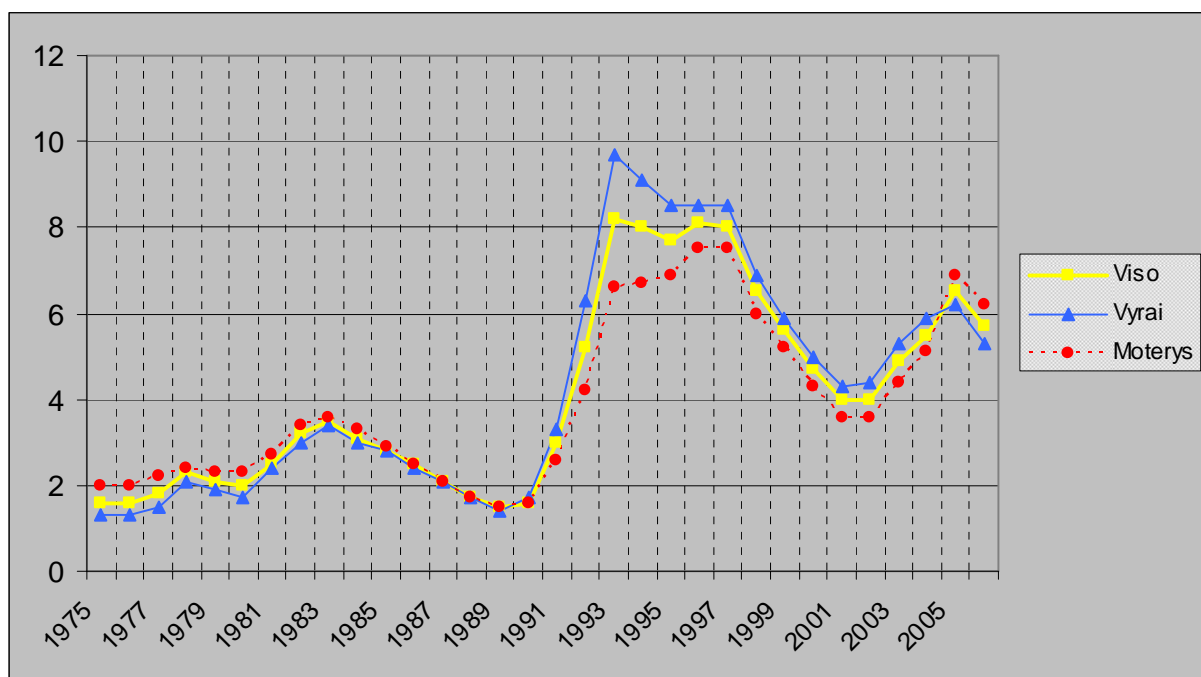
2.1. NEDARBO LYGIS

Visiško užimtumo idėja yra pagrindinė socialdemokratų gerovės valstybės koncepcijoje. 1930 – 1990 m. ją rėmė dešinėsios – buržuazinio bloko – partijos, todėl nedarbas ilgą laiką buvo žemiau 2% ribos [64. P.67]. Tai įtakoję keletas svarbių faktorių. 1932 m. atėję į valdžią socialdemokratai tapo vidurinėsios klasės partija. Ji sukūrė socialinės apsaugos sistemą, mokėjusią pensijas, socialinio draudimo išmokas, kurių dydis buvo proporcingas įmokėtoms sumoms. Visuomenė palaikė šią tvarką. Kad galėtų mokėti tokias išmokas, valstybė apmokestino darbininkų pajamas, įvedė pardavimo mokesčius, tačiau nekontroliavo gamybos. Nepaisant to, mokesčių našta 1950 m. nesiekė 21% BVP [99]. Stambūs verslininkai gavo atviros rinkos ir laisvos konkurencijos ekonomiką, o žmonėms atiteko gerovės valstybė. Kad socialinės apsaugos planai nesutrukdytų ekonomikos pažangos, vyriausybė, taip pamalonindama verslininkus, stambiojoje pramonėje leido išlaikyti žemus darbo užmokesčius, bet suvienodino atlyginimus. Tada smulkieji verslininkai buvo priversti trauktis. Profsąjungos tam nesipriešino, nes buvo kuriamos naujos darbo vietos. Kita vertus, jos leido nunykti tokioms pramonės šakoms kaip tekstilė, žemdirbystė, laivyba. Socialdemokratų vykdoma politika ir šalies neutralitetas per du pasaulinius karus leido Švedijai užimti lyderiaujančias pozicijas – 1970 m. pagal pajamų dydį vienam gyventojui šalis užima 4-ąją vietą pasaulyje. Ilgainiui politikai tapo griežtesni, darbo rinka stipriau reguliuojama, nors biudžete ir netrūko stambiųjų įmonių mokesčių pinigų. 1960 – 1980 m. valstybės išlaidos išaugo nuo 31 iki 60%, nes buvo padidintos socialinės išmokos [99]. Pamažu pradėjo augti nedarbas.

Švedijos statistikos departamento gyventojų užimtumo tyrimo duomenimis 8-ąjį dešimtmetį bedarbystės dinamika buvo nepastovi (žr. 1 pav.). 9-ojo dešimtmečio pirmoje pusėje bedarbystė išaugo ir pasiekė viršūnę 1983 m., o po to kiekvienais metais vis mažėjo iki 1989 m. 1990 – 1993 m. nedarbo lygis stipriai padidėjo ir 1993 m. pasiekė 8,2%. 1993 – 1997 m. bedarbystės lygis išliko maždaug stabilus, išskyrus 1995 m., kai sudarė 7,7% [114. P.15; 53].

Didelius bedarbystės svyravimus bei išaugusį nedarbo lygį lėmė keletas priežasčių. Pastaraisiais dešimtmečiais visuotinės gerovės valstybė patyrė nuosmukį. 8-ojo dešimtmečio viduryje prasidėjęs šalies ekonomikos vystymosi sąstingis tęsėsi iki pat 10-ojo dešimtmečio vidurio. 1991 – 1993 m. augimo rodikliai neigiami, gyventojų pajamų augimas sustoja – prasideda krizė. Nedarbas ypač smarkiai išaugo ir todėl ilgam susidarė nepalankios kovos su bedarbyste sąlygos.

Vėliau didžiausias galimybes grįžti į darbo rinką turėjo asmenys su aukštuoju išsilavinimu bei pakėlusieji savo kvalifikaciją, mažiausias – imigrantai bei vieniši mažamečių tėvai [124].

1 pav. Švedijos nedarbo lygis pagal lytį 1975 – 2006 m. (proc.) [114. P.15; 53] (taip pat žr. 2 priedą)

Krizės laikotarpiu auga biudžeto deficitas, iki jau minėtų 8,2% pakyla nedarbo lygis, buvęs Švedijoje daugiau nei prieš 60 m. Pajamos vienam gyventojui 8-ojo dešimtmečio viduryje 11% viršijusios vidutinį Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (OECD) šalių lygį ir nedaug atsilikusios nuo JAV, 1996 m. jau buvo 6% mažesnės už vidutinį OECD šalių lygį. 10-ajame dešimtmetyje švediškos šeimos gyvenimo lygis nukrito 40% [84. P.64]. Prasidėjęs žymus gamybos sulėtėjimas ir net smukimas privertė imtis reformų. Mažinami aukšti mokesčių tarifai, mažinamos ir iš dalies privatizuojamos valstybinės pensijos, centrinis bankas tampa nepriklausomas, švietimo įstaigose įvedamas mokinio krepšelis, kai kuriose rinkose panaikinamas valstybės reguliavimas, tam tikras sveikatos apsaugos paslaugas pradeda teikti privačios struktūros [99; 58]. Telekomo, pašto, energetikos, transporto, televizijos sektorių dereguliacija tapo didelių kompanijų sėkmės priežastimi. Nepaisant vykdomų pokyčių, Švedijoje liko didelės valdiškos išlaidos, didžiausi pasaulyje mokesčiai, valstybę smaugianti socialinės apsaugos sistema, daugybė ūkio ir darbo rinkos reguliavimų, o tai kenkė šalies ekonomikai, lėtino jos augimo tempus. „Veikiant pasaulinei ekonomikos krizei, „švediškas socializmas“ kartu su dideliais mokesčiais ir gremėzdišku visuomeniniu sektoriumi ėmė vis labiau šlubuoti“ [84. P.74]. Kadangi ekonomikos klestėjimas tiesiogiai koreliuoja su darbo rinka, bedarbystės rodikliai taip pat pablogėjo. Vadinasi, spartaus

nedarbo lygio didėjimo priežastys susijusios ir su pasaulyje vykstančiais neigiamais pokyčiais (plačiau apie juos 28 psl.).

Švedijos klestėjimo amžius negalėjo tęstis amžinai. „Problemos kilo dėl lemtingos pačiame Švedijos modelyje slypinčios ironijos: modelis sugriovė esminius principus, kurie jį ir padarė gyvybingą“ [99].

Ekonomikai vėl pradėjus vystytis 2001 m. ir sustiprėjus inovacijų poreikiui, išryškėjo sistemos, skatinančios investicijas į stambią pramonę ir nepakankamai finansuojančios vidutines ir mažąsias įmones, trūkumai. Valstybė buvo priklausoma nuo keleto stambių pramonės kompanijų. Jų veiklai persikėlus į kitas šalis ar tapus nepelningomis, iškilo naujų bendrovių poreikis. Tačiau smulkių įmonių nepakako, o vis dar egzistuojančios neaugo dėl nepalankaus darbo kodekso, rizikos ir kaštų samdant naujus darbuotojus [99].

[99] teigiama, jog tik viena iš 50-ies stambiausių Švedijos kompanijų buvo įsteigta po 1970 m. Kitos svarbiausios šiandieninės švedų įmonės susikūrė prieš Pirmąjį pasaulinį karą. Daug paslaugų, tokių kaip švietimas ir sveikatos apsauga, teikia valstybė. Jų dydžiui ir svarbai augant, buvo daug tarptautinių kompanijų, norinčių investuoti ir tam tikrus sektorius privatizuoti, bet paslaugos buvo monopolizuotos ir finansuojamos valstybės.

Pasaulinė globalizacija bei konkurencinga ekonomika kaip niekada anksčiau skatina investicijas į žmogiškąjį kapitalą. Tačiau šalyje esant aukštam progresyvinio pajamų mokesčio tarifui, kelti kvalifikaciją ar ilgai mokytis, taip didinant galimybę užsidirbti, nėra motyvacijos. Apsunkinamas ir kvalifikuotų užsienio specialistų pritraukimas [99].

Taigi augant konkurencingumui rinkoje, stambioms kompanijoms perkėlus veiklą į užsienį, esant mažų įmonių deficitui, gyventojams nenorint mokytis bei kelti kompetenciją, Švedijos vyriausybė nerado kito sprendimo būdo padėčiai gerinti, kaip devaluoti nacionalinę valiutą.

Galiausiai po praėjusio dešimtmečio nuosmukio ir po to sekusių reformų, kelių sėkmingai veikiančių tarptautinių kompanijų įtakos dėka Švedijos ekonomika vėl pradėjo augti [99].

Nuo 1998 iki 2001 m. bedarbystė sumažėjo, o 2003 m. ir vėl pradėjo kilti. Nuo 4,9% pasiekė 6,5% 2005 m. ir sumažėjo iki 5,7% 2006 m [114. P.15; 53].

Lengviau įsidarbinti universitetinį ar aukštąjį išsilavinimą turintiems gyventojams.¹⁷ 2005 m. tokių asmenų nedarbo lygis siekė 4,1% – 4,4% vyrų ir 3,9% moterų. Baigusiujų gimnaziją

¹⁷ Išsilavinimo svarba Švedijoje per pastaruosius 30 metų padidėjo. 1970 m. tik trečdalis švedų buvo baigę vidurines ar aukštąsias mokyklas, 2003 m. – jau 8 iš 10 [71]. Pastaraisiais metais 83% 25-64 m. gyventojai turi vidurinį išsilavinimą [62], o 35% 25-64 m. [71] ir 42% 25-34 m. gyventojų turi aukštąjį ar universitetinį išsilavinimą [70]. Vidutinė mokymosi trukmė šalyje yra 12,6 metų [25].

bedarbystė sudaro 5,9% – 6,2% vyrų bei 5,5% moterų. Žmonių su pagrindiniu išsilavinimu nedarbo lygis didžiausias – 10%, iš jų 9,3% vyrų ir 11% moterų [29. P.63]. Šiuo metu labiausiai paklausios specialybės darbo rinkoje: inžinieriai, mokytojai (ypač matematikos ir biologijos), gydytojai, seselės, slaugės, socialiniai darbuotojai, farmacininkai, optikai. Sunkiausia įsidarbinti menininkams. Problemų taip pat kyla istorikams, filosofams, teologams bei filologams [140. P.4].

Nuteistų asmenų, išėjusių iš įkalinimo įstaigų, seksualinių mažumų, asmenų, laikinai atleistų nuo darbo dėl ligos bedarbystės Švedijos statistikos departamentas neskaičiuoja. Nedarbo lygis priklausomai nuo įgyto išsilavinimo pradėtas skaičiuoti tik prieš kelis metus, todėl plačiau nagrinėjamas nebus. Toliau magistriniame darbe nedarbo lygis analizuojamas tokiais aspektais: pagal lytį, amžiaus grupes, imigrantų, neįgaliųjų.

2.1.1. Nedarbo lygio dinamika pagal lytį

Ilgą laiką moterų bedarbystė Švedijoje buvo didesnė nei vyrų, iki pat 1989 m. (žr. 1 pav., 2 priedą). Tačiau ši situacija 1990 m. radikaliai pasikeitė. 1975 – 1980 m. bedarbystė šiek tiek varijavo, tačiau iš esmės išliko nepakitusi. 1981 metais bedarbių skaičius ganėtinai smarkiai išaugo – nuo 2% iki 2,7% ir po to kelerius metus vis didėjo iki pat 1984 m. Aukščiausias taškas pasiektas 1983 m. – 3,6%. Nuo 1985 m. bedarbystė palengva pradėjo mažėti, kol 1989 m. pasiekė net 1,5%. Po to nedarbo lygis vėl sparčiai pakilo, moterų bedarbystė apogėjų pasiekė 1996 m. – sudarė 7,5%, išsilaikė iki 1997 m. ir vėliau palaipsniui vėl ėmė mažėti. 2002 m. pasiekė 3,6%. Paskutiniaisiais metais, nuo 2003 m. bedarbių skaičius padidėjo nuo 4,4% 2003 m., 5,1% 2004 m., iki 6,9% 2005 m., kol 2006 m. sumažėjo iki 6,2%. 2005 – 2006 m. po daugelio metų bedarbių moterų skaičius viršija vyrų [114. P.15; 53].

Vyrų ir moterų nedarbo lygio rodiklių svyravimai yra panašūs. Nuo 1975 m. iki pat 1983 m. nedarbo lygis po truputį didėjo nuo 1,3% iki 3,4%. 1984 m. bedarbių skaičius staiga pradėjo mažėti, kol 1989 m. pasiekė 1,4%. 1990 m. bedarbystės lygis pradėjo kilti, tris metus iš eilės 1995 – 1997 m. išliko stabilus – 8,5% ir po to pradėjo leistis. 2003 m. nedarbo lygis vėl padidėjo iki 5,3%. Kilo ir 2004 m. 5,9% bei 2005 m. 6,2%. 2006 m. sumažėjo ir pasiekė 5,3% [114. P.15; 53].

Nepaisant didelės moterų diskriminacijos (darbdavių baimės dėl motinystės atostogų ar, jog vienišos mamos daugiau dėmesio skirs vaikams), didesnę vyrų nedarbo lygį labiausiai įtakoja moterų mobilumas darbo rinkoje. Jos nebijo palikti namų mažuose miesteliuose ir ieškoti darbo tolimesniuose, didesniuose miestuose. Moterys labiau siekia išsilavinimo (vyksta studijuoti į aukštąsias mokyklas), yra ambicingesnės, kantresnės ir labiau motyvuotos [140. P.5].

Apibendrinant galima pasakyti, jog 1990 – 2000 m. Švedijos ryškėte buvo nuolat didėjantis nedarbas. 1989 m. jis sudarė vos 1,5%, 1992 m. 5,2%, tuo tarpu 1997 m. jau siekė 8%. Po 2000 m. nedarbo lygis sumažėjo perpus, tačiau 2003 – 2005 m. jis ir vėl gan žymiai pakilo. 2006 m. pastebima bedarbių skaičiaus mažėjimo tendencija tiek žvelgiant į nedarbo lygį pagal lytis, tiek pagal amžiaus grupes [114. P.15; 53].

2.1.2. Nedarbo lygio dinamika pagal amžiaus grupes

Švedijos statistikos departamentas pateikia įvairaus amžiaus grupių nedarbo lygio duomenis nuo 1975 m. iki 2006 m. (žr. 4 priedą). Nuo pat 1975 m. nedarbo lygis (žr. 3 priedą) Švedijoje po truputį augo, vėliau krito ir vėl didėjo. Paskutiniaisiais dešimtmečiais jaunų 16 – 24 m. bedarbių nedarbo lygis buvo ypač jautrus šalies ekonomikos ir konjunktūros pokyčiams. Augant bedarbystei, jaunuolių nedarbo lygis kilo labiausiai [114. P.17]. Tai įtakojo nepakankamas išsilavinimas bei patirties trūkumas [106]. 1984 – 1989 m. jaunimo grupėje neturinčių darbo skaičius šiek tiek sumažėjo. 35 – 54-mečių bedarbystė visuos tuos metus buvo gan stabili ir išliko mažiausia lyginant su kitomis amžiaus grupėmis. 1990 m. nedarbo lygis pradėjo intensyviai kilti iki pat 1997 m. Jei 1990 m. 16 – 24 m. amžiaus grupėje bedarbystė buvo 3,7%, 25 – 34 m. 1,8%, 35 – 54 m. 0,9%, o 55 – 64 m. 1,5%, tai 1997 m. jau siekė atitinkamai 15,4%, 9,4%, 6% ir 7,3%. Didžiausias bedarbių skaičius gyventojų užimtumo tyrimuose užregistruotas 1993 m., net 18,4% 16 – 24 m. amžiaus grupėje, šiek tiek mažiau 25 – 34 m. – 10,5%. Nuo 1998 m. nedarbo lygis žymiai krito (beveik po 2% visose grupėse) ir toliau sėkmingai mažėjo iki 2002 m. – 8,6% 16 – 24 m. amžiaus grupėje, 4,3% 25 – 34 m., 2,9% 35 – 54 m. ir 3,8% 55 – 64 m.

Pastaruosius kelerius metus ryškėja nedarbo lygio didėjimo tendencija visose amžiaus grupėse. Jei 2002 m. bedarbystė siekė 10,2% 16 – 24 m., 5,6% 25 – 34 m., 3,6% 35 – 54 m. ir 4,1% 55 – 64 m. amžiaus grupėje, tai 2004 m. jau atitinkamai pakilo iki 12,3%, 6,4%, 4,1% bei 4,4%. 2005 m. nedarbo lygis išaugo iki 15,3%, o 2006 m. sudarė 15,2% [114. P.17]. 2005 – 2006 m. statistikos departamentas pateikia tik 16 – 24 m. amžiaus grupės duomenis – jaunimo nedarbo lygis išliko beveik nepakitęs. Galima daryti išvadą, kad jaunimo bedarbystė vis dar aktuali problema [56].

2.1.3. Neįgaliųjų nedarbas

1990 m., prasidėjus Švedijos krizei, neįgaliųjų bedarbystė padidėjo – nuo 28 613 1992 m. iki 38 102 1993 m. (žr. 2 pav.). Nedarbo lygis kilo iki pat 1996 m., vėliau palaipsniui pradėjo mažėti. Paskutiniuosius ketverius metus nedarbas vėl pradėjo didėti [31. P.7]. Jei 2002 m. neįgaliųjų

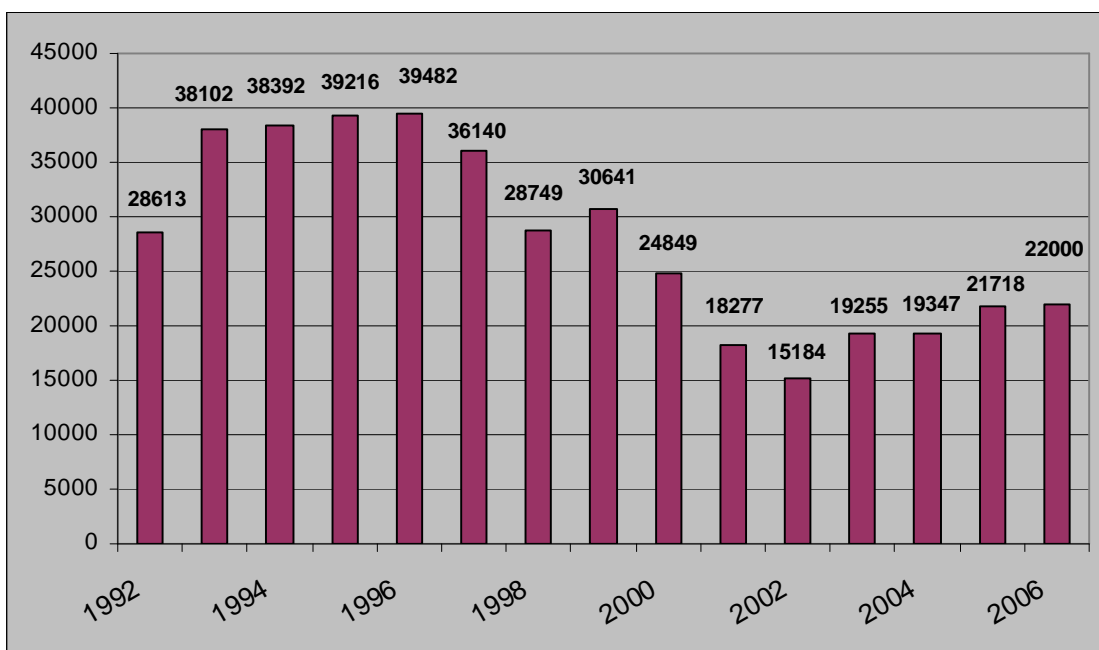
nedarbo lygis buvo 15 184, tai 2003 m. jau siekė 19 255. 2006 m. 22 000 žmonių su negalia buvo bedarbiai, tai sudaro 6,5% darbo jėgos, kai tuo tarpu 2005 m. buvo 21 718 – 6,3% [103].

Nors žmonės su psichine ar fizine negalia labai gerai integruoti visuomenėje, fizinė aplinka pritaikyta jų poreikiams, sudarytos visos sąlygos išsilavinimui įgyti, tačiau darbo rinkoje priešingai – vyrauja didelė neįgaliųjų diskriminacija (daugiau nei 50% darbdavių yra netolerantiški jų atžvilgiu). Tik 39% žmonių su negalia turi darbą. Ypač sunku įsidarbinti asmenims, turintiems judėjimo sutrikimų. Tik 10% jų dirba pilnu etatu [97].

Kas penktas užsiregistravęs darbo biržoje yra neįgalusis ir šis skaičius vis auga. Jei 2004 m. užsiregistravusiųjų buvo 117 000, tai 2006 m. padidėjo iki 133 000. Skaičių didėjimą įtakoja ir tai, jog vis daugiau moterų su psichine negalia ieško darbo.

Nuo 2004 m. įdarbinama vis daugiau neįgalių asmenų, dalyvaujančių darbo rinkos programose. 2006 m. 38 000 žmonių gavo darbą, 4900 daugiau nei 2005 m. Iš viso įdarbinti 36% neįgaliųjų – naujose darbo vietose, kurių steigėjams valstybė moka kompensaciją, ir dalyvavusiems programoje „Darbas – reabilitacijos galimybė“. Dažnas reiškinys – įdarbinimas kelioms valandoms konkrečiai užduočiai atlikti ar atsitiktiniais darbais – atitinkamai 11% ir 9% [103].

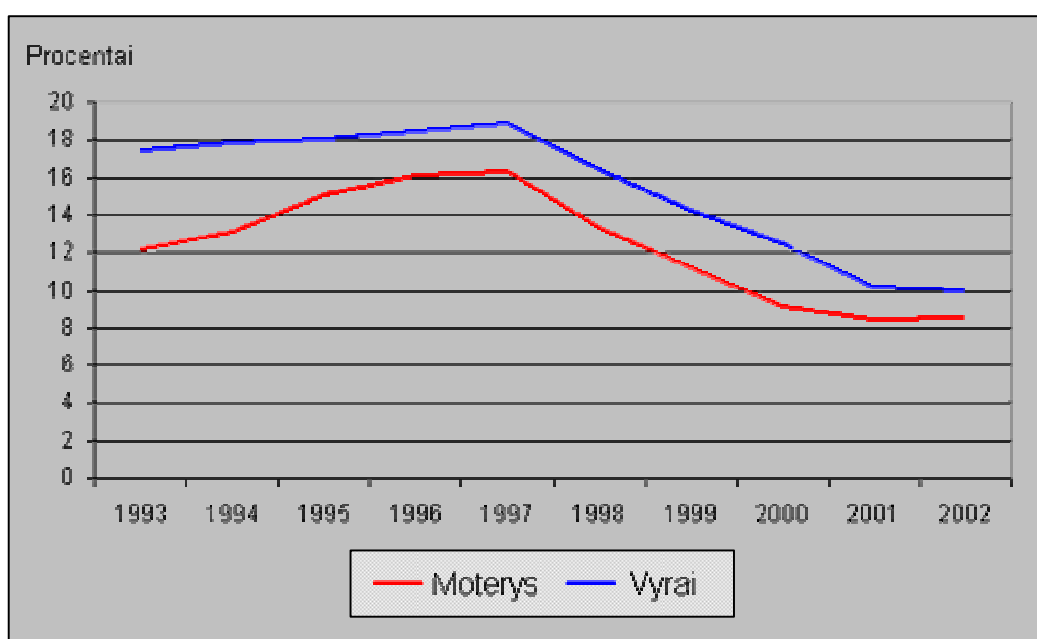
Neįgalieji nėra laikomi bedarbiais, jie priskiriami neaktyviems gyventojams, todėl sunku apskaičiuoti šios grupės nedarbo lygį. Švedijos statistikos departamentas žmonių su negalia bedarbystės neskaiciuoja, todėl remiamasi darbo biržos duomenimis (procentine išraiška nedarbo lygis nenurodomas).

2 pav. Švedijos neįgaliųjų nedarbo lygis 1992 – 2006 m. (tūkst.) [31. P.7]

2.1.4. Imigrantų nedarbas

Gyventojų užimtumo tyrimo bei darbo biržos duomenimis jaunimui ir imigrantams sunkiausia integruotis į darbo rinką [106]. 1993 m. vyrų nedarbo lygis siekė 17 % (žr. 3 pav.), kai tuo tarpu moterų – 12%. Bedarbystė sparčiai didėjo, kol 1996 m. pasiekė aukščiausią tašką ir sudarė 19% vyrų ir 16% moterų. Nuo 1997 m. nedarbo lygis pradėjo kristi ir po truputį mažėja iki šiol [83]. Nepaisant to, imigrantų bedarbystės problemos nepavyksta išspręsti iki galo. 2004 m. imigrantų, neturinčių darbo, skaičius siekė 53 261, 2005 m. – 56 071, o 2006 m. sudarė 54 332 [31. P.7], taigi nedarbo lygis vis dar išlieka didelis.

3 pav. Švedijos imigrantų nedarbo lygis 1993 – 2002 m. (proc.) [31. P.7]

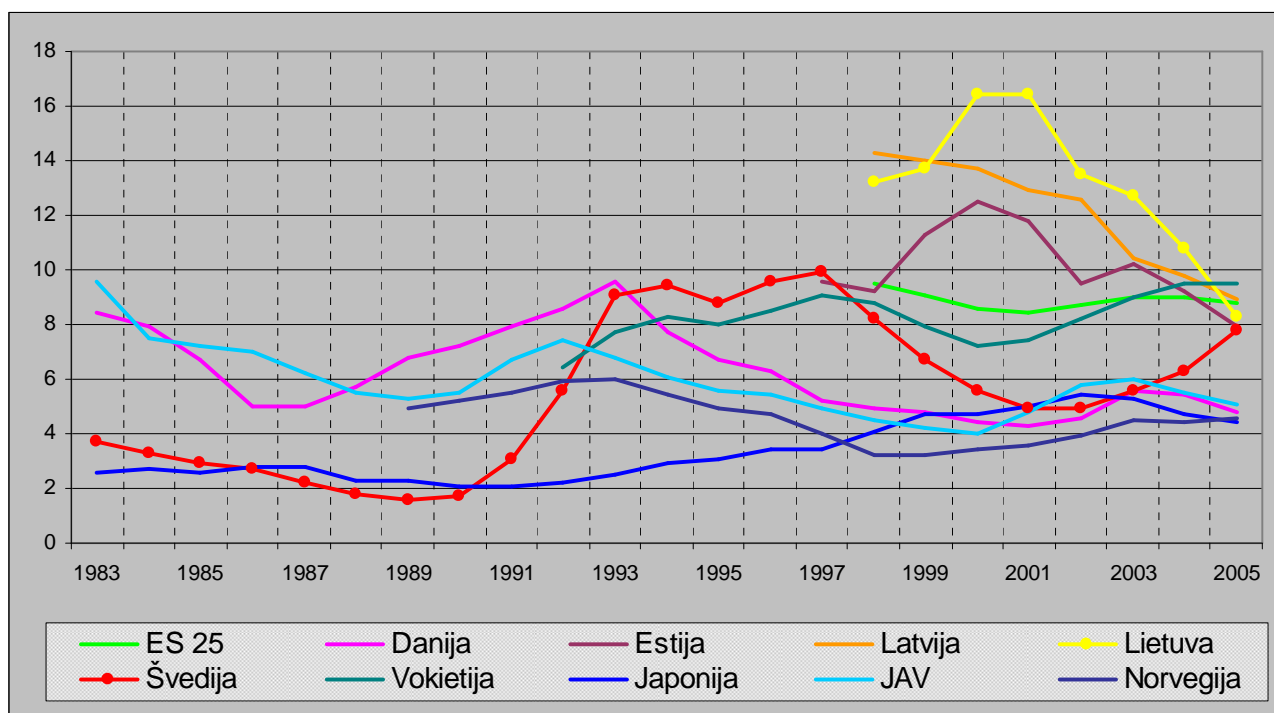
2.2. NEDARBO LYGIO RODIKLIAI ES KONTEKSTE

Eurostatas¹⁸ ES šalių duomenis pateikia nuo 1983 iki 2005 m. (žr. 5 priedą). Švedijos nedarbo lygio kreivė pasižymi didžiausia dinamika (žr. 4 pav.). Daugelį metų „dėl stipraus verslo sektoriaus, visuomeninio sektoriaus augimo ir ambicingos darbo rinkos politikos“ [45] Švedijos bedarbystė buvo viena mažiausių ES. 1990 m. prasidėjus krizei, nedarbas pradėjo sparčiai augti iki

¹⁸ Švedijos statistikos departamento ir Eurostato metinių procentinių nedarbo lygio duomenų skirtumus lemia du pagrindiniai faktoriai: 1) departamentas darbo ieškančius studentus priskiria neaktyviems gyventojams, Eurostatas – bedarbiams; 2) Švedijoje gyventojų užimtumo tyrimuose apklausiami 16 – 64 m. asmenys, Eurostatas tiria 15 – 74 m. amžiaus grupes [129. P.2]. Statistikos departamento skaičiavimai grindžiami vyriausybės 1986 m. gruodžio 18 d. patvirtintu nutarimu Civildepartament CE 1663/86. 2007 m. ketinama suvienodinti Švedijos ir Eurostato statistikos skaičiavimo metodus.

pat 1998 m. ir oficialus nedarbo lygis šalyje pasiekė 8,2%. Šiuo laikotarpiu kitose ES šalyse taip pat buvo jaučiamas nedarbo padidėjimas, tačiau ne toks ryškus kaip Švedijoje [136].

Visa tai sutapo su pasaulyje vykstančiais neigiamais pokyčiais, didėjančia politinių ir ekonominių problemų globalizacija. 8-ame dešimtmetyje prasidėjo pasaulinė ekonominė krizė [146. P. 75]. Viena priežasčių – pasaulinės piniginės sistemos subyrėjimas. Po karo su Izraeliu, 1973 – 1974 m. naftos krizė bei 1979 – 1980 m. antroji naftos krizė, prasidėjus Irano-Irako karui, įtakojo smarkiai šoktelėjusias naftos kainas [146. P.75, 77, 79]. Spartus pramonės augimas naujose industrinėse valstybėse ėmė lenkti turtingųjų šalių. Pasaulinės konkurencijos padidėjimas (grėsmingiausias konkurentas – Japonija) prisidėjo prie pasaulinės ekonomikos destabilizacijos ir smukimo. Darbo jėgos rinkos nelankstumas – darbo jėgos kainos augimas, mažesnis pelnas dėl pabrangusios produkcijos, sumažėję plėtojimosi tempai pralenkė darbo našumo augimą. Visame pasaulyje didėjo infliacija, mažėjo ekonominės veiklos rezultatai [146. P. 78, 79]. Vyravo politinis sąstingis, šalių nesantaika. Prancūzija ir Vokietija nuolat nesutarė dėl Bendrosios žemės ūkio politikos, tad nebuvo laikomasi vieningų kainų sistemos. Didžiosios Britanijos narystė EB tapo gan problematiška. Šioje šalyje egzistavo nedidelis žemės ūkis, tad didelė maisto produktų dalis buvo perkama už EB ribų. Didžioji Britanija negalėjo susitaikyti, kad mokėjo Bendrijai gerokai daugiau nei gaudavo iš jos biudžeto, todėl tai sunkino bendrų sprendimų priėmimą, būtiną tarpvalstybiniam bendradarbiavimui [146. P.76, 77].

4 pav. Bendras nedarbo lygis pasaulio šalyse 1983 – 2005 m. (proc.) [136]

Ši situacija skirtingai paveikė valstybes nares, tačiau EB kaip vienetą labai sukrėtė. 9-ame dešimtmetyje išryškėjo, kad EB nepajėgi duoti atkirtį ir tinkamai reaguoti į pasaulinius įvykius [146. P.77]. Nedarbo lygis sparčiai išaugo. Bendrija neteko lankstumo ir sugebėjimo prisitaikyti prie greitų permainų pasaulio ekonomikoje [146. P.80, 83].

Pastarąjį dešimtmetį ES ekonomika, ūkis ir gyvenimo lygis augo daug lėčiau nei anksčiau, dėl to smarkiai padidėjo nedarbas. Didžiausia bedarbystė buvo 1998 m – 9,5% (žr. 4 pav.) [136]. 2006 m. Europos ekonomika augimas spartėja ir siekia 2,7% – aukščiausias ekonomikos vystymosi rodiklis po 2000 m. Tai įtakojo investicijos, vidaus paklausa, pagerėjęs darbo našumas, nedidelė infliacija, tarptautinė konkurencija. Sukurta nemažai darbo vietų, tad padidėjo užimtumas [48]. ES (25 narių) nedarbo lygis 2005 m. siekė 8,8%, kai prieš metus – 9%. 2006 m. nedarbo lygio ES šalyse vidurkis – 8,1%. Taigi pamažu bedarbystė pradeda mažėti.

1983 – 2005 m. mažiausia bedarbystė – Liuksemburge, Austrijoje, Nyderlanduose, 2006 m. – Airijoje (4,4%), Danijoje (3,9%) bei Nyderlanduose (3,8%). Aukščiausias nedarbas užregistruotas Graikijoje – 9,6%, Lenkijoje – 16%, Prancūzijoje – 8,7%, Slovakijoje – 15,1% [98].

Švedijos nedarbo lygis visada buvo žemesnis nei ES šalių, tačiau nesugebėjo pralenkti pasaulinių gigančių JAV ir Japonijos. Kalbant apie Skandinavijos šalis, nuo 1993 m. nedarbo lygis Norvegijoje mažiausias. Čia nedarbas stabiliausias, varijuoja nuo 3,2 iki 5,9% (2,7% režyje). Nuo 1994 m. antrą vietą pagal mažiausią bedarbystę užima Danija, o trečiojoje lieka Švedija. Didžiausias nedarbo lygis yra Suomijoje.

Vokietija laikoma antrąja gerovės valstybe pasaulyje po Švedijos [113]. 1993 – 1997 m. čia nedarbo lygis buvo mažesnis nei Švedijoje. Tačiau situacija 1998 m. pasikeitė ir Vokietijoje nedarbas iki šiol išlieka daug didesnis.

Baltijos šalių nedarbo lygio duomenys pateikiami tik nuo 1998 m. Lietuvos nedarbo lygis aukščiausias Baltijos valstybėse (Latvijos šiek tiek mažesnis, o Estijos žemiausias). Tačiau pastebima ryški nedarbo mažėjimo tendencija. Jei 2000 – 2001 m. bedarbystė siekė 16,4%, tai 2005 m. sumažėjo beveik perpus iki 8,3% (Eurostato duomenimis). Pastaraisiais metais Lietuvos nedarbo lygis susilygino su kitų Baltijos šalių. Net pasiektas progresas – pralenkė latvius. Nepaisant to, nedarbas (proc.) beveik dvigubai viršija Danijos, Norvegijos, JAV, Japonijos [136].

Apibendrinant, galima daryti išvadą, jog situacija ES vis dar neramina. Nepaisant pagerėjusių ekonominio augimo rodiklių, darbo vietos kuriamos per lėtai. Lyginant su pagrindinėmis konkurentėmis JAV ir Japonija, nedarbo lygis vis dar aukštas. Užimtumas ES 2005 m. siekė 63,8% [136], tad Europai dar reikia pasistengti norint iki 2010 m. pasiekti Lisabonos strategijos tikslus (bendras užimtumo lygis 70%, moterų – 60%, vyresnio 55 – 64 m. amžiaus

darbuotojų užimtumo lygis 50%) [122]. ES reikalingos socialinės reformos, nes šalys narės nebepajėgia išlaikyti ir paremti savo gyventojų kaip anksčiau.

„ES turi brangiausią ir plačiausiai išsišaknijusią biurokratiją, joje yra didesnės valdymo sąnaudos bei viešojo sektoriaus darbuotojų skaičius. Reikalinga lankstesnė įdarbinimo ir atleidimo iš darbo sistema, ilgesnis ikipensinio amžiaus laikas ir mažesnės socialinės išmokos“ [113]. Švedija jau pasiekė ir viršijo ES tikslus. Šalies bendras užimtumo lygis siekia 72,5%, moterų – 74,4% ir vyrų – 70,4% [134]. Be to, pasaulio ekonomikos forumo paskelbtame 125 valstybių sąrašė pagal didžiausią konkurencingumą Švedija užima trečiąją vietą [90]. Dėl šių priežasčių verta atkreipti dėmesį į Švedijos socialinės politikos modelį ir pasisemti teigiamos patirties.

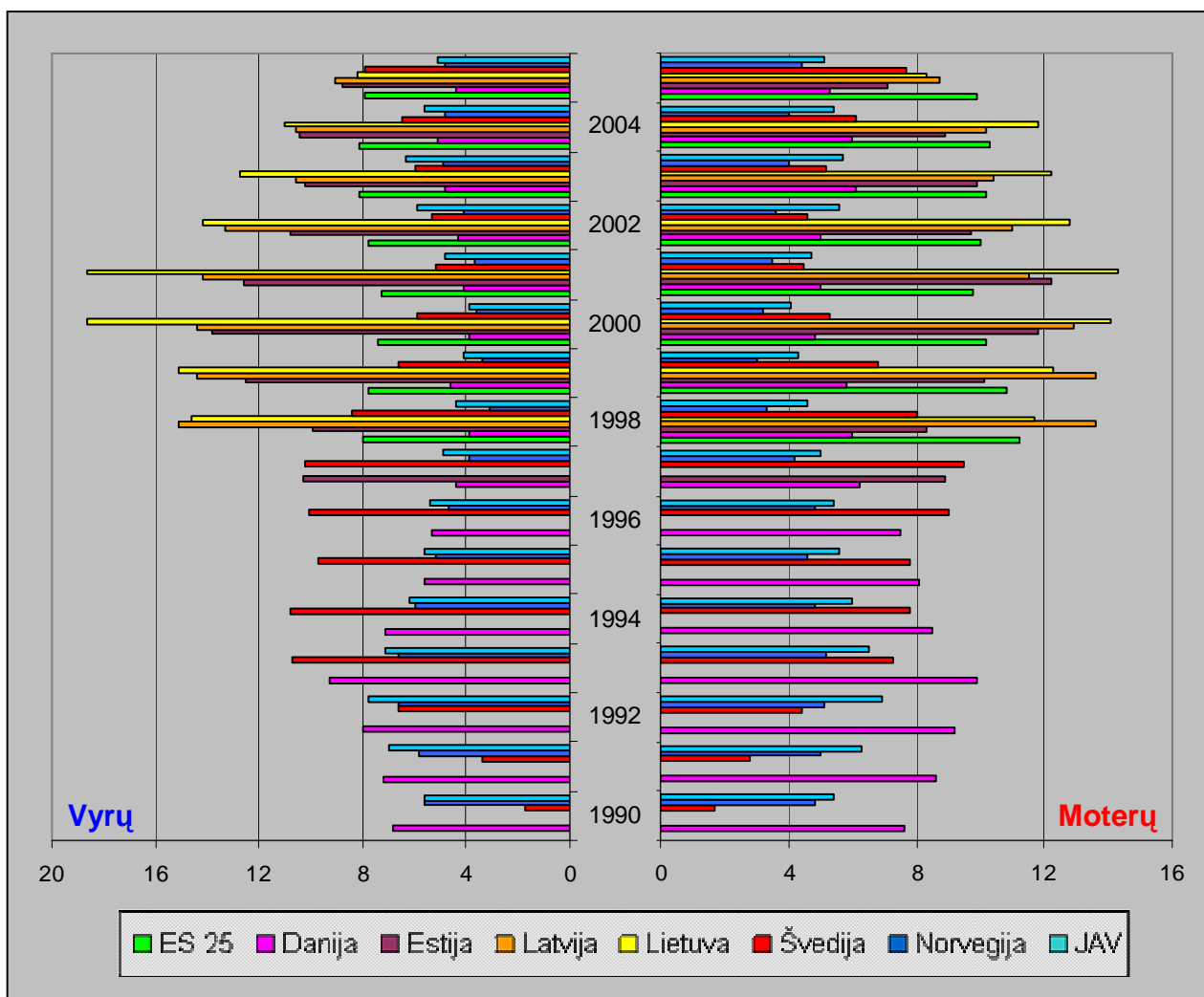
2.2.1. ES nedarbo lygio dinamika pagal lytį

Eurostato duomenimis (žr. 5 priedą) Švedijoje moterų nedarbo lygis daugelį metų buvo lygus ar mažesnis nei vyrų. Tuo tarpu ES (25 narių) šalių moterų bedarbystė visada buvo ženkliai aukštesnė, 2 ar 3 procentiniais punktais daugiau nei vyrų. Tai įtakojo didelė moterų diskriminacija ES valstybių darbo rinkoje, o Švedijoje galingas feminizmo judėjimas lėmė mažesnę moterų nedarbą.

Paskutiniuosius ketverius metus (žr. 5 pav.) tiek moterų, tiek vyrų ES nedarbo lygis išlieka beveik stabilus, varijuoja nedaug, tačiau vis dar išlieka aukštas – 9,9% moterų ir 7,9% vyrų. JAV ir Japonijos, priešingai, yra žemesnis ir toliau linkęs mažėti [136]. 2006 m. ES 25 moterų nedarbo lygis 9,1, o vyrų – 7,3% [98].

Žvelgiant į kitas Skandinavijos šalis, Norvegija neatsilieka nuo Švedijos. O štai Danijoje bei Suomijoje moterų bedarbystė didesnė nei vyrų kaip ir kitose ES šalyse.

Baltijos šalių, visų pirma Lietuvos, moterų ir vyrų nedarbo lygis beveik dvigubai aukštesnis nei Skandinavijoje. Tačiau lyginant šalies viduje, moterų bedarbystė buvo ir lieka mažesnė nei vyrų. Estija pagal lyčių nedarbo lygio rodiklius yra pirmoje vietoje – čia vyrų ir moterų bedarbystė mažiausia. Šiek tiek didesnė Latvijoje. Lietuvai tenka trečioji vieta. Paskutiniaisiais metais lyčių nedarbo lygis pamažu pradeda mažėti – Lietuvoje nuo 18,6% vyrų bei 14,1% moterų 2000 m. iki atitinkamai 8,2% ir 8,3% 2005 m, Estijoje 13,4% vyrų, 11,5% moterų 2000 m. atitinkamai 8,8% ir 7,1% 2005 m. bei Latvijoje 15,1% vyrų, 13,6% moterų 1998 m. iki 9,1%, 8,7% 2005 m. [136].

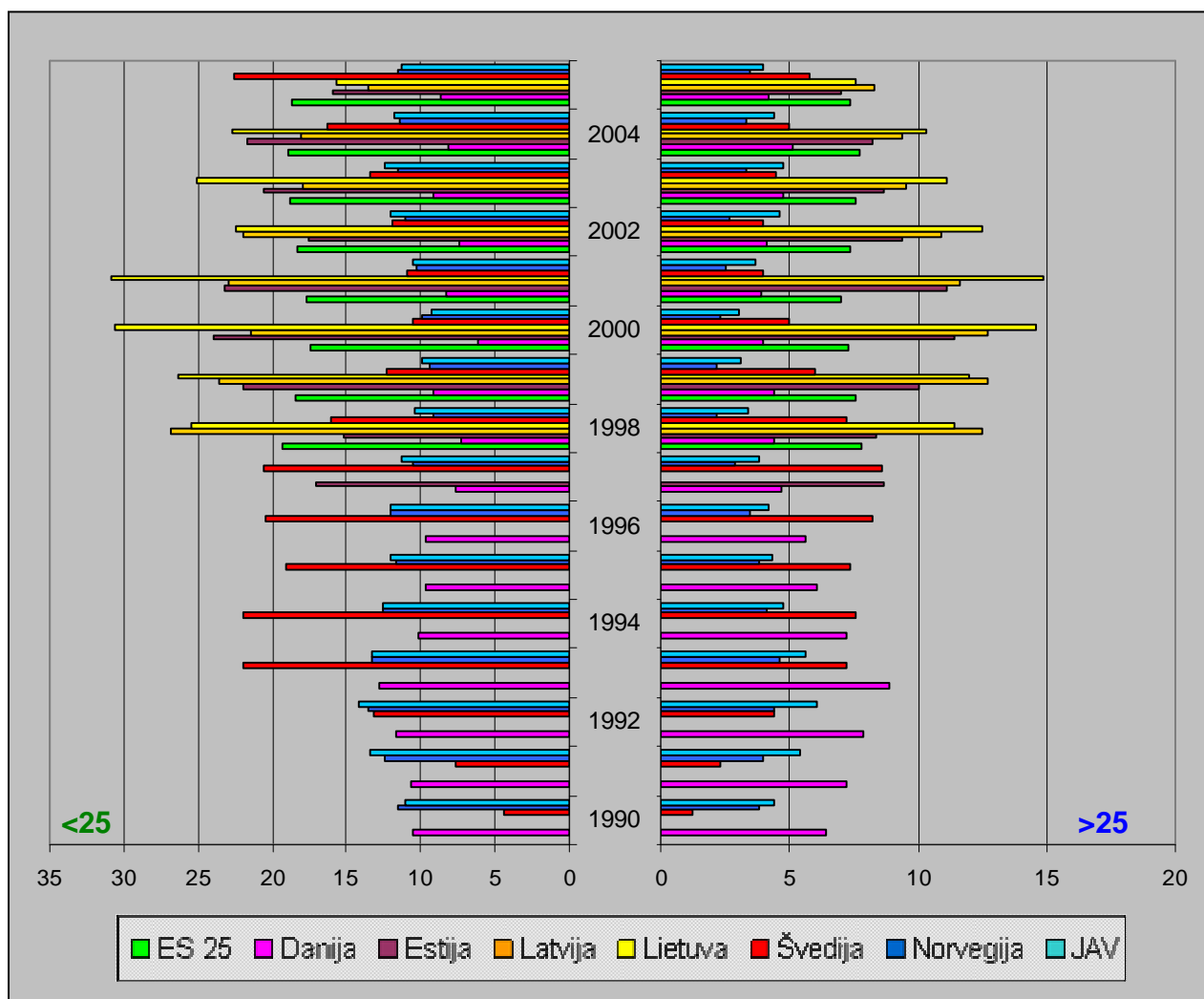
5 pav. Pasaulio šalių nedarbo lygis pagal lytį 1990 – 2005 m. (proc.) [136]

2.2.2. ES nedarbo lygio dinamika pagal amžių

Eurostatas nedarbo lygio pagal amžių neskaido į smulkias grupes. Pateikiamos tik dvi: jaunesnių nei 25 m. ir vyresnių nei 25 m. asmenų nedarbo lygis (žr. 6 priedą). Nedarbas pagal amžiaus grupes ženkliai didesnis nei pagal lytį. Ypač didelė jaunimo (<25) bedarbystė. Visos ES šalys susiduria su šia problema. ES (25 narių) jaunuolių nedarbas bėgant metams išlieka beveik nepakitęs, varijuoja nuo 19,3% 1998 m. iki 18,7% 2005 m. (žr. 5 pav.) [135]. 2006 m. siekia 17,4% [98]. JAV ir Japonijoje jaunimo bedarbystė mažesnė nei ES, bet ir čia skaičiai išpūdingi. Vyresnių gyventojų (>25) nedarbas ES dvigubai mažesnis nei jaunuolių.

Žvelgiant į Skandinaviją, jaunų asmenų (<25) nedarbo grupėje lyderiauja Danija, čia mažiausi rodikliai. Tačiau vyresnio amžiaus gyventojų (>25) grupėje pirmaujančias pozicijas užima Norvegija. Švedija lieka trečioje, o Suomija ketvirtoje vietoje.

Baltijos šalyse jaunimo nedarbas taip pat rimta problema, tačiau ji po truputį sprendžiama, nes bedarbystė mažėja. Net ir čia Estija pirmauja – mažiausias nedarbo lygis. Latviai antri, o Lietuva atsiduria trečioje vietoje. Lietuvoje didžiausias jaunuolių nedarbas užregistruotas 2000 m. – 30,6%. 2005 m. jis jau sudarė 15,7%. Vyresnių asmenų (>25) nedarbo lygio aukščiausias taškas pasiektas 2001 m. 14,9% ir sumažėjo iki 7,6% 2005m.

5 pav. Pasaulio šalių nedarbo lygis pagal amžių 1990 – 2005 m. (proc.) [135]

2.3. BENDROSIOS NEDARBO LYGIO PRIEŽASTYS

Nepaisant pasaulinės spaudos tvirtinimų, kad „Švedija – sėkmingiausia visuomenė, kokią pasaulis tik kada žinojo“, „švedai yra reformų Europoje lyderiai“, „tik Šiaurės Europos modelyje suderinamas teisingumas ir efektyvumas“ [99], reikalai šalyje nėra tokie geri, kokių būtų galima tikėtis. Analizuojant vyriausybės patvirtintus dokumentus, literatūrą, spaudos ir interneto publikacijas, atlikus interviu išryškėja faktoriai, įtakojantys Švedijos nedarbą:

- ① Vienas svarbiausių – **griežtos valstybės reguliavimo priemonės** ir labai **dideli mokesčiai**, žlugdantys ekonomines iniciatyvas bei stabdantys naujų darbo vietų kūrimo procesą. Dėl to lėtėja ekonomikos augimas, didėja infliacija, auga biudžeto deficitas ir valstybės skola. Švedijoje vyrauja progresyviųjų mokesčių sistema, t.y. „kuo daugiau uždirbi, tuo daugiau moki“ [84. P.64]. Darbdavio už kiekvieną darbuotoją mokami mokesčiai siekia 32,28%. Gyventojų pajamų mokestis sudaro 33%, tačiau praktikoje pilnu etatu dirbančiam asmeniui taikomas 29% – 49% mokestis [100; 105]. Tai naikina motyvaciją stengtis. Geras išsilavinimas neteikia jokių darbo užmokesčio priedų. Daug ir sąžiningai dirbti tiesiog neapsimoka [84. P.65]. OECD tyrimo duomenimis, 2006 m. Švedija užima aukščiausias pozicijas didžiausios mokesčių naštos šalių sąrašė. Priklausomai nuo BNP mokesčiai valstybei šalyje siekia 51,1% [120]. Švedijoje funkcionuoja lygiavos „atimti ir išdalinti“ principas. Viena vertus, tai gerai, nes šalyje mažai skurdžių, nėra daug ir labai turtingų žmonių – užtikrinamos vienodos teisės, geros socialinės garantijos, aukštas pragyvenimo lygis, iš kitos pusės, nėra skatinama konkurencija.
- ② Kita svari nedarbo priežastis – **brangi darbo jėga**. Dėl valstybei darbdavių už darbuotojus mokamų didelių mokesčių, nuo seno kuriama mažai darbo vietų. Tai turi savų pasekmių. Darbdaviai „socialines išlaidas“ ir mokesčius įskaičiuoja į produkcijos kainą, todėl palaipsniui ji tapo viena brangiausių pasaulyje. Dėl labai brangaus darbo Švedijoje neteikiama daug paslaugų, populiarių visame pasaulyje. Čia paplitusi savitarna [84. P.66].
- ③ Nors švedai savo sienas plačiai atvėrė **imigrantams**, nesugebama išspręsti jų problemų visuomenėje ir darbo rinkoje. Šaliai reikalinga darbo jėga ir pastaraisiais metais, visuomenei sparčiai senstant, imigrantų atvykimas vis labiau skatinamas. Beveik visiems prašantiems suteikiamas politinis prieglobstis. [44]. Sudaromos sąlygos integruotis į visuomenę – nemokami švedų kalbos mokymai, aprūpinimas būstu, galimybė naudotis įvairiomis socialinėmis paslaugomis lygiomis teisėmis su valstybės piliečiais [64. P.69]. Nepaisant to, imigrantai dažnai susiduria su **diskriminacija** [145], nors Švedijoje nuolat kalbama apie demokratiją ir žmogaus teises. Tarp išsivysčiusių šalių Švedijoje išryškėja vienas didžiausių skirtumų tarp vietinių gyventojų ir imigrantų dalyvavimo darbo rinkoje. Čia darbo rinka labiau izoliuota nei JAV, Vokietijoje, Prancūzijoje ar Danijoje, kur egzistuoja ilga rasinė istorija [99].

Šalyje darbdaviai ypač neigiamai ir nepatikliai žiūri į svetimšalius, todėl nedarbo lygis tarp imigrantų ypač aukštas (kas trečias – bedarbis) [79]. Jie dirba fizinį bei kitus darbus, kurių švedai nemėgsta ir nenori dirbti patys (nepaisant to, nemaža švedų dalis mano, jog

svetimtaučiai atima darbo vietas). Nors dauguma aukštos kvalifikacijos, išsilavinę, tačiau nedaug užimančių svarbias pareigas. Darbdavių teigimu, imigrantai blogai kalba švediškai, sunku palyginti užsieniečių išsimokslinimą su švedų. Tačiau praktikoje paplitusi nuomonė, kad jei žmogus švediškai kalba su akcentu, jis nesugeba atlikti kvalifikuoto darbo [84. P.57]. Taigi imigrantai dažnai įdarbinami juodojoje rinkoje, jiems daug mažiau mokama.

Šiuo klausimu Švedijos visuomenė pasidalijusi. Daugumos piliečių požiūris ir šalyje vykdoma politika yra ypatingai tolerantiška imigrantų atžvilgiu, remiamas humaniškas politikų siekis padėti. Kita vertus, dėl darbo patirties stokos nemažai imigrantų priklausomi nuo socialinių garantijų. Matydami kiek daug svetimšalių gyvena iš valstybės paramos, švedai nebenori mokėti didelių mokesčių, ar net prisibijo ir norėtų, kad migracija būtų sumažinta. Dėl tokios padėties iš dalies kalti ir patys imigrantai, gyvenantys uždara, nenoriai bendraujantys su švedais, nesimokantys švedų kalbos. Rajonuose kur ypač daug imigrantų formuojasi nedarbas, socialinė atskirtis, nusikalstamumas. Visa tai įtakoja ir darbdavių požiūrį [99].

Daug imigrantų į Švediją dirbti atvyko didžiosios industrijos laikais, kai nedarbo lygis sudarė 2 – 3%. Tuomet buvo dirbama lygiomis teisėmis su švedais. Tačiau padidėjus migracijai, priimti įstatymai, saugantys darbuotojus nuo atleidimo (net ir dėl kompetencijos stokos). Todėl smulkios įmonės šiandien, pasamdžiusios blogą darbuotoją, gali bankrutuoti. Taigi darbdaviai ypač atsargūs įdarbindami – renkami pažįstamą asmenį, ar, jų nuomone, vertą pasitikėjimo. Imigrantams, neturintiems šalyje ryšių, sunku rasti darbą. Išėjus – nuosavas verslas. Daugelio kuriamų smulkų įmonių (kioskų, restoranų, kirpyklų, picerijų) savininkai yra imigrantai. Tik nedidelė jų dalis tokiu verslu užsiėmė savo gimtojoje šalyje. Dauguma buvo inžinieriai, gydytojai ir pan. Švedijoje jie tarsi priversti „nusipirkti sau darbą“ [79].

④ **Pagyvenusiems žmonėms ir ilgalaikiams bedarbiams tampa vis sunkiau susirasti darbą.** Darbdavių pozicija šių gyventojų grupių atžvilgiu taip pat neigiama. Rizika likti be darbo iškyla vos sulaukus 40 m. Atliktų tyrimų duomenimis 7 iš 10 darbdavių nepriimtų į darbą vyresnių nei 50 m. amžiaus asmenų [28]. Situacija panaši visose pramonės ir prekybos šakose, tačiau šiek tiek palankesnė medicinos, bei ligonių priežiūros, švietimo srityse, nes čia įvertinamos sukauptos žinios bei ilgametė patirtis, čia didesnis darbuotojų trūkumas.

Švedų tyrimų duomenimis kai kurios savybės su amžiumi tik gerėja – kompetencija, gebėjimas dirbti kolektyve ar savarankiškai, spręsti problemas, valdyti konfliktines situacijas. Dinamiškoje aplinkoje vyresnio amžiaus žmonės gali net geriau prisitaikyti panaudodami jau turimą patirtį. Tai geri specialistai, sugebantys dirbti. Tačiau daugiau nei pusė darbdavių mano,

jog pagyvenusiems žmonėms sunkiau įprasti prie pokyčių, naujų technologijų, įmonių reorganizacijos, sudėtingiau mokytis, o taip pat, kad jauni turi geresnį išsilavinimą. Vėlgi pastebima, kad vadovai, daugiausia dirbantys su jaunu personalu, pozityviau žvelgia į pagyvenusiuosius ir yra labiau linkę juos įdarbinti [28; 68].

Kai kuriuose literatūros šaltiniuose nurodoma, jog neigiamas darbdavių požiūris įtakojamas jausmų – senatvės ir mirties baimės. Dažniausiai pateikiama atsisakymo priimti į darbą priežastis – aukštas jaunuolių nedarbo lygis. Tačiau tai galėtų būti vertinama tik kaip pasiteisinimas, nes net ir geriausiais laikais, bedarbystei siekiant vos keletą procentų, buvo pasisakoma, kad pagyvenę žmonės eitų į pensiją ir paliktų laisvas darbo vietas jaunuoliams.

Vyresnių gyventojų diskriminacija yra keturis kartus didesnė nei lyčių diskriminacija. 4% 45 – 54 m. ieškančiųjų darbo susiduria su diskriminacija dėl amžiaus, tuo tarpu dvigubai daugiau 55 m. ir vyresni. Mažinant etatus įmonėje, taip pat dažniau atleidžiami vyresni darbuotojai [28; 68].

- ⑤ Kita vertus, **jauni žmonės**, vos baigę mokyklas, taip pat **nenoriai priimami į darbą**, nes neturi darbinės patirties. Apskritai įmonių vadovai yra prastos nuomonės apie bedarbius. Palankiau vertinami dirbantys, tačiau darbo ieškantys. Tokių asmenų įdarbinama 7% daugiau [96]. Vyriausybė kovodama su šiomis problemomis, vis daugiau finansuojama įmonės, įdarbinančias jaunimą, pagyvenusius asmenis, imigrantus.
- ⑥ Dar viena nedarbo priežastis – **pernelyg didelė valstybės globa**, mainais į didelius mokesčius išlepinusi gyventojus, ir leidusi susiformuoti nuomonei, jog už viską atsakinga valstybė. Dar ir šiandieninėje Švedijoje pernelyg didelė žmonių dalis „tebesėdi valstybei ant sprando“ [41; 84. P.76, 77]. Valstybės globa panaikino norą savarankiškai galvoti, spręsti, būti aktyviems, stengtis tobulėti ir kažko siekti. Tarsi duoklę mokėdami didelius mokesčius nuo uždirbtų pajamų, piliečiai akylai seka, kad gautų viską, kas priklauso pagal įstatymą [41; 84. P.76, 77].

Puikus to pavyzdys – **ilgalaikiai bedarbiai ir didelės bedarbystės pašalpos**, skatinančios pravaikštas ir formuojančios nuolatinį bedarbių sluoksnį, mažinančios motyvaciją ieškoti darbo. Švedijoje pastebima tendencija, kai darbo neturėjimas tampa „šeimos tradicija“, pragyvenimo šaltiniu (tai ypač būdinga imigrantų grupei). Jei vyresnės kartos atstovų didžiausia vertybė – nuolatinis darbas, tai jaunuolių supratimas dažniausiai nebesiremia tradicine liuteronų morale. Senasis požiūris į darbą ir verslą nyksta [41; 84. P.77].

Švedijoje itin paplitęs reiškinys – **laikinas atleidimas nuo darbo dėl ligos** (šved. sjukskrivning) [89]. Paskaičiuota, jog 2000 – 2004 m. 20 – 64 m. asmenys nedarbingi dėl ligos

sudarė 14% visų gyventojų [125]. 2005 m. tokių asmenų buvo 3,6% arba 152 600 – 2,8% vyrų ir 4,4% moterų [115]. Kadangi jie taip pat gauna nemažas pašalpas, „liga“ gali tęstis metų metus. Dažnai gyventojai atleidžiami nuo darbo dėl Lietuvoje ne visai suprantamų priežasčių – pavyzdžiui, riešo ar pečių skausmų nuolat dirbant kompiuteriu, pervargimas, išsekimas, apatija. Po kurio laiko grįžus į darbą tęsiasi ilgas reabilitacijos laikotarpis, t.y. keletą mėnesių leidžiama tik daryti sumuštinis ar valyti patalpas, kol pamažu vėl pradedama normaliai dirbti. Pradžioje puse etato, vėliau 75%, o ilgainiui ir visą darbo dieną.

- ⑦ Nedidelis stambių įmonių skaičius, **neplėtojamas smulkus ir vidutinis verslas** [55] (jei nuo 1995 m. ES verslininkų skaičius išaugo 9%, tai Švedijoje jis nukrito 9% [99] taip pat įtakoja nedarbą. Daugelį nedidelių įmonių nuperka stambios bendrovės, o jas savo ruožtu perka pasauliniai koncernai.
- ⑧ **Darbo vietos eksportuojamos** į besivystančias šalis, kur darbo užmokestis bent dešimt kartų mažesnis [89].
- ⑨ Dabar teikiamas **prastas išsilavinimas** [89], mažinantis kvalifikuotos darbo jėgos pasiūlą.
- ⑩ Neretai nurodoma, jog **įmonių savininkai yra suinteresuoti turėti šalyje tam tikrą bedarbystės laipsnį**, nes taip galima mokėti mažesnius atlyginimus (prielaidą patvirtino ir interviu respondentai).
- ⑪ Kaltas „lėtas“ švedų gyvenimo būdas, smulkmeniškas požiūris į ne visada dėmesio vertus dalykus, **specifiniai etniniai bruožai**. Šalyje vyrauja atsipalaidavimas, paplitęs požiūris: pirma džiaugtis gyvenimu ir tik vėliau galvoti, pavyzdžiui, apie išsilavinimą, darbą. Toks gyvenimas neskatina gyventojų augti ir vystytis. Per daug pasitikima valstybės globa, vengiama asmeninės atsakomybės (tokią išvadą padarė autorė, praleidusi Švedijoje 2 m.)

„Ilgai laikytas socialinės demokratijos įsikūnijimu Švedijos modelis genda iš vidaus. Ironiška, tačiau unikalius socialinius ir ekonominius pamatus, kurie leido Švedijai sukurti savo politinę sistemą, pavojingai susilpnino ta pati sistema, kurią jie ir padėjo pastatyti.“ [99]. *Taigi galima daryti išvadą, jog Švedija taip pat susiduria su gan didelėmis bedarbystės ir jų sprendimo būdų problemomis. Todėl Lietuvai bei kitoms šalims nereikėtų sekti jos pavyzdžiu akiai.*

3. BEDARBIŲ INTEGRACIJOS STRATEGIJA

Užimtumas yra svarbiausia priemonė socialiniam įtraukimui pasiekti. Darbas – tai ne tik maistas ant stalo. Tai pasitikėjimas savimi, savigarba, galimybė dalyvauti kuriant šalies ateitį, saugią, sąmoningą, teisingą, demokratišką visuomenę. Taigi nedarbo mažinimas, šalies vystymosi sąlygų gerinimas yra strateginis valstybės užimtumo ir darbo rinkos politikos tikslas. Didelis gyventojų užimtumo lygis – viena svarbiausių valstybės socialinės ekonominės raidos sąlygų, žmonių pragyvenimo ir socialinės apsaugos garantas.

Nuo 1994 m. užimtumas Švedijoje padidėjo maždaug 300 000 asmenų. Tačiau to maža. Visiškas užimtumas yra vienas svarbiausių ir ilgalaikių Švedijos tikslų. Tam vyriausybė teikia pirmenybę, todėl nuolat rengia gyventojų užimtumo programas, numatančias nedarbo prevencijos ir užimtumo didinimo priemones. [10. P.13].

Dėl stiprios vidaus konjunktūros ir geros šalies ekonominės padėties nedarbo lygis 2005 m. rudenį krito ir toliau mažėjo visą žiemą. Pozityvūs rodikliai numato tokios tendencijos tęstinumą ir ateityje. Vien 2006 m. biudžeto projekte numatyta sukurti 55 000 naujų studijų, praktikos ir darbo vietų [10. P.20].

Tikimasi, jog užimtumas 2006 m. išaugs maždaug 80 000, o 2007 m. 40 000 asmenų, iš kurių 65% – privačiame sektoriuje. Atviroji bedarbystė iki 2006 m. pabaigos turėtų sumažėti 4,5%, taip, statistikos departamento paskaičiavimais, užimtumas artimiausiu laiku būtų sureguliuotas iki 80% [143]. Šį laikiną valstybės tikslą pasiekti realu, nes jau 2006 m. rugpjūčio mėn. 78,5% gyventojų turėjo nuolatinį darbą [104].

Efektyviai bedarbių integracijai itin svarbi ekonominė ir socialinė sanglauda – intensyvi ekonomikos plėtra ir nedarbo mažėjimas yra glaudžiai susiję. Nedarbo rodiklio dydis ir bedarbių integracija priklauso nuo šalies ekonomikos išsivystymo ir gamybos augimo. Bedarbystė sprendžiama ekonominėmis priemonėmis, sudarant sąlygas kurti naujas darbo vietas [124].

Švedijos ekonomika vystosi labai sparčiai. Per paskutiniuosius 10 m. plėtra šalyje išaugo labiau nei ES ir OECD vidurkis. Lyginant su kitomis ES šalimis, Švedijoje padidėjo užimtumas, sumažėjo bedarbystė, infliacija bei palūkanos [42]. Pagal užimtumo lygį Švedija užima vieną aukščiausių pozicijų tarp ES valstybių narių¹⁹. Tačiau nepaisant to, Švedijoje nedarbas vis dar didesnis nei buvo iki 1990 m., todėl laikoma, jog naujos darbo vietos kuriamos per lėtai [10. P.20].

¹⁹ ES užimtumo strategijos tikslas – 70% užimtumo lygis [122].

Socialdemokratų, dešiniųjų bei žaliųjų partijų patvirtintame 2006 m. biudžeto projekte „Biudžetas 2006 m.: prioritetas pagyvenusiems žmonėms, jaunimui, naujų darbo vietų kūrimui ir integracijai“ (šved. Vårbudgeten 2006: Fokus på äldre, ungdomar, nya jobb och integration), vyriausybės dokumentuose „Ekonomikos augimo ir darbo vietų kūrimo darbotvarkė 2005 – 2008 m.“ (šved. Sveriges handlingsprogram för tillväxt och sysselsättning 2005 – 2008), „Ekonomikos augimo gairės 3 2000 – 2006 m.“ (šved. Reviderat samlat programdokument Växtkraft Mål 3 2000 – 2006 Sverige), „Švedija gali“ (šved. Sverige kan) pristatomos šalies bedarbių integracijos kryptys ir uždaviniai, atsižvelgiant į ES užimtumo politikos gaires – Lisabonos strategiją. „*Strategija*“ – graikiškos kilmės žodis, reiškiantis būdą įveikti kliūtis. Pagal tarptautinių žodžių žodyną tai veiksmy ir sprendimų visuma, padedanti įgyvendinti ilgalaikius tikslus. Toliau šiame darbe analizuojamos priemonės, padedančios įgyvendinti bedarbių integracijos strategiją.

Bedarbiai gali būti skirstomi į kelias grupes: vyrai, moterys, jaunimas, darbingo amžiaus, vyresni bei pensinio amžiaus žmonės, imigrantai, neįgalieji, seksualinės mažumos, išėjusieji iš įkalinimo įstaigų, ilgalaikiai bedarbiai. Jaunimas, pagyvenę žmonės, svetimtaučiai ir neįgalieji sudaro didžiąją bedarbių dalį. Būtent šios grupės dirba blogesnėmis sąlygomis, mažiausiai apmokamus darbus, turi mažesnes karjeros ir paaukštinimo galimybes. Tad didžiausias dėmesys skiriamas specialiųjų poreikių – labiausiai socialiai pažeidžiamų asmenų integracijai į darbo rinką.

3.1. DAUGIAU ŽMONIŲ DARBO RINKOJE. VISIEMS PRIEINAMAS UŽIMTUMAS

3.1.1. Vyresnio amžiaus žmonių integracija darbo rinkoje

Skandinavijos šalyse pensinio amžiaus žmonėms mokamos pensijos yra didelės. Jų pagalba paliekama laisva rinka darbingo amžiaus žmonėms [65. P.13]. Daug dėmesio skiriama pagyvenusių, ypač sergančių, žmonių rūpybai, jų lankymui namuose bei visokeriopai gerovei. Švedijoje populiarus šūkis – „Švedija taps geriausia šalis pasenti!“.

Kadangi Švedijoje pensinio amžiaus žmonių gyvenimo kokybė nekinta, nemaža dalis vyresnių gyventojų pasinaudoja galimybe anksčiau laiko išeiti į pensiją (šved. förtidspension), t.y. palieka darbo vietas būdami vos 55-erių²⁰. 1994 – 2004 m. tokių asmenų, gimusių 1950 – 1960 m., skaičius padidėjo 50% [20]. Vyriausybė, siekdama užkirsti kelią šiems procesams, **vykdo aktyvaus senėjimo strategiją**. Didinamas dalyvavimas darbo rinkoje naudojant visų gyventojų grupių potencialą. Vyresnio amžiaus žmonės (ir ne tik) skatinami išlaikyti darbo vietas puoselėjant jų darbo

²⁰ Švedijoje senatvės pensijos amžius – 65 m. [15].

sąlygas – darbo vietų prieinamumą ir patrauklumą, įgūdžių kėlimą, naujas ir lanksčias darbo organizavimo formas, profesinio mokymo prieinamumą, darbo apmokėjimą, pakankamą rėmimo priemonių tiekimą, pripažįstant darbuotojų sveikatos ir darbų saugos svarbą ir kovojant su diskriminacija. Taip naikinamos paskatos anksti pasitraukti iš darbo rinkos. Siekiama, jog apsimokėtų joje likti. Tuo pat metu darbdaviai skatinami įdarbinti vyresnio amžiaus darbuotojus.

Siekiant gerinti darbo kokybę ir aptarnavimą viešajame sektoriuje, 2006 m. sausio 1 d. pristatyta greitai prigijusi adaptacinio laikotarpio darbo idėja, padedanti ikipensinio amžiaus žmonėms išlikti aktyviems iki pensijos, o ilgalaikiams bedarbiams įsitvirtinti darbo rinkoje. Sulaukę 60 metų ir dirbantys **adaptacinio laikotarpio darba** (šved. plusjobb), gali likti darbo vietoje iki pensijos, tuo tarpu, kai kiti asmenys, turintys tokio pobūdžio darbą, gali dirbti ilgiausiai 2 m. [143].

Adaptacinio laikotarpio darbo profilis – tai pagalba atsilikusiems ar specialiųjų poreikių mokiniams, užsiėmimai su ikimokyklinio amžiaus vaikais. Be to, šį darbą gali siūlyti muziejai, teatrai, muzikos ir šokių institucijos, kurių veiklą iš dalies finansuoja valstybė, o didžiąją dalį privatus sektorius. Adaptacinio laikotarpio darbas skirtas bedarbiams, užsiregistravusiems darbo biržoje mažiausiai 2 metus ar dalyvaujantiems tobulinimosi, persikvalifikavimo programose. Dirbantiems tokį darbą mažinamas pajamų mokestis – daugiausiai iki 1000 kronų per dieną [107].

Adaptacinio darbo formą pirmiausia pasiūlyta išbandyti valstybinėms įmonėms, savivaldybėms (šved. kommun), apskričių sveikatos apsaugos taryboms (šved. landsting) ir jų rangovams [107]. Iki 2006 m. pradžios valstybinės įmonės pageidavo samdyti apie 20 000 asmenų. Iki šiol maždaug ketvirtadalis jų jau pradėjo savo tarnybą [10. P.20].

Nuo 2007 m. tęsiamas²¹ **kartų kaitos projektas**, vykstantis 4 m. [21; 10. P.23]. Tikslas – vyresniems nei 60 m. darbuotojams suteikti galimybę dirbti puse etato ir gauti dalį pensijos (1, 2 ar 3 ketvirtadalius) su sąlyga, jog darbdavys priims į darbą pilnu etatu dirbsiantį 18 – 24 m. asmenį. Tuomet daug patirties turintys senjorai gali pasidalinti savo žiniomis ir įgūdžiais bei padėti jaunuoliui prisitaikyti naujoje darbovietėje. Taip sudaromos sąlygos pagyvenusiems žmonėms išlikti aktyviems darbo rinkoje paskutinius iki pensijos likusius metus bei mažinamas jaunimo nedarbo lygis, padedant įsilieti į darbo rinką. Darbo laiko sumažinimas neturi įtakos galutinei pensijai, tačiau dirbant ilgiau, ir po 65 m. pensija didėja. Net ir dirbantys puse etato vidutinio bei vyresnio amžiaus žmonės išlaiko teisę į kvalifikacijos kėlimą. Svarstoma galimybė mažinti darbdavio už kiekvieną

²¹ Projektas pradėtas vykdyti jau seniai, tačiau nuo 1994 m. blogėjant ekonominei padėčiai buvo ribojamas, o 1999 m. buvo galutinai sustabdytas [21].

darbuotoją valstybei atskaičiuojamus nemažus socialinius įnašus²². Vyresnio amžiaus gyventojai dėl išaugusių darbo rinkos reikalavimų pasinaudoja galimybe sumažinti darbo apimtį, o tuo pačiu darbdaviai, įdarbindami jaunimą, įneša socialinį indėlį [21; 10. P.23].

Programą nuspręsta tęsti tik 4 m., nes manoma, jog po 2010 m. jos poreikis stipriai sumažės. Jei 15% vyresnių nei 60 m. darbuotojų priims pasiūlymą dėl pusės etato ir dalinės pensijos, maždaug 55 000 jaunuolių gaus darbą ir integruosis darbo rinkoje [21]. Reforma ekonomikai finansiškai naudinga, nes išlaidos yra mažos lyginant su bedarbio pašalpomis, laikiniais atleidimais nuo darbo dėl ligos ar išankstinėmis pensijomis [112; 68].

Bedarbiams ir neveikliems žmonėms taip pat kuriamos **ilgalaikio nedarbo prevencijos programos**, kurios skatina tolydžią integraciją į darbo rinką. Siekiama užtikrinti, kad pirmosios nedarbo stadijos metu visi ieškantys darbo sulauktų paramos – būtų anksti nustatomos jų reikmės, teikiamos konsultavimo ir orientavimo paslaugos ir individualiai pritaikomi veiksmų planai (visų pirma tuo užsiima darbo biržos). Siekiama kiekvienam bedarbiui pasiūlyti „naujo starto“ galimybę mokymo, persikvalifikavimo, darbo praktikos, laikinos darbo vietos ar kitos įdarbinimo priemonės forma, kartu su nuolatine pagalba ieškant darbo [10. P.22].

Viena efektyvių ir veiksmingų priemonių darbingumui ir integracijos galimybėms didinti – **darbo rinkos politikos programa „Laisvi metai“** (šved. friår) [4]. Tai Žaliųjų partijos įvesta reforma, kai įmonės darbuotojui suteikiama 3 – 12 mėn. atostogų, o darbo vietą laikinai užima bedarbis asmuo, užsiregistravęs darbo biržoje. Darbuotojas gali įgyvendinti savo planus, tobulinti kvalifikaciją, studijuoti, keliauti, skirti daugiau laiko šeimai, pradėti savo verslą ar paprasčiausiai pailsėti. Tuo tarpu bedarbiui suteikiama galimybė sustiprinti savo pozicijas ir įsilieti į darbo rinką įgyjant patirties, pagerinti gyvenimo kokybę. Nuolatinis darbuotojas privalo dirbti įmonėje mažiausiai 2 m., kad galėtų dalyvauti šioje programoje. Bedarbis siūlomą darbo poziciją gali užimti tik turėdamas panašaus pobūdžio išsilavinimą.

„Laisvuose metuose“ dalyvaujančiam darbuotojui Sodra moka pašalpą, kurą sudaro 85% jo pajamų, tačiau ne mažiau 320 kronų. Didžiausia pašalpa, kurią galima gauti – pirmąsias 100 d. 621 kronų per dieną, o vėliau 578 kronų. Pašalpa mokama 5 dienas per savaitę. Valstybės biudžeto išlaidos sumažėja, nes pašalpa yra 15% mažesnė nei bedarbio išlaikymas [59; 57].

2006 m. sudaryta galimybė gauti „laisvus metus“ 14 000 asmenų. Išnaudojama 92% darbo vietų (ir skaičius vis didėja), kai, tuo tarpu, kitų darbo rinkos programų – 89%. Palyginus su 2005 m.

²² Už darbuotojus gimusius 1937 m. ar anksčiau darbdavys moka mažesnius darbo užmokesčio mokesčius, sudarančius 24,26%, o už asmenis gimusius 1938 – 1940 m. darbdavio mokesčiai siekia 26,37% (susideda iš senatvės pensijos mokesčio 10,21% ir likusios 16,16% mokesčių dalies) [123].

norinčių gauti „laisvus metus“ skaičius padidėjo 28%, kai dalyvavimas kitose programose – 13% [52].

49% programoje dalyvavusių bedarbių gavo nuolatinę darbo vietą. 14% turėjusių „laisvus metus“ pakeitė įmonę ar darbo pobūdį. Tokie pokyčiai vertinami pozityviai, nes didina motyvuotų ir patenkintų savo darbu asmenų skaičių [60].

Ši darbo rinkos priemonė yra gera alternatyva, kai darbuotojas ilgesniam laikui atleidžiamas nuo darbo dėl ligos. Jam suteikus „laisvus metus“ laimi visi – pats darbuotojas, bedarbis, darbdavys, valstybė.

Lietuvoje vyresnio ir priešpensinio amžiaus žmonėms darbo rinkoje taip pat diskriminuojami. Dažnai jų darbo vietos siūlomos jaunesniems, nes vyrauja požiūris, jog pagyvenusieji ne visada sugeba prisitaikyti prie naujų sąlygų. Todėl reikėtų kelti tokių asmenų kompetenciją, kad ji atitiktų šiuolaikinės darbo rinkos reikalavimus, sudaryti galimybes persikvalifikuoti ar papildyti žinias. Derėtų skatinti visą gyvenimą trunkančio mokymosi strategiją. Todėl svarbu didinti šių sričių finansavimą ir keisti nuomonę, jog investicijos į vyresnių asmenų mokymąsi ir prisitaikymą darbo rinkoje neracionalios.

Reikėtų skatinti vyresnius gyventojus ilgiau likti darbo rinkoje, sudarant palankias darbo sąlygas. Lietuvoje galėtų būti taikomas adaptacinio laikotarpio darbas. Verta dėmesio „laisvų metų“ darbo rinkos programa. Tai, darbo autorės nuomone, viena geriausių idėjų Švedijoje, nes tik darbo vietoje įgyjama praktinė patirtis. Ir apskritai, labai svarbu visiems norintiems suteikti galimybę dalyvauti kuo įvairesnėse darbo rinkos programose.

3.1.2. Socialiai atskirtų žmonių aktyvumo skatinimas

3.1.2.1. Jaunimo integracija darbo rinkoje

Vienas jautriausių darbo rinkos segmentų – jaunimas. Švedijos vyriausybei – tai prioritetinga sritis, kuriai skiriamas ypatingas dėmesys vykdant aktyvią darbo rinkos politiką. Siekiama atskleisti jaunų žmonių potencialą, atverti naujas karjeros galimybes. Numatoma keletas priemonių, kurių tikslas – **aprūpinti** šią grupę **žmogiškomis galimybėmis ir kvalifikacijomis, reikalingomis dinamiškoje žiniomis paremtoje ekonomikoje.**

Pagal „Darbo rinkos programų“ įstatymą (šved. Förordning (2000:634) om arbetsmarknadspolitiska program), jaunimui siūloma įdarbinimo pagalba – **darbo praktika** (šved. arbetspraktik/ arbetslivsträning) [4]. Į ją pretenduoti galima praėjus 6 mėnesiams po registracijos darbo biržoje, tuo tarpu, kai suaugusiems – mažiausiai po 12 nedarbo mėnesių [10. P.29]. Projektas

skirtas iki 20 – 25 m. amžiaus žmonėms, nebaigusiems gimnazijos, bei vyresniems asmenims, įgijusiems išsilavinimą ir turintiems profesiją. Bedarbius samdyti gali įmonės ir organizacijos ir turi jiems mokėti pusę atlyginimo, t.y. ne daugiau 350 kronų per dieną 6 mėnesių laikotarpiu.

Jei praktikos vietą siūlo vyriausybė ar savivaldybė, bedarbiui mokama 100 kronų per mėnesį pašalpa. Jei praktika skirta konkreitiems apmokymams, darbdavys atleidžiamas nuo šalpos mokėjimo. Tuomet mokymai trunka ne ilgiau kaip 8 savaites ir piniginei parama skiriama iš bedarbystės fondo (šved. arbetslöshetskassa) [33; 34; 126]. Tačiau galiojusi pašalpų mokėjimo tvarka 2006 m. keičiama. **Darbdavio parama praktiką įmonėje atliekančiam asmeniui panaikinama** iki 2007 m. gruodžio mėn. Tuomet pašalpą vietoj tikro darbo užmokesčio moka Sodra (šved. försäkringskassa) [10. P.24].

Darbo praktika gali būti **organizuojama** ir **užsienyje**. Tam pagal „Darbo rinkos programą“ įstatymą teikiamos **tarptautinės praktikos stipendijos**, kurioms paraiškos pildomos darbo biržoje. Prašymus gali teikti 20 – 30 m. asmenys, rizikuojantys tapti ilgalaikiais bedarbiais, turintys vidurinį išsilavinimą, tačiau dar neįstoję į aukštąsias mokyklas. Stipendija, siekianti 11 000 kronų asmeniui per mėn., skiriama kelionės išlaidoms, pragyvenimui, sveikatos draudimui.

Šiuo projektu siekiama padėti jaunuoliams bei kitoms bedarbių grupėms integruotis į darbinę visuomenę, įgyti patirties, susipažinti su darbo rinkos reikalavimais ir naujovėmis. Darbo praktika gali būti atliekama prieš pradėdant savo verslą. Programa tęsis ir 2007 m. [4].

Be jau anksčiau minėto adaptacinio laikotarpio projekto, kai nuo 2006 m. liepos 1 d. jaunajai kartai įkurta 1000 darbo vietų, pagal „Pašalpų“ įstatymą (šved. Förordning (1996:1100) om aktivitetsstöd) [3] įsidarbinimo galimybės išplečiamos, skatinant jaunimo, pradedančio darbinę veiklą, bei kvalifikuotos darbo jėgos teritorinį mobilumą. Siekiama, jog darbo paieškos neapsiribotų vien savo gyvenamąja vieta. Todėl 20 – 24 m. **jaunuoliams, vykstantiems į kituose miestuose organizuojamus darbo pokalbius, apmokamos kelionės išlaidos** [10. P.29].

Vyriausybė rūpinasi ir jaunimo **darbo vietų išsaugojimu**. Kadangi daugiau nei pusė milijono gyventojų dirba nepilną darbo dieną, ypač jaunos merginos ir moterys, nuspręsta, jog išdirbus pas vieną darbdavį 14 mėn., nepilnos darbo dienos tarnyba automatiškai turi būti keičiama darbu visu etatu. Ši tvarka galioja 2006 – 2010 m. Kaip ir anksčiau darbuotojus galima samdyti pavadavimui ar bandomajam laikotarpiui [10. P.29].

Investicijos į žmogiškąjį kapitalą plėtojamos skatinant geresnį išsilavinimą. Nepažangiems mokiniams savivaldybės siūlo **vasaros kursus**. Taip pat organizuojami papildomi

kursai įgyti pradinės mokyklos baigimo pažymėjimus, reikalingus stojant į gimnaziją²³ [10. P.30].

Įgyvendinamas ir **profesinio mokymo** (šved. lärlingsutbildning/ lärlingsplatser) **projektas** [4], pradėtas 2000 m. rugsėjo 15 d. Priemonė skirta **nebaigusių ir blogais rezultatais mokslą baigusių skaičiaus sumažinimui**. Dvidešimčiai savivaldybių, kuriose mokosi daugiausiai gimnazistų, išklausiusių, bet negavusių specialybės programos²⁴ baigimo pažymėjimų, 2007 – 2009 m. kasmet skiriama 20 mln. kronų. Lėšos teikiamos papildomiems apmokymams, kurie skirti 20 – 24 m. jaunimui. Mokymuose teorija derinama su praktika. Teorija susideda iš pagrindinių (matematikos, švedų, anglų kalbos ir kt.) bei su specialybe susijusių dalykų. Būtina pabrėžti, jog darbo rinkos mokymai atliekami privačiose įmonėse, nes tai padeda geriau įsisavinti atliekamų darbų specifiką. Pagrindinis projekto tikslas – suteikti galimybę įgyti profesiją (tiek švedams, tiek svetimtaučiams) bei įsiliesti į darbo rinką. Parenkamos rinkoje paklausios profesijos. Skiriamos lėšos neperspektyvių specialybių programų naikinimui. Įmonėms, ieškančioms naujų darbuotojų – tai paprastas ir patogus būdas papildyti dirbančiųjų resursus [88; 87; 10. P.30].

Rūpintis geru išsilavinimu bei specialistų rengimu pradedama jau mokykloje. Švietimo reikalų institucijai pavesta išsiaiškinti mokyklinio amžiaus vaikų: berniukų ir mergaičių, gaunamų įvertinimų skirtumus bei sukurti priemones, pagerinsiančias berniukų rezultatus ir leisiančias pasivyti mergaites. 10 mln. kronų vertės projektas turi būti įgyvendintas per 4 metus.

Nuolat **gerinama vidurinės mokyklos bei profesinio pasirengimo kokybė**. Siekiant palengvinti studijų krypties pasirinkimą gimnazijose, devintų klasių mokiniams organizuojami specialūs užsiėmimai, kuriuose gilinamos žinios apie darbo rinką bei jos reikalavimus, konsultuojama, teikiama informacija, reikalinga pasirenkant mokymosi kryptį ir planuojant tolesnę profesinę karjerą. Tam kasmet skiriama 10 mln. kronų 2007 – 2008 m.

Plečiamos **suaugusiųjų profesinio mokymo** galimybės. 2005 m. įkurta 500 naujų vietų liaudies mokyklose (šved. folkhögskola). Naujos studijų vietos bus steigiamos iki 2007 m. [10. P.30]

Liaudies mokykla – šiaurės šalims būdingas mokyklos tipas. Pirmoji Švedijoje įkurta 1868 m. ir dabar šalyje veikia 147 liaudies mokyklos. Jos skirtos **suaugusiųjų profesiniam mokymui**. Čia nėra amžiaus cenzos, todėl studijuoja net pensinio amžiaus asmenys. Liaudies mokyklose suteikiamas išsilavinimas atitinka pradinių mokyklų bei gimnazijų išsilavinimą. Studijos

²³ Švedijoje privalomas mokslas trunka 9 m. Vėliau galima stoti į gimnaziją, kuri yra vidurinės mokyklos atitikmuo.

²⁴ Lietuvoje tikslųjų ar humanitarinių kryptių programų atitikmuo.

nemokamos, nėra stojamųjų egzaminų. Čia pritaikyta keturlaipsnės skalės vertinimo sistema (puikiai, labai gerai, gerai ir patenkinamai). Mokyklos pačios kuria savo studijų programas. Studijuojantys savarankiškai gali rinktis studijų kryptį (norimus dėstomus dalykus bei profesinę pakraipą, pvz. informatiką, turizmą) bei koreguoti jų turinį. Galimos ilgalaikės (1-4 m.), trumpalaikės bei nuotolinės studijos, vasaros kursai. Užtikrinama galimybė atlikti praktiką, gavus paskolą tęsti studijas užsienyje. Nėra baigiamųjų egzaminų. Po privalomų 30 studijų savaitių (galima daryti pertraukas, keisti mokyklą) suteikiamas baigimo pažymėjimas [53].

Liaudies mokyklose studijuoja norintys įgyti pagrindinį išsilavinimą, pagerinti atestato įvertinimus ar papildyti jį trūkstamais mokomaisiais dalykais bei siekiantys tęsti studijas aukštosiose mokyklose. Čia kuriamos ilgalaikių bedarbių bei jaunuolių integracijos darbo rinkoje programos, konsultuoja psichologai. Mokyklose mokosi priklausomybės ligų kamuojami, „sunkiai auklėjami“, įvairioms gatvių grupuotėms priklausantys jaunuoliai. Taip jiems suteikiamas dar vienas šansas.

Liaudies mokyklos atviros imigrantams, kurie dažnai sudaro beveik pusę besimokančiųjų. Jiems studijos leidžia lavinti švedų kalbos žinias, profesinius įgūdžius, padeda integruotis visuomenėje bei darbo rinkoje.

Liaudies mokyklų atitikmuo – suaugusiųjų mokyklos (šved. komvux) [82], skirtos ne jaunesniems nei 20 m. asmenims ir, skirtingai nuo liaudies mokyklų, yra finansuojamos savivaldybių. Paskirtis – suteikti žinių bei įgūdžių, reikalingų visuomeniniame gyvenime, galimybę tolesnėms studijoms.

Švedijoje taip pat įkurtos **neįgaliųjų**, psichiškai atsilikusių, autizmu sergančių žmonių **mokyklos** (šved. sårskola). Yra atskiros **mokyklos imigrantams** (šved. SFI), įkurtos po 1986 m. reformos [82]. Čia kasmet kursuose dalyvauja apie 43 900 svetimšalių [131]. 1973 m. priimtas įstatymas, pasak kurio svetimtaučiai turi teisę į 240 valandų studijas darbo metu [130]. Taip neprarasdami užmokesčio žmonės gali kelti kvalifikaciją ir gerinti darbo kokybę.

Jaunimui Švedijoje sudaromos sąlygos visą dėmesį telkti mokslams. Stengiamasi tinkamai aprūpinti ištekliais – išvaduoti nuo lėšų trūkumo studijų priemonėmis (vadovėliams ir pan.), būsto paieškų. Pavyzdžiui, siekiama **palengvinti būsto paskolos prieinamumą** [69], taip pat savivaldybėms, **užtikrinančioms nuomos garantijas**, suteikiama valstybės pašalpa. Taip bandoma **spręsti gyvenamųjų vietų trūkumo problemą**. Skiriama 100 mln. kronų per metus. Paskaičiuota, jog šių lėšų turėtų užtekti išnuomoti 20 000 būstų kasmet. Programa skirta gyventojams, kuriems sunku susirasti būstą bei jaunuoliams, turintiems kokį nors pajamų šaltinį, tačiau nuolat nedirbantiems ir todėl negalintiems pasirašyti nuomos sutarties. Savivaldybė užtikrina mažiausiai 6 mėnesių nuomą, tad jei kurį mėnesį nuomininkas neturi lėšų sumokėti už būstą, savivaldybė prisiima

atsakomybę ir nuomotojui sumoka pati. Vyriausybės skirtos lėšos tenka savivaldybių administraciniams reikalams (pvz., sutarčių sudarymas), taip pat kompensuojamos nuomai paskolintų, tačiau negrąžintų pinigų sumos [108; 10. P.30].

Gyvenamųjų vietų trūkumą vyriausybė mažina ir iki 2008 m. birželio 30 d. toliau investuodama į **studentų nuomai skirtų nedidelių butų statybą**. Finansavimas padidintas 100 mln. kronų 2007 m. ir 50 mln. kronų 2008 m., t.y. 2007 m. iš viso skiriama 700 mln. kronų, o 2008 m. – 350 mln. To turėtų pakakti maždaug 1300 butų statybai [10. P.30; 51].

Šalyje rūpinamasi jaunų žmonių laisvalaikio. Vyriausybė kasmet 2007 – 2009 m. skiria 80 mln. kronų laisvalaikio centrų²⁵ steigimui bei plėtrai. Taip gerinamos vaikų, pagyvenusių bei neįgalių žmonių priežiūros galimybės, todėl lengviau suderinti darbą su šeima. Jaunimui ir ypač moterims sudaromos palankesnės sąlygos pradėti dirbti ar neatsakyti jau turimo darbo [143].

Beje, pasitelkiant darbą, mažinamas ir jaunimo nusikalstamumas. Iki šiol būdavo skiriamos baudos, tačiau dažnai jaunuoliams negalint patiems susimokėti, skola likdavo įšaldyta iki pilnametystės. 18 m. ar vyresniems asmenims, padariusiems sunkų nusikaltimą, skiriama bausmė kalėti, jaunesniems – pataisos kolonijos. Tačiau kalėjimo aplinka veikia neigiamai [138]. Todėl vyriausybė nusprendė pradėti naują projektą – „**jaunimo tarnybą**“ (šved. ungdomstjänst). Jaunuoliai įvykdę nusikaltimą savo kaltę turi išpirkti atidirdami [12. P.66].

Be jau išvardytų priemonių, integruojančių jaunimą darbo rinkoje, būtų galima paminėti dar kelias:

- Remiamos savivaldybės, siūlančios jaunimui vasaros darbą. 2006 m. skirta 100 mln. kronų.
- Savivaldybėse 2005 – 2006 m. remiama navigacinė veikla. Jaunuoliams, besidomintiems šia sritimi, teikiama pagalba ir patarimai. Vyriausybė bendradarbiaudama su darbo biržomis, organizacijomis, vietinėmis pramonės įmonėmis numato tęsti paramą ir 2007 m. [10. P.29].
- Paskirtas **specialus valstybės koordinatorius**, turintis ištirti pagrindines jaunų bedarbių integracijos darbo rinkoje problemas ir jų sprendimo galimybes, taip pat numatyti pagalbos priemones. Ataskaita pristatoma 2006 m. lapkritį [10. P.30].
- **Vykdoma profesinio orientavimo strategija**. 2005 m. biudžeto projekte buvo numatyta įkurti **1000 naujų studijų vietų**. Ši programa tęsiama ir nuo 2007 m. rudens iki 2009 m. pavasario kvalifikuotų profesinių studijų institucijai skiriant 188 mln. kronų įsteigti **dar 100**

²⁵ Pirmasis laisvalaikio centras įkurtas 1912 m. Skirtas vaikų ir įvairaus amžiaus jaunuolių laisvalaikiui. Centruose bendraujama, piešiama, šokama, dainuojama, užsiimama aerobika, organizuojamos iškylos ir t.t. [143].

naujų vietų [16]. Studijų programos rengiamos **atsižvelgiant į darbo rinkos poreikius, trūkstamą kompetenciją.**

- Vyriausybės siūlymu, nuo 2006 m. balandžio 1 d. **100 kronų didinama pašalpa studijoms**²⁶ (šved. studiebidrag) ir sieks 1050 kronų per mėn.
- Nuo 2006 m. liepos 1 d. **300 kronų padidinta studijų pašalpa**²⁷ (šved. studiemedel): 100 kronų sudaro pašalpa, o 200 paskola. Reformai kasmet skiriama apie 500 mln. kronų [10. P.30].

Kalbant apie jaunimo integraciją, pirmiausia minėtinas švietimas. Mokslas, darbo autorės nuomone, turėtų būti nemokamas, tačiau jei dalinio ar pilno apmokėjimo negalima išvengti, būtina teikti studijų kreditus visiems norintiems palankiomis sąlygomis. Kitas svarbus punktas – studijų kokybės gerinimas. Reikėtų keisti pedagogų nuostatas, tradicinį požiūrį į mokymo metodus. Mokyti ne vien akademiškai, bet kuo daugiau praktiškai. Todėl aukštosios mokyklos turėtų organizuoti praktikas privačiame ir valstybiniame sektoriuje visų specialybių studentams (tai jau šiek tiek taikoma, bet pernelyg mažai). Įmonės, skatinamos mokestinių lengvatų, turėtų sudaryti sąlygas atlikti kokybišką ir naudingą praktiką. Mokesčių mažinimas tuštintų biudžetą, bet jį savo ruožtu papildytų studentų kuriami produktai. Galiausiai ilgalaikėje perspektyvoje tai atneštų naudos.

Svarbu studijų programas rengti pagal darbo rinkos poreikius, atsisakant nepaklausių specialybių ir programų. Universitetuose derėtų didinti pasirenkamų dalykų įvairovę, taip skatinant studentų susidomėjimą ir motyvaciją mokytis. Svarbu kontaktuoti su kitomis šalimis, kad lietuvių studentai, kaip ir švedai, galėtų praktiką atlikti užsienyje. Privalu didinti aukštųjų mokyklų finansavimą, kad tiek studentai, tiek dėstytojai mokslams teiktų prioritetinį dėmesį, nebūtų verčiami ieškoti papildomo darbo. Didelis dėmesys turėtų būti skiriamas studentų būsto problemoms spręsti.

Be jau išvardytų, paminėtinos dar kelios vertingos švedų darbo rinkos programos, kurios galėtų būti taikomos Lietuvoje – rūpinimasis išsilavinimu jau mokykloje, ypač daug dėmesio skiriant atsilikusiems mokiniams; nusikaltusių jaunuolių bausmės darbu – nauda visuomenei ir jiems patiems, nes praktika rodo, jog kalėjimai yra neefektyvi priemonė.

²⁶ **Pašalpa studijoms** – tai vaikų pašalpos, t.y. paramos vaikų turinčioms šeimoms, pratęsimas. Vaikų pašalpa įvesta 1948 m. ir siekė 260 kronų vaikui per metus. Šiuo metu sudaro 1050 kronų per mėn. ir mokama iki 16 m. amžiaus. Vėliau pradedama mokėti pašalpa studijoms, kuri siekia 1050 kronų per mėn. Pašalpa mokama tik mokslo metais. Taip moksleiviai raginami susirasti vasaros darbą. Pašalpa studijoms mokama iki 21 m, po to galima pasiimti studijų paskolą [38; 39; 127].

²⁷ **Studijų pašalpą moka valstybė** ir aukštojoje mokykloje ar universitete ją galima gauti daugiausiai 240 savaičių. Dalį pašalpos sudaro paskola [128].

3.1.2.2. Imigrantų integracija darbo rinkoje

Daugiau nei 1,1 mln. gyventojų²⁸ Švedijoje sudaro imigrantai. Čia gyvena 200-tų tautybių žmonės. Vyriausybė jų įtraukčiai skiria išskirtinai daug dėmesio. 2005 m. 62% svetimtaučiu²⁹ turėjo darbą (59% moterų ir 65% vyrų). Imigrantų užimtumas yra žymiai mažesnis nei Švedijos piliečių. Skirtumai paskutiniaisiais metais sumažėjo, tačiau, nepaisant to, migrantai vis dar užima lyderiaujančias pozicijas ilgalaikių bedarbių tarpe [10. P.32]. Vyriausybė siekia keisti padėtį, todėl skatina kokybišką išsilavinimą, integraciją darbo rinkoje ir visuomenėje. Įgyvendinamos priemonės kovai su diskriminacija, ilgalaikė bedarbyse, didinamas užimtumas.

2005 m. rudenį, susivienijus socialdemokratų, dešiniųjų bei žaliųjų partijoms, nuspręsta, jog **Švedijoje niekas neturi gyventi pasislėpęs**. Siūloma **peržiūrėti prašymus asmenų, 1989 – 2005 m. negavusių leidimo gyventi, bet ir neišsiųstų iš šalies**. Tokį sprendimą jų atžvilgiu galėjo įtakoti kelios priežastys: pabėgėlių atgal priimti atsisakė kilmės valstybė, migrantas sunkiai susirgo ir negalėjo išvykti iš šalies ir pan. Migracijos tarnyba leidimo gyventi šalyje sprendimą priima atsižvelgdama į humanitarines priežastis: tėvų ir vaikų santykius, ar asmuo daug metų gyvena Švedijoje. Leidimas išduodamas esant apsaugos būtinybei., pvz. migranto šalyje vykstant karui ar dėl rimtų persekiojimų, kuomet kilmės valstybė neturi reikiamų apsaugos priemonių [10. P.34].

2006 m. **priimama daugiau naujai atvykusių svetimtaučiu**. Savivaldybėms, padidintiems priimamų imigrantų skaičių, skiriamos 20 000 kronų vienkartinės pašalpos kiekvienam asmeniui. Papildomai teikiama 606 mln. kronų integracijai, išsilavinimui, gyvenamiesiems būstams. 2007 m. už nuolatinį imigrantų ir jų giminaičių priėmimą pašalpa savivaldybėms bus didinama 10 000 kronų, viso – 122 mln. kronų [18].

Siekama pagreitinti atvykusių svetimtaučiu, turinčių nuolatinį leidimą gyventi šalyje, **įsitvirtinimą**. Nuo 2006 m. birželio 1 d. darbo rinkos institucija (šved. arbetsmarknadsverket) yra atsakinga už naujųjų imigrantų įtrauktį. Nuspręsta, jog integracija į darbo rinką turėtų būti pradedama daug anksčiau nei tai daroma dabar, t.y. vos atvykus į šalį. Kartu turėtų vykti švedų kalbos mokymai, kad svetimtaučiai gautų kuo geresnes švedų kalbos žinias ir galėtų toliau studijuoti ar dirbti [18; 10. P.32]. **Apmokymų kokybė vis gerinama**. Peržiūrimos ir kuriamos naujos programos, skirtos būtent imigrantams. Koncentruojamasi į išsamią švedų kalbos gramatiką, mažiau į literatūros ar tradicijų pažinimą. Pedagogų, mokančių imigrantus, kvalifikacijos kėlimui skiriama

²⁸ Švedų populiacija 2006 m. spalio 31 d. Švedijos statistikos departamento duomenimis sudaro 9 107 649 gyventojų [54].

²⁹ Čia nekalbama apie tautines mažumas.

19 mln. kronų, o pačiam integracijos proceso pagreitinimo projektui, kurio trukmė 2 metai, – 350 mln. kronų [10. P.33].

Svetimtaučiams, ieškantiems prieglobsčio Švedijoje, leidžiama dirbti vos tik atvykus, jei numatoma, kad migracijos tarnybos sprendimas dėl leidimo gyventi šalyje truks ilgiau nei 4 mėnesius. Apie galimybę dirbti informuojama pateikus prieglobsčio prašymą [18; 10. P.33].

Vyriausybė ketina **peržiūrėti įstatymus, siekiant padidinti pranešimų darbo biržoms skaičių apie atsilaisvinusias darbo vietas**. Šiuo metu pranešama tik apie trečdalį tokių vietų, todėl žmonėms, neturintiems kontaktų, pavyzdžiui, svetimtaučiams, ribojamos galimybės įsidarbinti [18; 10. P.32].

Skatinant migrantų integraciją 2003 m. spalio mėn. – 2005 m. **vykdomas „darbo vietų pristatymo“ projektas** (šved. arbetsplatsintroduktion). 275 apmokyti darbuotojai svetimšaliams teikia visokeriopą pagalbą įsidarbinant: dalyvaujama įdarbinimo procese, supažindinama su nauja darbo vieta, užduotimis, specifika, konsultuojama iškilus darbo problemoms. Palaipsniui atsakomybė perkeliama pačiam darbuotojui. Ši darbo rinkos priemonė sėkminga, nes daugiau nei pusė dalyvavusiųjų projekte (57% vyrų ir 43% moterų) gavo nuolatinį darbą. Veikla tęsiama toliau ir vyriausybė nuo 2007 m. kasmet tam skiria po 148 mln. kronų [32].

Pagal „Darbo rinkos programų“ įstatymą (šved. Förordning (2000:634) om arbetsmarknadspolitiska program) [4] **įvesta idėja – „išbandyk darbo vietą“** (šved. Prova-På-Platser). Projektas, kurio principą atskleidžia pavadinimas, skirtas imigrantams be ar su ribota švediško darbo patirtimi, tačiau gali būti taikomas ir švedų bedarbiams. Darbdavys darbo biržai pateikia kriterijus, būtinus siūlomai pareigybei. Birža tuomet parenka kandidatus. Bedarbiui suteikiama galimybė parodyti savo kompetenciją ir taip padidinti galimybes įsidarbinti. Darbdavys tuo metu gali įsitikinti reikalinga asmens kvalifikacija prieš priimdamas galutinį įdarbinimo sprendimą. Dalis dalyvaujančių programoje įdarbinami nuolatiniiais darbuotojais [72].

Gan didelė dalis **svetimtaučių norėtų įkurti ir vystyti savo įmones**, tačiau skundžiasi susiduriantys su konsultavimo ir paskolos gavimo problemomis. Siekiant pagerinti imigrantų verslumo galimybes, vyriausybė kasmet 2007 – 2008 m. papildomai skiria po 20 mln. kronų tarptautinei įmonių sąjungai IFS bei ALMI AB (apie jas plačiau 59 psl.) [32; 10. P.33].

Lengviausia naujoje šalyje adaptuotis imigrantų vaikams. Ankstyvo proceso pradžia lemia sėkmingą integraciją visuomenėje, ilgainiui ir darbo rinkoje. Tam skiriamas nemažas dėmesys. Pavyzdžiui, **100-ame mokyklų**, kuriose mokosi daugiausia svetimtaučių, didinami darbuotojų resursai. Samdomi akademinį išsilavinimą turintys bei kitas personalas. **Priimta 1000 naujų darbuotojų**. Šie pedagogai siekia pagerinti blogai besimokančių mokinių rezultatus, padėdami

mokyti, ruošti namų darbus. Jie – vaikų kontaktiniai asmenys tarp mokyklos ir namų. Šiam tikslui vyriausybė 2006 – 2008 m. laikotarpiu skiria 350 mln. kronų.

Nebaigusių ar blogai baigusių specialybės programas mokinių rezultatai bus gerinami organizuojant papildomus mokymus 20-yje komunų. 2007 m. bus įkurta 500 naujų mokslo vietų. Mokymo programos kuriamos apgalvotai – tai turi atrodyti patraukli alternatyva jaunuoliams.

2007 – 2008 m. kasmet skiriama po 3,5 mln. kronų **laisvalaikio centrums**, kad jaunimui ypač dideliuose miestuose būtų patogios susibūrimo ir laisvalaikio praleidimo vietos [32; 10. P.32].

Kadangi daugumai svetimšalių specialistų trūksta darbo, atitinkančio jų išsilavinimo lygį, **migrantams suteikiama galimybė patobulinti užsienyje įgytą aukštąjį išsilavinimą iki Švedijos standartų**. Vykdomas 2 m. projektas, kurio metu kasmet 1 m. kvalifikaciją kelia 300 užsieniečių mokytojų. Per 2 m. papildyti išsilavinimą suteikiama galimybė ir 30 juristų. Nuo 2007 m. dar 120 asmenų, norinčių dirbti valstybės administratoriais, galės dalyvauti tokiuose apmokymuose.

Aukštųjų mokyklų institucijai (šved. Verket för högskoleservice) taip pat **skiriamos papildomos lėšos** – 90 mln. 2006 – 2008 m. **Gerinamas užsienio aukštųjų mokyklų ir universitetų balų vertimas** į Švedijos mokymo sistemą atitinkančius balus, norima sutrumpinti administracinių paslaugų laiką [32; 10. P.33].

Lieka nepaminėta **imigrantų apgyvendinimo problema**. Nemaža dalis būsto nuomotojų kelia nuomininkams pernelyg didelius reikalavimus, pavyzdžiui nuolatinė darbo vieta. Todėl kyla sunkumų išsinuomoti būstą. Tad vyriausybė skiria valstybinę **pašalpą savivaldybėms, užtikrinančioms nuomos garantijas**, t.y. atliekančioms nuomotojų vaidmenį. Tam skiriama 100 mln. kronų per metus [10. P.33]. Jau minėta, jog analogiška programa taikoma švedų jaunimo gyvenamojo būsto problemos sprendimui.

Konkurencingai išsivysčiusiai ekonomikai, kuri neatsiejama nuo aukšto užimtumo lygio, svarbus darbo našumas. Jį didina darbo kokybė, apimanti bendrą darbinę veiklą, įgūdžius, visą gyvenimą trunkantį mokymąsi. Socialinis saugumas, lyčių lygybė, įtrauktis visuomenėje ir darbo rinkoje, diskriminacijos nebuvimas taip pat svarbūs faktoriai. Pastarajam paskutiniu metu skiriamas ypatingas dėmesys. Kova prieš diskriminaciją ir rasizmą neleidžia išstumti žmonių iš darbo rinkos.

Siekama **pagerinti leidybą ir priežiūrą įstatymų, naikinančių svetimtaučių ir tautinių mažumų diskriminaciją**. Ombudsmenui etninės diskriminacijos klausimais kasmet 2007 – 2008 m. skiriama po 13 mln. kronų. 1 mln. kronų 2006 m. ir 4 mln. 2007 m. didinama valstybės pašalpa ir antidiskriminaciniams centrums (šved. antidiskrimineringsbyrå) [10. P.33].

Vykdoma **kova prieš diskriminaciją** teisminėje sistemoje. Tai ypač taikoma policijos pareigūnams ir teismams, nes pastebima tendencija, jog užsienio šalių piliečiai yra dažniau sulaikomi ir įtarinėjami, taip pat griežčiau teisiama nei Švedijoje gimusieji [109. P.379, 383].

Diskriminacija naikinama ir netiesiogiai. **Atliekama šviečiamoji veikla aiškinant žodžio „etniškumas“ reikšmę darbo sferoje**, nes dažnai darbdaviai nepatikliai žiūri į svetimšalius. Rodoma, kad kitos tautybės žmogų formuoja ne tik etniškumas, bet ir išsilavinimas, gyvenamoji aplinka, gyvenimiškoji patirtis, vertybės. Vienos tautybės žmonės nebūtinai turi būti vienodi [10. P.33].

Valstybė – vienas didžiausių šalies darbdavių – turėtų rodyti pavyzdį imigrantų atžvilgiu. Šiuo metu valstybinėse įstaigose dirba apie 17% Švedijos piliečių, tačiau tik 10% tarnautojų yra svetimtaučiai. Toks santykis nėra nei teisingas, nei racionalus. Perniek švaistoma didelė kompetencija, nemažai darbo prašymų atmetant vien dėl vardo ar kilmės [73]. Todėl 7-ose valstybinėse įstaigose nuspręsta **pradėti projektą, kurio metu priimant į darbą kitų šalių piliečius, pateikiamos tik anoniminės paraiškos**, t.y. kandidatas siūlomai pozicijai užimti vertinamas neturint galimybės susipažinti su jo darbo paieškų ar gyvenimo aplinkybėmis. Taip dėmesys visų pirma skiriamas išsilavinimui ir kompetencijai. Projektas bus vykdomas visus 2007 m. Vėliau 9 kitų valstybinių institucijų atstovai sudarys grupę, įvertinsiančią veiklos rezultatus. Tai pirmas žingsnis siekiant visiems Švedijos gyventojams užtikrinti vienodas galimybes ir sąžiningas sąlygas darbo rinkoje, kuriam pasiteisinus, panašūs metodai bus taikomi ir privačiame sektoriuje [78]. Taip pat dar vedami specialūs apmokymai įmonių vadovams ir personalo vadybininkams bandant keisti jų požiūrį į svetimtaučius, gimusiems svečiose šalyse siūlomos praktikos vietas [23].

Kasmet Švedijoje įvykdoma viešųjų pirkimų daugiau nei už 400 mlrd. kronų. Vyriausybė priėmė nutarimą, jog viešųjų pirkimų sutartyse turi būti išdėstytos antidiskriminacinės sąlygos, skatinančios tiekėjų ir pardavėjų vykdomos imigrantų diskriminacijos mažėjimą [10. P.33].

Apibendrinant, imigrantai, dirbantys užsieniečiai gali nemokamai lygiomis teisėmis su švedais mokytis kalbos, naudotis įvairiomis socialinėmis paslaugomis, yra aprūpinami būstu. Toks požiūris į integraciją remiasi socialdemokratinėmis vertybėmis – lygybe ir demokratija. Imigrantų skaičiaus didinimas iš humanitarinių paskatų, taip pat įrodo, kad solidarumo idėja gyvybinga.

3.1.2.3. Neįgaliųjų integracija darbo rinkoje

2006 m. ypač didelis dėmesys telkiamas **sudarant geresnes neįgaliųjų įsidarbinimo sąlygas**. Nuo 2006 m. birželio 1 d. iki 2007 m. 2000-iais didinamas skaičius darbo vietų, skirtų

neįgaliesiems [143]. Dirbantiems neįgaliesiems mokamos invalidumo pensijos (šved. lönebidrag) ir jos nuo 2005 m. birželio padidintos nuo 13 700 iki 15 200 kronų per mėnesį, o nuo 2007 m. sausio 1 d. dar padidės iki 16 700 kronų [10. P.26].

Darbdaviams, samdantiems neįgalius asmenis, mokamos išmokos. Galima gauti 80% pilnu etatu dirbančiojo vidutinio darbo užmokesčio, tačiau išskirtiniais atvejais suma gali būti didesnė. Kompensacija darbdaviui mokama 4 m., tačiau atlikus patikrinimą gali būti pratęsta [92]. Taip siekiama sudaryti daugiau darbo galimybių viešajame sektoriuje, pramonėje ir prekyboje, ūkyje.

Remiantis įstatymu „Specialios darbo rinkos priemonės neįgaliesiems asmenims“ 2000:630 (šved. Förordning om särskilda insatser för personer med funktionshinder som medför nedsatt arbetsförmåga) [2] neįgaliųjų nedarbo mažinimui taikomos 4 pagrindinės darbo rinkos programos: „Darbas – galimybė lavintis“, „Garantuotas įdarbinimas“, „Darbas – reabilitacinė pagalba“, „Darbas valstybinėje įmonėje Samhall AB“ [46].

Projektas „**Darbas – galimybė lavintis**“ (šved. utvecklingsanställning) skirtas iš dalies darbingiems neįgaliesiems, kuriems reikalinga pagal poreikius pritaikyta darbo aplinka, darbo laikas ir tempas ir kuriems be pagalbos beveik neįmanoma įsidarbinti. Programa siekia vystyti gebėjimą dirbti ir gerinti įsidarbinimo galimybes ateityje. Taigi įdarbinama valstybinėje ar privačioje įmonėje, kur pagal sugebėjimus parenkamos darbo užduotys, apmokoma, konsultuojama kaip ieškoti darbo ateityje, siūloma išbandyti įvairias pagalbos priemones. Darbas trunka ilgiausiai 1 m., tačiau išimtiniais atvejais gali būti pratęstas dar 1 m. Darbdaviai kiekvieną mėnesį gauna piniginę išmoką (šved. ekonomiskt stöd/anordnarbidrag) – daugiausia 15 200 kronų asmeniui. Iš jos mokamas atlyginimas neįgaliesiems. Nuo 2007 m. sausio 1 d. parama bus didinama iki 16 700 kronų. 2006 m. įkurta 1370 darbo vietų, o 2008 m. jų skaičių planuojama padidinti iki 3460. Darbdavys gali gauti kompensaciją papildomoms išlaidoms – asmeniui 100 kronų per dieną (nuo 2007 m. 109 kronos).

Darbo birža nuolat palaiko ryšį su darbdaviu ir darbuotoju, prižiūri kaip įgyvendinami tarpusavio planai ir susitarimai. Baigiantis programos laikui planuoja kokiuose apmokymuose ir kitose programose neįgalūs dar gali dalyvauti, svarsto nuolatinio darbo galimybę [139; 2].

„**Garantuotas įdarbinimas**“ (šved. trygghetsanställning). Privačiame sektoriuje įdarbinami žmonės su didele negalia, kuriems jokios kitos (net ir prieš tai minėta) darbo rinkos programos netinka. Tai ilgalaikė priemonė, dalyvavimo trukmė neribojama. Darbdaviams skiriamos išmokos, iš kurių mokami atlyginimai. Gali būti skiriamos kompensacijos papildomoms išlaidoms iki 100 kronų asmeniui per dieną (2007 m. 109 kronos). Darbuotojai kas 4 metus tikrinami. Darbo birža įvertina jų gebėjimo dirbti pokyčius, pašalpos dydį, galimybę turėti nuolatinį darbą. Kai pasibaigs programa, neįgaliesiems bus stengiamasi užtikrinti nuolatinį darbą [137; 2].

„Darbas – reabilitacinė pagalba“ (šved. offentlig skyddat arbete OSA) skirta asmenims su fizine ar psichine negalia, kurie anksčiau nedirbo ar buvo ilgalaikiai bedarbiai, sumažėjusio darbingumo (dėl išsekimo, pervargimo, alergijos) gyventojams. Tikslas – neįgaliųjų reabilitacija, kurios išdava – nuolatinis darbas. Darbo biržai ir darbdaviams bendradarbiaujant, numatomi apmokymai, pagalba. Invalidumo pašalpą įtakoja du faktoriai: atlyginimas ir darbo gebėjimai. Darbo birža sprendžia dėl pašalpos mokėjimo laiko ir jos dydžio [121; 30. P.14].

Kita labai plačiai taikoma programa – **„Darbas valstybinėje įmonėje Samhall AB“**. Koncernas siekia įkurti kuo daugiau reikšmingų ir lavinančių darbo vietų neįgaliesiems. Tai ne pelno siekianti organizacija. Užsiima amatais (staliai, šaltkalviai, siuvėjai), maisto ruošimu, teikia tvarkymo paslaugas ir pan. [30. P.12; 2]. Lavinami darbuotojų įgūdžiai ir gebėjimai, teikiamos žinios, patirtis, vėliau padėsiantys rasti nišą nuolatinėje darbo rinkoje [24].

Veiklą įtakoja 4 pagrindiniai tikslai – įdarbinti sumažėjusio darbingumo ar neįgalius žmones; priimti į darbą 40% gyventojų iš prioritetinių neįgaliųjų grupių (kurčnebyliai, asmenys, turintys kelias negalias, kamuojami psichikos sutrikimu); 5% darbuotojų užtikrinti nuolatinį darbą kitose įmonėse; pasiekti tam tikrų teigiamų ekonominių rezultatų. Pastaraisiais metais Samhall nepavyko įgyvendinti visų užsibrėžtų tikslų. Jei 1997 m. įmonėje dirbo 27 000 neįgalieji, tai 2003 m. jų sumažėjo iki 23 400. Darbą kitose įmonėse pavyko užtikrinti tik 4% darbuotojų.

Įmonės veikla išplitusi visoje šalyje. Darbo vietos kuriamos pagal poreikius ir galimybes [30. P.12; 2]. Neįgaliesiems, neturintiems galimybių įsidarbinti kitose įmonėse, darbo biržai įvertinus situaciją, gali būti pasiūlytas nuolatinis darbas Samhall [24].

Lieka nepaminėtos dar kelios programos. **„Specialioji pirminių apmokymų parama“** (šved. särskilt introduktions och uppföljningsstöd SIUS) taikoma neįgaliesiems prieš pradėdant dirbti naujojoje darbo vietoje. Valstybės konsultantas pristato darbuotojui darbo užduotis, teikiami patarimai, praktikuojamasi. Esant reikalui konsultuojami ir darbdaviai [30. P.14].

Kartais konsultantai kurį laiką dirba su darbuotoju padėdami ir mokydami. SIUS padėjėjų parama trunka ne ilgiau kaip 6 mėnesius, tačiau išskirtiniais atvejais dar 1 m. gali būti pratęsta. Ši darbo rinkos priemonė ypač aktuali žmonėms su psichine negalia [30. P.15].

Siekiant padėti neįgaliesiems ar sumažėjusio darbingumo asmenims išlaikyti darbą, skiriama **„kompensacija asmeniniam asistentui“**. Finansinė parama, sudaranti 50 000 kronų per metus, teikiama darbdaviui, kuris skiria personalo darbuotoją neįgaliajam padėti ir prižiūrėti [30. P.15].

Neįgaliųjų integracijos programos Lietuvoje būtų ypač vertingos, nes čia žmonės su negalia nėra integruoti nei visuomenėje, nei juo labiau darbo rinkoje. Visos šiame skyriuje išvardytos priemonės galėtų būti veiksmingai pritaikytos Lietuvoje. Tai galbūt pareikalautų papildomų išlaidų,

ypač kuriant įmones neįgaliesiems, bet ilgainiui atsipirktų. Užuo mokėjus neįgaliesiems pensijas, galima mokėti atlyginimus. Asmenys turėtų kuo užsiimti ir labiau integruotųsi į visuomenę. Darbdaviams samdyti tokius darbuotojus apsimokėtų, jei reikėtų mokėti tik dalį darbo užmokesčio, likusią mokėtų valstybė.

3.1.3. Solidaresnės visuomenės kūrimas: lyčių lygybė

Švedijoje siekiama ne tik užtikrinti integraciją į darbo rinką, tačiau ir didinti darbo vietų prieinamumą bei darbo patrauklumą. Be jau minėtų priemonių – darbo sąlygų pritaikymo pagyvenusių darbuotojų poreikiams, darbo saugos didinimo, darbo užmokesčio kėlimo, neatsiejama tokios strategijos dalis yra **lyčių diskriminacijos mažinimas**.

Paskutiniaisiais metais vis labiau mažėja moterų, užimančių vadovaujančius postus – nuo 32% 2004 m. iki 25% 2006m. Paskaičiuota, jog iš 238 bendrovių Švedijoje tik 5 moterys yra vadovės. Didžiųjų šalies koncernų, privačių įmonių vadovai bei generalinių direktorių pavaduotojai yra vyrai. Moterų, esančių valdybos narėmis, skaičius priešingai – didėja, nuo 6% 2002 m. iki 18% 2006 m. Taigi iš vienos pusės pripažįstama, kad moterys yra valdymo profesionalės, tačiau, kita vertus, vadovų postai joms nėra patikimi [67].

Norima padidinti karjeros moterų skaičių, sustiprinti jų lyderiaujančias pozicijas. Taigi daug dėmesio skiriama užtikrinti lygias moterų ir vyrų karjeros galimybes, kad moterys būtų priimamos į tas specialybes ir sritis, kur nuo seno didžiąją daugumą sudaro vyrai. Skatinamos vienodos įsidarbinimo galimybės, vienodas požiūris į ta pačia darbine veikla užsiimančius asmenis, vienoda konkurencija ir socialinės garantijos. Kovojama ir su netiesiogine diskriminacija – elgesio stereotipais bei tradiciniu darbo pasidalijimu tarp lyčių suvokimu [68; 67; 14. P.93, 94]. Raginama šalinti kliūtis, trukdančias moterims ir vyrams po tėvystės atostogų vėl grįžti į darbą. Kovoje su diskriminacija pasisakoma už vyrų ir moterų vidutinio darbo užmokesčio skirtumo mažinimą³⁰ [10. P.19; 14. P.73].

3.1.4. Darbo patrauklumo didinimas

Užimtumo lygio kėlimas yra vis dar svarbiausia priemonė skatinant augimą ir socialinės įtraukties ekonomiką, užtikrinant gerovę ir mažinant socialinės atskirties riziką. Tai ilgalaikės

³⁰ Vyrų ir moterų mėnesio vidutinio darbo užmokesčio skirtumai Švedijoje gan dideli. Pavyzdžiui, gydytojų vyrų atlyginimas siekia 33 000 kronų, moterų – 26 800; universitetų ir aukštųjų mokyklų dėstytojų, profesorių vyrų – 30 900, moterų – 26 600; advokatų vyrų – 28 400, moterų – 23 700; teisėjų vyrų – 40 800, moterų – 31 300 (remiantis darbo biržos duomenimis).

politikos dalis. Vykstant spartiems ekonominiams pokyčiams ir intensyviai gyventojų senėjimui, nedarbo mažinimas – ne tik politinis siekis – tai ekonominė ir socialinė būtinybė. Pastaruoju metu **stengiamasi kuo daugiau žmonių pritraukti į darbo rinką ir ten išlaikyti. Modernizuojama socialinės apsaugos sistema** (ypač pensijų ir sveikatos apsaugos), **norint nedirbančius arba neaktyvius žmones grąžinti į darbą ir suteikti jiems paskatas ilgiau likti darbo vietoje.** Vienas svarbiausių žingsnių – prailginti sveiko gyvenimo amžių.

Vis daugiau žmonių palieka darbą dėl sveikatos problemų. Jos – ne tik žmogiškos kančios, bet ir dideli kaštai visuomenei. Gera sveikata suteikia motyvaciją dirbti, nuo jos priklauso produktyvumas ir darbo našumas. Tai skatina ekonomikos augimą ir plėtrą, o dėl to sukuriama daugiau naujų ir geresnių darbo vietų.

Saugumą susirgus ar praradus gebėjimą dirbti užtikrina **privalomasis sveikatos draudimas** [10. P.25]. Pastaraisiais metais taikoma daug priemonių, stiprinančių dirbančiųjų sveikatą, o turintiems laikinąjį nedarbingumą dėl ligos ar traumos (šved. **sjukskrivning**), padedančių greičiau grįžti į darbo rinką³¹. Rezultatai sėkmingi. Nuo 2002 m. vis mažiau asmenų pripažįstama nedarbingais dėl ligos, daugiau sugrįžusiųjų į darbą. Laikinis nedarbingumas dėl ligos, trunkantis mažiau nei 1 m., sumažėjo 35%, o ilgalaikis nedarbingumas – 23%. Tikimasi, jog 2008 m. laikinai nedarbingų sumažės per pusę [115].

Numatyta skatinti medicininę ir ligonių priežiūrą, telkti daugiau dėmesio laikinai nedarbingiems dėl ligos ir tam 2007 – 2009 m. kasmet iš vyriausybės biudžeto bus skiriama po 1 mlrd. kronų apskričių sveikatos apsaugos taryboms. Jos kartu su bedarbystės fondu sudarys veiksmų planą, leisiantį pagerinti laikinai nedarbingų asmenų padėtį ir skubiai grąžinti juos į darbo rinką [10. P.25].

Švedijos vyriausybė siekia, jog didesnis finansavimas ir pirmenybė būtų skirti gydytojų darbui su žmonėmis, nedarbingais dėl ligos [125]. Statistika nurodo, jog 1975 m. per dieną gydytojas apžiūrėdavo 9 pacientus, šiuo metu – tik 4, nes 80% gydytojo laiko skiriama administraciniams darbams [58; 99]. Dėl tiesioginei ligonių apžiūrai skirto laiko trūkumo gydymo įstaigose vyksta konkurencija tarp pacientų, turinčių laikiną nedarbingumą dėl ligos ir kuriems reikalinga pirminė apžiūra. Situaciją pakeistų gerai išplėtotą šeimos gydytojų sistemą [125].

Siekama sudaryti geresnes darbo sąlygas, užtikrinti darbų saugą. Tikslas: sumažinti nelaimingų atsitikimų darbe skaičių, išvengti profesinių ligų. Įmonėse stiprinama sveikatos rūpyba.

³¹ Galintiems dirbti asmenims, grįžtant į darbo rinką, teikiama pagalba keičiant darbdavį, iškilus tokiai būtinybei [10. P.26].

Be anksčiau numatytų 10 mln., vyriausybė 2007 – 2008 m. kasmet skiria dar po 30 mln. kronų kelti tiek medicininės ir ligonių priežiūros teikėjų³², tiek gavėjų kvalifikaciją ir kompetenciją [10. P.25]. Be to, dar stiprinamas medicinos priežiūrą vykdančių asmenų pasirengimas, kad jie pajėgtų nustatyti ir padėti išvengti sveikatos rizikos faktorių darbo vietose, identifikuoti ryšį tarp darbo aplinkos, organizacijos, produktyvumo ir sveikatos. Ypač akcentuojama gera savijauta ir sveikata darbe [141].

Socialinių reikalų valdyba ir bedarbystės fondas gavo užduotį suformuoti pasiūlymus, kad būtų palengvintas ir **pagreitintas nedarbingumo dėl fizinės ar dvasinės ligos pripažinimo procesas** [10. P.25]. Norima pagerinti ir pačią reabilitaciją jau nedarbingiems asmenims. Tam visų pirma reikia darbdavių, įmonių medicininės priežiūros personalo, bedarbystės fondo, darbo biržos ir gydytojų glaudaus bendradarbiavimo. Siekiama, jog jie skirtų daugiau laiko konsultacijoms, pokalbiams su pacientu, jog nuodugniai tirtų ir spręstų kokios medicininės priemonės padėtų asmeniui gerai jaustis ir grįžti į aktyvų darbinį gyvenimą. Norima, jog bendradarbiaujančios pusės organizuotų susirinkimus bendroms išvadoms ir rezultatams aptarti.

Vykdomas projektas, kai peržiūrimi paskutinių 2 m. ilgalaikio nedarbingumo dėl pablogėjusios sveikatos atvejai ir skiriamos netekto darbingumo (invalidumo) pensijos. Skatinamas darbo biržos ir Sodros bendradarbiavimas, konkrečiai apibrėžiant veiklos sferas ir atsakomybę. Tai turėtų padėti gyventojams orientuotis teikiamose paslaugose [125].

Tęsiama 2002 m. įvesta reforma, kurios tikslas – **Sodros, darbo biržų bei Centrinės studijų paskolų ir pašalpų institucijos** (šved. CSN-Centrala studiestödsnämnden) **elektroninis informacijos keitimasis, siekiant sumažinti pašalpų sukčiavimo atvejus** [111]. Jų veiklą nuolat vertina valstybės kontora (šved. Statskontoret) (paskutinė ataskaita pateikta 2006 m. birželio 1 d.) [10. P.41].

Vyriausybė **paskyrė specialų koordinatorių, turintį ištirti platesnes informacijos keitimosi galimybes** ir tarp kitų (be jau minėtų) institucijų. Socialinėms tarnyboms planuojama suteikti priėjimą prie kai kurių valstybės įstaigų duomenų. Svarstoma ar Mokesčių inspekcija turėtų teikti duomenis institucijoms bei privalėtų jas informuoti, įtariant sukčiavimo atvejus. Koordinatoriaus oficialus pranešimas pateiktas 2006 m. spalio mėn. [36; 10. P.41].

Asmenys, gaunantys invalidumo pensiją, gali vėl pabandyti dirbti neprarasdami teisės į pašalpą. Ji tuo metu (ilgiausiai 2 m.) yra „ramybės būsenoje“ ir tuoj pat atnaujinama, jei žmogus nebedirba ar nestudijuoja [116].

³² Tai medicinos punktų darbuotojai, įstaigų psichologai, masažistai, taisyklingos mitybos, darbo prie kompiuterio specialistai

Nuo 2006 m. liepos 1 d. ligos pašalpa³³, kuri mokama nuo 14 ligos dienos (šved. sjukpenning), didinama nuo 24 800 iki 33 100 kronų per mėnesį [10. P.26].

Nors Švedijos politikų nuomonės išsiskiria, ateityje norima **mažinti socialinių pašalpų (bedarbiams, ligoniams) dydį, kad nebūtų piktnaudžiavimų gerovės sistema, stiprėtų asmeninė atsakomybė**. Socialdemokratai pasisako už 80% (priklausomai nuo darbo pajamų) bedarbystės bei ligos pašalpas, kurios buvo iki šiol. Tai motyvuojama saugumo poreikiu gyventojams. Tuo tarpu moderatai skatina apriboti šalpa iki 65% ir apskritai nori 8 mln. kronų sumažinti darbo rinkos politikos biudžetą [26]. Atėjus į valdžią aljansui jau 2007 m. biudžeto projekte numatyta, kad pirmąsias 200 nedarbo dienų bus mokama 80% buvusio darbo užmokesčio pašalpa. Likusias 100 d. ji mažinama iki 70%. Praėjus 300 d. (450 d. asmenims, turintiems mažamečių vaikų) pašalpa mažinama iki 65% ir tuomet bedarbis turi pradėti dirbti arba privalo dalyvauti kurioje nors darbo rinkos programoje [1. P.41; 76]. Visi bedarbiai nuo kitų metų turės aktyviai ieškoti darbo, kitaip bus mažinamos ne tik socialinės išmokos, bet ir skiriamos didelės baudos.

Švedijoje siekiama **lankšties darbo užmokesčio sistemos**, kai **užmokesčio pokyčiai derinami su našumo augimu**, t.y. gerėjant ekonominei padėčiai didinami darbuotojų atlyginimai. Sistema mažina nedarbą, jo trukmę didina gyventojų užimtumą ir našumo augimą, skatina lankstumą bei prisitaikymą prie besikeičiančios rinkos.

1970 – 2005 m. darbo užmokestis išaugo 37% darbininkams ir 50% tarnautojams. Dėl mažos infliacijos (1,6% 2006 m.) ir gerų ekonominių rodiklių žymesnis darbo užmokesčio didėjimas stebimas tik paskutiniuosius 10 m. Lanksti vidutinio darbo užmokesčio sistema (šved. reallön) Švedijoje skirstoma į 5 etapus. 1970 – 1976 m. atlyginimai išaugo 20%. Vėliau sekė 7 metų laikotarpis, kai vidutinis darbo užmokestis palaipsniui mažėjo (iki 1983 m. atlyginimai sumažėjo 14%). 1984 – 1989 m. užmokestis ir vėl padidėjo 14%, tačiau nebebuvo toks aukštas kaip 1976 m. 1989 – 1994 m. darbo užmokestis padidėjo 5%. Nuo 1995 m. atlyginimai didėja kasmet. 2005 m. darbininko mėnesio vidutinis darbo užmokestis buvo 22% didesnis nei 1994 m. Tarnautojo užmokestis 1970 – 2005 m. laikotarpiu padidėjo 43% [110].

2006 m. darbo užmokestis privačiame sektoriuje padidėjo 3,1% tarnautojams ir 2,4% darbininkams. Tad viešajame sektoriuje darbo užmokestis vidutiniškai siekė 26 800 kronų, o

³³ Ligos pašalpa už pirmąją kalendorinę ligos dieną nemokama. Kitas 2 – 14 ligos dienų apmoka darbdavys ir jo mokama pašalpa negali būti mažesnė negu 80% ar viršyti 90% gavėjo vidutinio uždarbio, apskaičiuoto vyriausybės nustatyta tvarka. Nuo 91-os kalendorinės nedarbingumo dienos iš Sodros lėšų mokama 80% darbo užmokesčio ligos pašalpa, ar netekto darbingumo pensija. Jei nedarbingumas tęsiasi 1 m. Sodra gali nuspręsti ligos pašalpa pakeisti į invalidumo pensiją (šved. sjukersättning, jaunesniems nei 30 m. asmenims **aktivitetsersättning**). Ją gauna asmuo, pripažintas netekęs 75 – 100% darbingumo [118].

privačiame 29 200 kronų per mėnesį tarnautojams ir 123 kronas per valandą darbininkams [93]. 2006 m. bus iš naujo peržiūrima darbuotojų atlyginimų didinimo galimybė. Manoma, jog taikant lėtesnį darbo užmokesčio didinimo tempą bus sukurta daugiau naujų darbo vietų. Jei rinkoje užmokestis padidės 3,5%, nedarbo lygis sumažės iki 4%, o užimtumas sieks 80%. Tačiau jei 2007 – 2009 m. bus pasirinkta didinti atlyginimus 4,7%, bedarbystė išaugs iki 5,7%, o užimtumo lygis po 2008 m. sieks 76,5% [85].

Po 1990 m. mokesčių reformos stipriai sumažinti pajamų mokesčiai [89; 45].

Taigi Švedijoje iki šių dienų išliko ryškus vienybės jausmas. Rūpinamasi visais, kurie nesugeba greitai prisitaikyti prie gyvenimo pokyčių. Plačiai išvystyta socialinė apsauga, mokamos didelės bedarbių ir ligos pašalpos. Tad viena pagrindinių socialdemokratų vertybių – solidarumas, vis dar aktuali. Kitos vertybės – universalios socialinės politikos idėja, industrinė ekonominė demokratija, apimanti dirbančiųjų saugumą darbo vietoje, solidarų darbo užmokesčio formavimo būdą, darbo organizavimą taip pat ženkliai išryškėja kovoje su nedarbu.

Lietuvoje socialinė apsauga išvystyta nepakankamai dėl skiriamų mažų išteklių, nedidelio apsaugos taiklumo, todėl šaliai svarbu perimti Švedijos patirtį. Iškart to neįmanoma padaryti dėl ekonominių priežasčių, bet socialinė apsauga turėtų būti svarbiausias prioritetas ir padėčiai gerėjant šiai sričiai derėtų skirti vis didesnę dėmesį. Tai reikėtų daryti atidžiai ir apgalvotai, kad būtų išvengta neigiamos Švedijos patirties. Išėitis, matyt, mokėti dideles pašalpas, tačiau ganėtinai trumpą laikotarpį, kad gyventojai nespėtų per daug priprasti ir nepradėtų piktnaudžiauti gerovės sistema.

3.2. DARBUOTOJŲ IR ĮMONIŲ PRISITAIKYMO DIDINIMAS

3.2.1. Verslumas ir darbo vietų kūrimas

Globalizacija kasdien kelia vis didesnius reikalavimus. Norint susidoroti su šiuo iššūkiu, Švedijai reikia **stiprinti savo konkurencingumą** pasaulio rinkose. Tam **plėtojamas smulkus ir vidutinis verslas, atsiranda vis daugiau naujai kuriamų įmonių, daugiau ir geresnių darbo vietų**. Joms kurtis ir vystytis reikalingas **palankus klimatas, geros verslo sąlygos**.

Verslo sąlygos palaiptai gerėja nuo 1994 m. Dėl pozityvios makroekonominės padėties sumažėjo palūkanos (pvz., imant paskolą nuosavam verslui kurti), padidėjo naujų įmonių poreikis ir jų siūlomų paslaugų paklausa. Naujų įmonių kūrimas išaugo nuo 34 700 1994 m. iki 41 600 2004 m. Bendrovių bankrotai sumažėjo nuo 14 000 1994 m. iki 7000 2005 m. [10. P.46].

Pastaruosiu metu įmonių kūrimas, taigi ir verslumas, skatinamas vis intensyviau. Mažoms ir vidutinėms įmonėms teikiama parama, mokestinės lengvatos. Pavyzdžiui, nuo 2004 m. gruodžio

17 d. **panaikinami paveldėjimo ir dovanojimo mokesčiai.** Tai palengvina verslo perdavimą „iš kartos į kartą“ smulkiose įmonėse. 2006 m. **mažinami mokesčiai nedidelėms įmonėms** – iki 1 mlrd. kronų [10. P.46]. Taip darbdaviai skatinami įdarbinti daugiau žmonių.

Mokesčių našta lengvinama ir individualioms³⁴ įmonėms. Beveik pusė iš 100 000 Švedijoje veikiančių individualių įmonių teigia norinčios nusisamdyti nors vieną darbuotoją. Taigi 2006 m. biudžeto projekte vyriausybė siūlo sumažinti darbdavių mokamus mokesčius (šved. arbetsgivaravgiften) įdarbinant naujus darbuotojus, t.y. paliekamas vienintelis senatvės pensijos mokestis³⁵ (šved. ålderspensionsavgift) lygus 10,21%. Darbuotojo pajamų mokestis išlieka. Ši mokesčių mažinimo sistema taikoma tik vienam naujai į darbą priimtam asmeniui. Esminės sąlygos: įdarbinimas trunka ne trumpiau trijų mėnesių, kai darbo laikas mažiausiai 20 valandų per savaitę; po 2005 m. birželio 1 d. darbuotojas negali būti dalyvavęs įmonės savininko ar jo artimo giminaičio veikloje. Lengvata netaikoma kai samdomas bendrovės partneris ar vadovas.

Įstatymas priimtas 2006 m. birželio 1 d. ir galioja nuo 2006 m. sausio 1 d. Sumažinus mokesčius, išmoka senatvės pensijai gali siekti 25 000 kronų per mėnesį ne ilgiau nei vienerius metus [119; 94].

Taip formuojama palanki aplinka intensyviai verslo plėtrai. Tobulinant mokesčius norima pasiekti spartesnį ekonominį augimą, sudaryti sąlygas mažėti nedarbiui.

2004 m. rudenį pradėdama programa, supaprastinanti verslo pradžios, vystymo bei personalo samdymo taisykles – **mažinama įmonių norminė bei administracinė našta.**

2006 – 2010 m. **įgyvendinama strateginė Švedijos pramonės plėtros programa.** Finansuojamos (skiriama 1 mlrd. kronų) pagrindinės miškininkystės, medienos, metalurgijos, transporto, medicinos, aviacijos, kosmoso, telekomunikacijų ir kompiuterinių technologijų šakos. Svarstoma galimybė remti ir kitas pramonės šakas, tačiau prie šio klausimo bus vėl grįžtama 2007 m. biudžeto projekte [10. P.46].

Vyriausybė remia ir žemės ūkį, skatindama ūkininkauti. Supaprastinama tvarka gauti rizikingų ūkio veiklų, pavyzdžiui sėjos, finansavimą. Per dešimt metų, pradedant 2005 m., sėjai skiriama 2 mlrd. kronų [10. P.46].

³⁴ **Individuali įmonė** (šved. enmansföretag/ soloföretag) – tai verslininkas, neturintis darbuotojų, akcinė bendrovė be darbuotojų ar su vienu darbuotoju, kuris yra kompanijos bendrasavininkis bei prekybos įmonė be darbuotojų, kurioje dirba ne daugiau nei du partneriai [119].

³⁵ **Darbdavio mokami mokesčiai** susideda iš 7 dalių: senatvės pensijos (šved. ålderspensionsavgift) 10,21%, kitas pensijos (šved. efterlevandepensionsavgift) 1,70%, privalomojo sveikatos draudimo (šved. sjukförsäkringsavgift) 8,64%, tėvystės šalpos (šved. föräldraförsäkringsavgift) 2,20%, darbo traumų draudimo (šved. arbetskadeavgift) 0,68%, darbo rinkos (šved. arbetsmarknadsavgift) 4,45%, visuotinis darbo užmokesčio (šved. allmän löneavgift) 4,40%. Viso darbdavys 2006 m. moka 32,33% mokesčių [123].

Tikimasi, jog užimtumas 2006 m. išaugs, tačiau vyriausybė nusprendė, jog reikalingos papildomos priemonės nedarbui mažinti. Stiprinant darbo jėgos paklausą ir skatinant naujų darbo vietų kūrimą 2006 m. biudžeto projekte numatyta, jog nuo 2006 m. birželio 1 d. iki 2007 m. gruodžio 31 d. valstybinės įmonės gali papildomai samdyti **250 darbuotojų „kartų kaitai“** (pajauninti personalą), kai jau buvo numatyta 1000 naujų darbo vietų. Nuo 2006 m. birželio 1 d. **valstybinės kultūros institucijos gali samdyti dar 150 bedarbių** (be pirma numatytų 650), turinčių aukštąjį išsilavinimą, prižiūrėti muziejines vertybes [10. P.23].

Siekiant pagerinti įmonių vidaus klimatą ir **sustiprinti smulkių bei vidutinių įmonių plėtrą**, skiriamos dotacijos valstybinėms įmonėms ALMI Företagspartner AB, Nutek, Vinnova ir kt.

ALMI AB ir Innovationsbron AB yra atsakingos už naujovių finansavimą bei užtikrina patariamojo pobūdžio pagalbą šiais klausimais. Vyriausybė joms 2007 – 2008 m. skiria 10 mln. kronų šios veiklos plėtojimui. Mokslas ir naujovės skatinami našumo augimo ir naujų darbo vietų kūrimo labui. Pažangioje ekonomikoje inovacijos, **moksliniai tyrimai ir technologijų plėtra** yra konkurencingumo varomoji jėga. Todėl reikalinga didinti šių sričių finansavimą, patrauklumą ir taip pritraukti įmonių kapitalą, svarbu skatinti, jog daugiau laboratorinių idėjų būtų taikoma praktikoje [10. P.20-22; 13. P.20-23, 26].

Nuo 2007 m. **skiriama 70 000 mln. finansuoti ALMI AB** [10. P.21]. Tai valstybinė organizacija, atsakinga už verslumui palankių sąlygų sudarymą, verslo plėtrą, pagalbą kuriant ir vystant kuo daugiau stiprių įmonių, veikiančių vidaus ir užsienio rinkose, jų konkurencingumo ir našumo didinimą, pagalbą gaunant paskolas verslo plėtrai. Taigi skatinamas ekonomikos augimas ir naujovės pramonės, prekybos ir ūkio srityje³⁶ [102; 22].

Nuo 2007 m. **100 mln. kronų padidinti bendrovės Vinnova resursai**. Ji finansuoja programą „Tyrinėk ir plėskis“ (šved. Forska & Väx), nukreiptą į įmonių tyrimus bei vystymą. 2006 – 2010 m. viso bus skirta 900 mln. kronų. Taip į darbo rinką integruojama akademinė bendruomenė.

2007 – 2008 m. bendrovei **Nutek** skiriama 10 mln. kronų remti **pramoninį plėtros centrą (IUC)** [10. P.21].

Nutek yra Švedijos centrinė pramonės ir ūkio politikos valstybinė institucija, finansuojanti naujas ir jau išvystytas bei efektyviai veikiančias įmones. Nutek konsultuoja verslininkus, siekia sumažinti biurokratiją, taiko priemones, skatinančias moterų ir imigrantų verslumą. Įstaiga skatina turizmo verslą, kuris, beje, laikomas viena pagrindinių ekonomikos augimo priemonių [101]. **Nutek**

³⁶ ALMI AB valdyba susideda iš politikų, pramonės ir ūkio atstovų, organizacijų tiesiogiai susijusių su verslumu [102; 22].

bendradarbiauja su vyriausybine organizacija, atsakinga už aplinkosaugą, Swentec AB. Veikiant kartu stiprinamos Švedijos įmonių verslo galimybės ir konkurencingumas aplinkosaugos technologijų, aplinkai saugių gamybos procesų, prekių ir paslaugų srityje, skatinant ekologiškai švarių produktų eksportą (**ekologiškų maisto produktų eksportui** kasmet skiriama 2,5 mln. kronų 2007 – 2008 m.). Vykdoma programa stiprinanti teigiamą aplinkosaugos ir ekonomikos augimo sąveiką. Aplinkosaugos investicijos naudingos visam ūkiui, nes užtikrina ilgalaikį augimą, mažina sveikatos sistemos, atliekų tvarkymo išlaidas, skatina naujoves ir darbo vietų kūrimą [132].

Taigi Nutek ir IUC skirtos lėšos naudojamos **produkcijos plėtrai ir vystymui smulkiuose bei vidutinėse įmonėse** [10. P.21]. Remdama IUC, vyriausybė rūpinasi žemu mokslinių tyrimų ir technologijų plėtros lygmeniu, skatina produkcijos naujoves, procesus ir paslaugas, galinčias konkuruoti tarptautinėje rinkoje, naujų technologijų įsisavinimą, imasi papildomų iniciatyvų verslo poreikiams ir viešųjų bei privačiųjų institucijų pasiūlai suderinti. Kuo įmonė labiau rizikuoja diegdama vieną ar kitą technologinę naujovę, tuo didesnis finansavimas jai skiriamas.

IUC skirta pramonės ir ūkio plėtrai, spartesniam ekonomikos augimui ir darbo vietų kūrimui skatinti. Čia viso pasaulio bendrovės gali bendradarbiauti, dalytis žiniomis ir patirtimi, kurti naują produkciją. Mažos įmonės turi galimybę naudotis didelių įmonių resursais ir kontaktais, susitikti su kvalifikuotais mokslininkais, rizikuoti pasiryžusiais investuotojais [74]. IUC organizuojami įvairūs projektai (tarptautiniai ir nacionaliniai), padedama rasti ES parama, sprendžiama mokslinių tyrimų, naujovių diegimo finansavimo problemos. Įmonėms, ypač smulkioms ir vidutinėms, kurios dažnai regionuose yra didžiausio užimtumo šaltinis, skiriamos lėšos novatoriškai veiklai skatinti [75].

Galiausiai verslumą skatina ir vyriausybės **vienodų konkurencijos sąlygų tarp privataus ir viešojo sektoriaus** siekis [10. P.22]. Tai turėtų užtikrinti sąžiningą verslą, minimalią bankroto tikimybę, naujų įmonių, o tuo pačiu ir naujų darbo vietų kūrimą. Ir apskritai, **konkurentabilumas, siekimas pritraukti kuo daugiau vidaus ir užsienio investicijų** yra vienas šalies prioritetinių tikslų, nes tarptautinė konkurencija (ypač su Kinija, Japonija) vis stiprėja. Vyriausybės patikėtiniai vykdo nuodugnią analizę ir ieško konkrečių šių klausimų sprendimo būdų [10. P. 24, 45, 46].

Reikėtų pastebėti, jog Lietuvoje nuolaidžiau jama stambiajam verslui ir pamirštama socialinė apsauga. Tuo tarpu reikėtų plėtoti smulkųjį ir vidutinį verslą (tiek savo, tiek ES lėšomis). Svarbu investuoti į žmogiškąjį kapitalą, tyrimus, naujas technologijas, plėtoti socialinę rūpybą, vystyti infrastruktūrą, turizmą ir taip didinti šalies patrauklumą užsienio investicijoms.

Skatinant verslumą, vertėtų šalinti kliūtis verslui pradėti: mažinti biurokratinį mechanizmą, supaprastinti kai kuriuos pernelyg smulkmeniškus formalumus, taikyti mokesťines lengvatas, šalinti korupciją. Reikėtų organizuoti kursų, teikti konsultacijas nuosavo verslo pradžia ir vystymui.

Svarbu efektyvinti valstybinių įmonių ir įstaigų veiklą, esant būtinybei reorganizuoti (pavyzdžiui, verslą reguliuojančių institucijų Lietuvoje yra apie 80, bet galima diskutuoti kiek daug naudos jos atneša). Būtinai detalūs ir griežti valstybės tarnautojo, tarnybinės etikos kodeksai. Stiprinti įstaigų teikiamų paslaugų kokybės kontrolę.

Paminėtinos dar kelios sritys, kurioms reikalingas vis didėjantis dėmesys: darbdavių savivalė ir darbuotojų išnaudojimas, darbo kodekso nesilaikymas, silpnos darbuotojų ir vartotojų teisių gynimo institucijos.

3.2.2. Žmogiškojo kapitalo plėtros ir mokymosi visą gyvenimą skatinimas

Švedijoje **didinamas darbo rinkų lankstumas, darbuotojų ir įmonių prisitaikymo galimybės** [10. P.22, 23]. **Ekonomikai sparčiai vystantis ir greitai kintant, sugebėjimas prisitaikyti yra gyvybiškai svarbus našumo augimui ir darbo vietų kūrimui**, nes sugebama toli numatyti, greitai reaguoti ir perimti pokyčius, kurti naujas technologijas ir efektyviai jomis naudotis. Tokias savybes padeda diegti **modernizuota švietimo ir mokymo sistema, vykdomos visą gyvenimą trunkančios mokymosi programos**. Švietimo lygis Švedijoje vis dar nepakankamai aukštas, kad darbo rinkai pakaktų kvalifikuotų darbuotojų, kompetentingų specialistų. Apie tai jau senokai diskutuoja Švedijos įmonių vadovai, nes gerėjanti šalies verslo aplinka ir besikeičiantys darbo rinkos poreikiai kuria kvalifikacijos reikalaujančias darbo vietas. Todėl **gerinama darbo rinkos apmokymų kokybė bei efektyvumas** – nuo 2006 m. birželio 1 d. pradedami **kvalifikuoti profesiniai apmokymai**, o nuo 2007 m. rudens iki 2009 m. pavasario bus įkurta 1000 naujų mokymosi vietų. Taigi ugdoma darbo jėgos kompetencija bei gebėjimai prisitaikyti dinamiškoje aplinkoje, didinamas darbuotojų aptarnavimo paslaugų išmanymas, siekiant pritraukti daugiau klientų. Pagilintos profesinės žinios motyvuoja personalą, kelia pasitikėjimą savo jėgomis, padeda jaustis saugiai, didina darbo kokybę [10. P.22, 23].

Lietuvoje taip pat jaučiamas kvalifikuotos darbo jėgos trūkumas (tai įtakoja ir protų nutekėjimas). Patartina sudaryti visas sąlygas geram išsilavinimui, nes ateityje bus galima konkuruoti tik aukšta kvalifikacija ir produktyvumu. Derėtų gerinti profesinio rengimo ir persikvalifikavimo sistemą – derinti su verslo poreikiais. Darbdaviai nuolat turėtų organizuoti

apmokymus, kvalifikacijos kėlimo kursus – darbuotojai klientų ir įmonės naudai dirbs tik efektyviau, darbuotojai bus labiau motyvuojami, patenkinti vykdoma veikla.

Svarbu plėtoti profesinį ir geografinį mobilumą (darbuotojai iš atokių vietovių vežiojami dirbti į didesnius miestus). Tai ypač aktualu kaimo gyventojams. Kur visiškai neapsimoka to daryti, ar kurti naujų įmonių, reikėtų skatinti ir finansuoti ūkininkus, ypač smulkiuosius, kurie dažnai pamirštami (taip pat mažinti popierizmą, teikti konsultacijas). Tai ne taip aktualu Švedijoje, kur žemdirbystė daug mažesnė, bet ten infrastruktūra plėtojama ir mažuose geografiniuose rajonuose [10. P.44].

3.2.3. Reagavimas į pokyčius ir mobilumo skatinimas darbo rinkoje

Švedijoje nuolat išsamiai analizuojama darbo rinkos padėtis, jos plėtra ir pokyčiai, tad stengiamasi **atsižvelgti į darbo rinkos paklausą**. Universitetų, aukštųjų mokyklų **studijų programos**, darbo biržų mokymai, tobulinimosi ar persikvalifikavimo kursai organizuojami **pagal valstybinius ir regioninius poreikius** – specialistų trūkumą darbo rinkoje dabar ar ateityje [143].

Stiprinamas darbo biržų, profsajungų ir kitų valstybinių įmonių tarpininkavimas³⁷ ieškantiesiems darbo ir darbdaviams, suteikiant visą reikiamą informaciją apie darbuotojus ir galimas darbo vietas [10. P.22]. Modernizuojamos darbo rinkos institucijos, užimtumo tarnybos. Norima didinti teikiamų paslaugų efektyvumą, grįsti veiksmus išankstiniu bedarbių bei darbo rinkos poreikių nustatymu, anksti identifikuoti tikruosius darbo biržos partnerius, kad ieškančiųjų darbo bedarbystės laikotarpis būtų kuo trumpesnis, nes priešingu atveju prarandami įgūdžiai, silpsta žinios. Siekiama užtikrinti, kad darbo rinkos programų efektyvumas ir veiksmingumas būtų nuolat vertinami ir tobulinami. Stiprinamas socialinių partnerių vaidmuo.

Siekiant **padėti ilgalaikiams bedarbiams, numatyta 11 000 naujų darbo vietų** 2007 – 2008 m. darbo rinkos programoje. Jų skaičių bei finansavimą, esant būtinybei, vyriausybė gali keisti [10. P.22].

Vykdomas projektas „**užimtumo garantija**“ (šved. aktivitetsgaranti), skirtas 20 m. ar vyresniems žmonėms, susiduriantiems su didžiausiais sunkumais darbo rinkoje, ilgalaikiams bedarbiams ar rizikuojantiems tokiais tapti. Dalyviai skirstomi į grupes, gaunančias įdarbinimo

³⁷ Netekusieji darbo visų pirma kreipiasi į darbo biržas ir kitas užimtumo tarnybas, kurios siūlo darbo rinkos priemones, palengvinančias įsidarbinimą. Bedarbio pašalpa pradeda mokėti po 5 dienų ir siekia 80% buvusių pajamų, pirmąsias 100 dienų ne daugiau 730 kronų per dieną, vėliau – iki 680 kronų per dieną. Minimali pašalpa, nepriklausanti nuo buvusio darbo užmokesčio dydžio, yra 320 kronų per dieną. Bedarbiai be svarios priežasties negali atsisakyti pateikto darbo pasiūlymo, nes prarastų teisę į bedarbystės fondo mokamą bedarbio pašalpą. Tuomet pašalpą moka Sodra, tačiau ji yra daug mažesnė [4. P.17].

pagalbą iš konsultanto, kurio pagrindinis uždavinys – pakeisti mąstymo būdą, kelti pasitikėjimą savimi, skatinti persikvalifikuoti ar tobulinti kompetenciją. Sudaromas individualus veiksmų planas [19].

Programa vykdoma bendradarbiaujant įmonėms, organizacijoms, savivaldybėms ir vyriausybei. Darbo vietas gali subsidijuoti tiek privatus sektorius, tiek pati vyriausybė. Organizacijoms, įdarbinančioms programoje dalyvaujančius asmenis, administraciniams reikalams skiriama 150 kronų per dieną. Asmuo, priimtas į darbą, iš bedarbystės fondo gauna pašalpą – mažiausiai 320 kronų per dieną. Neatitinkantiems bedarbystės fondo reikalavimų (pavyzdžiui, niekada anksčiau nedirbusiems) pašalpą, 223 kronos per dieną, moka Sodra. Projekto dalyviai turi visas socialines garantijas – sveikatos draudimą, yra apdrausti nuo nelaimingų atsitikimų, darbo traumų ir net mirties atvejų. Programoje bedarbiai gali dalyvauti kelerius metus [19].

Ateityje Švedijoje numatomas nemažas darbo jėgos trūkumas. Pasak demografinių prognozių išryškėja aktyvi gyventojų senėjimo tendencija, t. y. manoma, jog 2000 – 2030 m. darbingo 20 – 64 m. amžiaus žmonių skaičius sumažės nuo 59 iki 54%. Vyresnių gyventojų skaičius išaugs nuo 17 iki 23%, tuo tarpu, kai jaunesnių sumažės nuo 24 iki 22%. Su šia problema susidurs didžioji dalis ES šalių, Švedija gal kiek anksčiau [40]. Mažėjantis darbuotojų skaičius įtakos ekonomikos tempų lėtėjimą ir našumo mažėjimą, todėl kartu padidins ir senstančios visuomenės išlaikymo kaštus. Jau dabar kvalifikuotų darbuotojų senėjimo tendencijos nekompensuoja naujai paruošti specialistai. Siekiant išlaikyti esamą gyvenimo lygmenį reikia, kad visos gyventojų grupės kuo ilgiau liktų darbo rinkoje. Kita vertus, būtina didinti darbo produktyvumą arba dirbamų valandų skaičių. Taigi **svarstoma darbo laiko ilginimo** (iki 48 val. per savaitę) **galimybė**³⁸ [14. P.14].

Visišką užimtumą ir ekonomikos augimą įtakoja žema ir stabili infliacija. Tai pagrindinis pinigų politikos tikslas. Siekiama mažinti infliaciją ir išlaikyti nusistovėjusias, tvirtas kainas. 2004 – 2005 m. infliacija buvo ganėtinai maža [10. P.15] (Eurostato ir [95] duomenimis: 0,4 ir 0,5% atitinkamai, kai ES siekė 2,1 ir 2,2%) dėl didelio produktyvumo augimo, saikingo darbo užmokesčio didinimo bei sąlyginai nedidelių šalies vidaus sąnaudų bei padidėjusios konkurencijos. 2006 m. pradžioje infliacija vis dar nedidelė (apie 1,5% [54]), tačiau manoma, kad 2007 m. palapsniui išaugs dėl užimtumo ir darbuotojų paklausos didėjimo. Tikimasi, kad augimas bus susilpnintas dėl stiprios valiutos bei mažėjančių naftos kainų [10. P.15].

³⁸ Šiuo metu Švedijoje įstatymiškai numatyta 40 valandų darbo savaitė.

Šiandien Lietuvoje darbo biržos neefektyvios. Svarbu jų veiklą modernizuoti, labiau finansuoti bei stiprinti kontrolę. Švedijoje vykdoma programa „užimtumo garantija“ labai gera, tačiau kol kas dėl finansinės padėties Lietuvoje būtų neįmanoma. Švedijoje darbo biržos daug dėmesio skiria pavieniems asmenims, ne tik grupėms, nuolat vykdomos konsultacijos ir kuriami individualūs darbo paieškos planai konkrečiam žmogui.

3.2.4. Nedeklaruoto darbo legalizavimas

Tęsiama 2005 m. pradėta **kova su juodąja darbo rinka bei vengimu mokėti mokesčius** [10. P.40]. 2006 – 2007 m. Pagal „Efektyvesnės mokesčių kontrolės“ įstatymą (šved. Proposition 2005/06:169 effektivare skattekontroll) Mokesčių inspekcijai skiriama 225 mln. kronų papildomai priimti į darbą 420 asmenų, **sustipriniančių mokesčių kontrolę** [9. P.31, 33; 37].

Nuspręsta, jog **institucijos, atsakingos už sukčiavimų bei slepiamų mokesčių tyrimą, dalyvaus atliekant kratą ir konfiskaciją**. Stiprinamos šių institucijų galimybės gauti informaciją iš valstybinės mokesčių inspekcijos registro. Taip siekiama su efektyvinti įstatymų pažeidimų atvejų nustatymus. Taisyklės galioja nuo 2006 m. liepos 1 d. [10. P.41].

Kovoje su nelegalia veikla ir juodąja darbo rinka, pagal „Sustiprintos mokesčių kontrolės kai kuriose pramonės, prekybos ir ūkio šakose“ įstatymą (šved. Lag (2006:575) om särskild skattekontroll i vissa branscher) [7; 10. P.41], kiekvienas restoranas, kirpykla, valgykla, kavinė **privalo vesti dirbančių asmenų registrą**. Valstybinei mokesčių inspekcijai atliekant reviziją, kiekvienas dirbantis turi turėti dokumentus, įrodančius, kad jis yra legalus darbuotojas. Įstatymas pradės galioti 2007 m. sausio 1 d.

Ypač **didelis dėmesys skiriamas sąžiningam mokesčių mokėjimui statybos šakose**, nes čia dažni nelegalaus darbo ir juodosios buhalterijos atvejai [10. P.40]. Pagal „Mokesčių“ įstatymą (šved. Mervärdesskattelag (1994:200)) atliekant didelius statybos darbus, pavyzdžiui, griauant namą, taisant stogą, diegiant patalpose elektros instaliaciją, statant namą, butą, įrengiant patalpas, užsiimant valymo darbais, išnuomojant statybai reikalingą įrangą ar personalą **paslaugos pirkėjas, o ne pardavėjas** (kaip buvo anksčiau) **privalo pranešti apie pridėtinės vertės mokestį (PVM)**. Taip mažinamos darbdavių, paslaugų teikėjų galimybės sukčiauti ir slėpti mokesčius [8; 10. P.41].

Šalyje taksi verslas kasmet nuslepia maždaug 4 mln. kronų mokesčių. Tai sudaro apie 20 – 25% šios verslo šakos gaunamo pelno [80]. Pagal „Šešėlinio taksi verslo kovos priemonės“ įstatymą (šved. Regeringens proposition 2005/06:109 åtgärder mot svarttaxi m.m.) [11] bei įstatymą, apibrėžiantį logistikos ir keleivių pervežimo taisyklės (šved. Yrkestrafiklag (1998:490)), nuo 2006

m. liepos 1 d. taksi vairuotojai už nedeklaruotus vežimus baudžiami pinigineis baudomis arba 1 metais kalėjimo [11. P.10; 5].

Sunku prognozuoti kokia ateitis laukia Švedijos darbo rinkos sektoriuje. 2006 m. rugsėjį Švedijos parlamento rinkimus vos 1,4% persvara laimėjo centro dešiniųjų koalicija įveikusi socialdemokratų, valdžiusius daugiau kaip 60 metų. O politologai mano, jog socialdemokratijos ideologija stipriai paveikė visus XX a. politinius procesus Švedijoje bei švedų visuomeninę sąmonę apskritai [64. P.67].

Galima tikėtis, kad švedai ima suvokti, jog pasikeitus sąlygoms (didėjanti konkurencija, globalizacija) tradicinė gerovės valstybė yra prabanga. Suprantama, kad pribrendo pokyčių metas, jog būtina reformuoti (mažinti bedarbio pašalpas bei mokesčius) sustabarėjusį „švediškąjį modelį“, norint išsaugoti visuotinės gerovės valstybės esmę. Tačiau rinkėjai nenori atsisakyti valdžios teikiamos gerovės ir finansinio saugumo. Iš principo visi žmonės pritaria tam, kad gerovės valstybė reikalinga, tačiau svarbu mokėti rasti aukso vidurį, ypač tarp ekonomikos augimo skatinimo ir darbo vietų išsaugojimo [61].

Spaudoje taip pat vis dažniau pasigirsta tvirtinimų, kad ekspertų skaičiavimais realus bedarbių skaičius yra maždaug 20%. Anot jų, prie oficialaus bedarbių sąrašo nepriskiriami asmenys, dirbantys pagal laikinas darbo rinkos programas, ieškantys darbo, bet dalyvaujantys kokiuose nors mokymuose, turintys ilgalaikį nedarbingumą, anksti išėję į pensiją ir pan. Švedija taip pat neskaičiuoja darbo ieškančių studentų, taip pažeisdama tarptautines taisykles.

Kita vertus, kitų šalių, tame tarpe ir JAV, nedarbo rodikliai taip pat neatspindi tikrosios padėties. Ne veltui sakoma, jog statistika – antroji melo rūšis.

„Švedija vis dar demonstruoja išpūdingus pragyvenimo lygio skaičius (kaip ir prieš gerovės valstybės įdiegimą po Antrojo pasaulinio karo), tačiau visiškai ne tokius, kokių galima būtų tikėtis iš didžiausius mokesčius pasaulyje taikančios šalies“ [99].

Apibendrinant rezultatus, nepaisant kontrargumentų, **galima vertinti, jog Švedijos politika yra stipriai orientuota į nedarbo mažinimą bei bedarbių integraciją.** Į darbo rinką siekiama pritraukti ir joje išlaikyti kuo daugiau žmonių. **Darbo rinkos politikai skiriamų pajamų dalimi Švedija pirmauja pasaulyje** [64. P.68].

4. INTERVIU ANALIZĖ

Magistriniame darbe keliamoms hipotezėms patvirtinti arba paneigti atliktas interviu. Apklausti 7 vyriškos lyties respondentai – švedai. (žr. 1 lentelę). Apklausa vykdyta 2006 m. spalio 3-6 dienomis.

1 lentelė. Respondentų duomenys

Respondentai	Amžius	Išsilavinimas
A	30	Universitetinis
B	28	Universitetinis
C	26	Aukštasis
D	21	Vidurinis
E	24	Aukštasis
F	35	Universitetinis
G	20	Vidurinis

Respondentams pateikta 19 klausimų, padedančių praktiškai apibrėžti bedarbystės situaciją dabartinėje Švedijoje, bedarbių integracijos efektyvumo lygį, nusako Švedijos piliečių požiūrį į vykdomas reformas, socialdemokratų politiką.

Klausimo **ar Švedijoje bėgant metams darbo rinka pagerėjo/ pablogėjo, kaip pasikeitė nedarbo lygis** daugumos apklaustųjų nuomonė panaši – situacija darbo rinkoje blogėja, nedarbas auga, nepaisant to, ką rodo statistiniai duomenys. Anot respondentų, vis sudėtingiau įsidarbinti, nes keliama vis griežtesni reikalavimai, pavyzdžiui, administracijos darbuotojams, gaunantiems didelį atlyginimą, būtina mažiausiai 4 m. darbo patirtis, universitetinis ar aukštasis išsilavinimas. Teigiama, jog vyrauja didelis biurokratijos mechanizmas, darbo biržų veikla neefektyvi, negaunama pagalbos ieškant darbo (privatinių įdarbinimo agentūrų Švedijoje nėra). Švedai laiko savaiame suprantamu dalyku, jog valstybė turi parūpinti darbo vietą, todėl interviu dalyviams stresą kelia tai, kad nedirbantys gyventojai dažnai priversti aktyviai ieškoti darbo patys – respondentas A: „tai dalis mūsų psichologijos, norim, kad kas nors padėtų, parodytų, paaiškintų.“ Manoma, jog darbo rinka nebesivysto taip sparčiai ir sėkmingai kaip 1960-70 m. Respondentų B ir F nuomone, statistika slepiama ir oficialiai nurodomi duomenys neatspindi tikrovės. Daugelis bedarbių įtraukiami į darbo rinkos programas tik tam, kad nedarbo lygis atrodytų mažesnis, nors programos duoda mažai praktinės naudos ar žinių. Pašnekovai pripažįsta, jog daug gyventojų paprasčiausiai bijo dirbti. Kelis kartus ieškoję ir neradę darbo, nusivilia ir nebesistengia jo ieškoti toliau. Kadangi Švedijoje vyrauja švelni socialinė sistema – mokamos didelės bedarbystės pašalpos, daugelis ją tiesiog išnaudoja.

Apklaustasis A teigia, jog nedarbo situacija išlieka gana stabili. Jo nuomone, darbą rasti galima, bet tik mažai apmokamą. Stebimasi, jog Švedijos ekonomikai sparčiai augant paskutiniuosius 10 m, nebuvo sukurta naujų darbo vietų. Teigiama, jog darbo rinka bėgant metams išsigimė – plinta juodoji darbo rinka, daug įmonių vengia mokėti valstybei mokesčius, nemaža dalis gyventojų gauna atlyginimą vokeliuose.

Beveik visi respondentai mano, jog **nedarbo lygio situacija kitose ES šalyse** yra geresnė. Ten lankstesnė įdarbinimo ir atleidimo iš darbo sistema, galima lengviau gauti darbą net ir neturint darbo patirties. Tik pašnekovas B mano, jog darbo galimybės geresnės Švedijoje.

Pagal daugelį rodiklių (socialinį saugumą, darbo rinką, ekonomiką) Švedija pirmauja pasaulyje. Į klausimą **kaip sugebėta sukurti tokią gerovės valstybę**, kaip pasiekė tokių rezultatų, respondentai atsakė, jog tai visų pirma lėmė Švedijos neutraliteto politika dviejuose pasauliniuose karuose, kurie sugriovė didžiąją dalį Europos. Švedija tuo metu eksportavo plieną. Sunkiui Europai metu Švedija galėjo vystytis ekonomiškai ir žinių pagrindu. Vėliau žiniomis, technologijomis už atitinkamą mokesčių buvo dalijamasi su kitomis Europos šalimis, kartu tęsiant eksportą. Taigi Švedija turėjo gerus pagrindus. Be to, teigiama, jog prie gerovės valstybės kūrimo ženkliai prisidėjo socialdemokratai, šalį valdę maždaug 70 metų. Buvo ypatingai koncentruojamasi į socialinę apsaugą. Ilgainiui tai tapo norma, tad dabar, respondentų nuomone, nesvarbu kokia partija valdo, žmonės tikisi ir reikalauja tokios pat gerovės.

Pašnekovai pastebi, jog iškilus sunkumams ar ekonominiams nuosmukiams visuomenė ir politikai žino, jog anksčiau sekėsi geriau, ir tai tampa tikslu, kurį būtina bet kokia kaina vėl pasiekti. Teigiama, jog Švedijoje ekonomikai sparčiai vystantis ir šaliai klestint, dalis lėšų kaupiama ateičiai, kurias galima panaudoti prireikus, atėjus juodai dienai.

Kalbėdami apie **bedarbystės priežastis**, visi respondentai nurodė brangią darbo jėgą. Jų nuomone, įmonės bijo rizikuoti ir daug investuoti į darbuotojus, nes Švedijoje veikia stiprūs apsaugos įstatymai. Kartą gavus darbą pilnu etatu, beveik neįmanoma būti atleistam iš darbo, net ir blogai dirbant ar dėl pravaikštų.

Dar viena nedarbo priežastis – pernelyg dideli mokesčiai, nors du pašnekovai (C ir G) anaiptol su tuo nesutinka ir teigia, jog tiek privatiems asmenims, tiek verslininkams mokesčiai normalūs. Pastebėta, jog net ir sumažinus mokesčius įmonėms, jos į visuomenę daugiau neinvestuoja, o pelną pasilieka sau.

Respondentų nuomone, įmonių veiklos eksportas į kitas šalis dėl pigesnės darbo jėgos taip pat įtakoja bedarbystę, nes gyventojai praranda savo darbo vietas. Respondentas A tokiai nuomonei prieštarauja: „nors švedai praranda darbo vietas, tik laiko klausimas kada juos pakeistų mašinos“.

Pašnekovas teigia, jog į verslo plėtojimą užsienyje, galima žiūrėti ne kaip į pigesnės darbo jėgos išnaudojimą, bet pozityviai – įmonės padeda vystytis kitoms, ne tokioms turtingoms šalims, dalinasi savo patirtimi, žiniomis ir įgūdžiais. Be to, pastebima, jog švedų darbo kokybė ir konkurencija dėl to tik didėja. Jis pabrėžia, jog didelė užsienyje veiklą plėtojančių įmonių pajamų dalis grįžta atgal, taip pat pasisemiama idėjų, kurios vėliau gali būti pritaikytos įmonių veiklai Švedijoje.

Vienbalsiai sutariama, jog aukštos bedarbystės ir ligos pašalpos yra viena svarbiausių nedarbo priežasčių. Respondentai mano, jog dažnai sukčiaujama: nemažai daliai žmonių pašalpos tampa pragyvenimo šaltiniu, nors jie galėtų ir turėtų dirbti. Teigiama, jog paplitusi nuomonė – kam eiti į darbą, jei pašalpos ir taip garantuoja gerą gyvenimo kokybę. Pastebėta, jog kai kurie asmenys gaudami pašalpas dirba kitame darbe. Teigiama, jog Švedija „išlepinta šalis“, jog vyriausybės daugelio metų per didelė visuomenės ir privataus sektorių kontrolė įpratino prie gerovės bei patogumų. Nemaža dalis gyventojų nenori ir nebemoka prisiimti atsakomybės, kovoti už save. Laukiama, jog valstybė viskuo pasirūpins. Visgi dalis respondentų mano, jog nesąžiningųjų (ypač imigrantų) yra ne tiek daug, kaip norima parodyti, duomenys perdedami.

Buvo pastebėta, jog dalis Švedijos gyventojų važiuoja darbo ieškoti į užsienį, daugiausia jaunuoliai. Teigiama, jog tai netgi skatinama, nes tokia išeitis geresnė nei gyventi iš pašalpų.

Magistrinio darbo autorės nuomone, prie nedarbo priežasčių reikia priskirti nekokybišką išsilavinimą, kvalifikuotų specialistų trūkumą. Tačiau visi apklaustieji skubėjo prieštarauti. Taigi manoma, jog išsilavinimas Švedijoje geras. Tačiau tai, ko gero, lemia mentalitetas, subjektyvus ir patriotinis požiūris. Skaičiai kalba patys už save. Kaip jau minėta anksčiau, vidurines mokyklas baigusieji Švedijoje sudaro 83%, o turintys aukštąjį ar universitetinį išsilavinimą 35%. Tai ne tiek jau daug. Tikrai gerai paruošti studentai galėtų lengviau įsidarbinti net ir neturėdami darbo patirties, būtų mažai skundų dėl kylančių darbdavių reikalavimų.

Vėl kartojama mintis, jog Švedijoje yra laisvų darbo vietų, tačiau nemaža gyventojų dalis, ypač turintieji aukštąjį išsilavinimą, nenori dirbti bet kokio darbo. Respondentų teigimu, paplitusi nuomonė, jog verčiau gyventi iš pašalpų, jei nėra jų norimo, pagal įgytą išsilavinimą darbo. Laisvų darbo vietų problemą pašnekovai siūlo spręsti viliojant švedų darbo jėgą grįžti iš užsienio atgal, taip pat, leidimu imigrantams dirbti pagal jų specialybę, galbūt papildant išsilavinimą.

Patvirtinama, jog smulkusis verslas neplėtojamas, politika labiau orientuota į stambiąsias įmones.

Pašnekovai įsitikinę, jog darbdaviai suinteresuoti palaikyti tam tikrą nedarbo lygį šalyje skatindami konkurenciją ir norėdami mokėti mažesnius darbo užmokesčius.

Respondentai teigia, jog **darbo rinkoje sunkiausia integruotis** jaunimui, imigrantams ir neįgaliesiems. Sutariama, jog **jaunuolių padėtis** ypač bloga, visų pirma dėl darbo patirties trūkumo.

Mažesnis **moterų** nei vyrų **nedarbo lygis** Švedijoje aiškinamas didesniu moterų mobilumu darbo rinkoje ir siekimu tobulėti, gauti gerą išsilavinimą. Nepaisant to, pripažįstama didelė moterų diskriminacija. Vyrų dažniau priimami į darbą ir jiems mokamas didesnis darbo užmokestis. Darbdaviai baiminasi papildomų išlaidų motinystės atostogoms, mano, jog moterys, ypač vienišos mamos daugiau laiko skiria vaikams, šeimai ir nuo to gali nukentėti darbas.

Pašnekovų nuomone, **neįgaliųjų darbo padėtis** Švedijoje sunki. Nors žmonės su negalia Švedijoje gerai integruojami visuomenėje (geriau nei kitose šalyse), jų poreikiai tenkinami, tačiau tokių dirbančiųjų mažai. Respondentai pastebi, jog neįgaliesiems darbo vietas kuria valstybė, tačiau privatus sektorius nėra tolerantiškas. Darbdaviai nenoriai įdarbina fizinę ar psichinę negalią turinčius tautiečius baimindamiesi, jog nukentės darbo kokybė ir tempai.

Dar viena grupė bedarbių, susiduriančių su didelėmis problemomis darbo rinkoje – **imigrantai**. Respondentai pripažįsta diskriminaciją. Net ir turėdami geresnį išsilavinimą bei kvalifikaciją, svetimtaučiai įdarbinami daug rečiau nei švedai (turi įtakos iš kokios šalies asmuo atvykęs). Tai skatina imigrantus kurti nuosavą verslą. Būtent todėl Švedijoje tiek daug svetimšalių, turinčių savo kavines, restoranus, picerijas. Pastebima, jog sąlygos pradėti verslą visiems vienodos, tačiau imigrantų kitoks mentalitetas, mąstymo būdas. Pašnekovai pripažįsta, jog imigrantai labiau motyvuoti veržtis į priekį, jie labiau atsakingi, patys planuoja savo gyvenimą. Vėlgi pastebima, jog dalis imigrantų patys kalti dėl jų padėties darbo rinkoje – nenoriai mokosi švedų kalbos, gyvena uždarą gyvenimą, nebendruoja. Tačiau apklaustieji dėl didelio imigrantų nedarbo labiausiai kaltina vyriausybę bei jos nesugebėjimą adekvačiai reaguoti ir racionaliai susidoroti su kylančiomis problemomis.

Interviu dalyviai teigia, jog Švedijos visuomenė pasidalinusi svetimtaučių atžvilgiu. Vieni jų bijo ir nori, kad imigracija būtų sustabdyta (manoma, jog svetimšaliai naudojami Švedijos lėšomis, atima darbo vietas, didina nusikalstamumą), kiti neprieštarauja. Respondentų nuomone, vyriausybė didina priimamų į šalį imigrantų skaičių visų pirma iš humanitarinių paskatų – norėdama padėti vargstantiems. Kita vertus, pastebima, jog vyraujant Europos senėjimo tendencijai, Švedijai netolimoje ateityje prireiks didelės darbo jėgos.

Vyresnio amžiaus žmonėms taip pat sunkiau gauti darbą. Didžioji dalis respondentų teigia, jog 50 – 55 m. asmuo yra per senas darbo rinkai, kiti netgi mano, jog dirbti galima tik iki 40 – 45 m. Teigiama, jog nepaisant didelės specialistų patirties, vyresni darbuotojai daugiau reikalauja – didesnio atlyginimo, geresnių darbo sąlygų. Be to, jiems sunkiau išmokyti naujus dalykus

ir prisitaikyti prie greitų pokyčių. Apklaustųjų nuomone, pensininkams dar sunkiau įsidarbinti. Turėjusiems darbą anksčiau, lengviau jame likti nei rasti naują darbo vietą. Pašnekovai, būdami verslininkais, mielai priimtų į darbą neįgaliuosius, imigrantus, tačiau jei tektų rinktis vyresnio amžiaus asmenis ar jaunimą, verčiau rinktųsi jauną darbuotoją.

Respondentai klausimą **kodėl Švedijoje tiek daug ilgalaikių bedarbių** (yra žmonių neturinčių darbo 5 ar net 10 m.) aiškina per mažu vyriausybės veiksmumu, darbo rinkos priemonių neefektyvumu, darbo biržų pagalbos trūkumu. Kadangi bedarbis negali atsisakyti darbo biržos siūlomo darbo, nes prarastų ar gautų sumažintą bedarbio pašalpą, būtų galima manyti, jog ilgalaikių bedarbių problema sprendžiama sėkmingai. Tačiau taip nėra. Pašnekovų teigimu darbo biržos pagal įstatymą privalo asmeniui pasiūlyti darbą tik kartą per metus. Bedarbis pabandęs kelis kartus jį ieškoti pats ar padedant darbo biržai ir neišdarbinęs, praranda pasitikėjimą, motyvaciją toliau stengtis. Taip situacija dar labiau pablogėja.

Imant interviu išplaukia, jog respondentai nepatenkinti **socialdemokratų vykdoma politika**. Ji nebėra tokia pati, kaip prieš 20 ar 30 metų. Anksčiau veiksmingos idėjos šiandien laikomos pasenusiomis. Į klausimą, ar socialdemokratų taikomos nedarbo mažinimo programos efektyvios, atsakyta neigiamai. Argumentuojama, jog programų daug, tačiau bedarbiai dažniausiai negauna kokybiškų apmokymų ar persikvalifikavimo kursų, tad tai labiau ne įdarbinimo pagalba, o veikla, kad bedarbiai turėtų kuo užsiimti. Kita vertus, autorės pastebėjimas, 7 iš 10 dalyvavusių darbo rinkos programose gauna darbą³⁹ [17].

Analizuojant respondentų mintis apie išsilavinimą, galima prieiti prie išvados, jog pasiūla dažnai neatitinka darbo rinkos paklausos. Pašnekovai teigė, jog universitetuose finansuojamos ir nepopuliarios specialybės, kad švedams būtų suteikta pasirinkimo laisvė. Taigi vėliau susiduriama su problema, kai tam tikrų specialybių specialistų yra per daug, o kitų (tokių kaip gydytojų) neužtenka. Teigiama, jog tada visuomenė vyriausybę kaltina, kad visiems nėra pakankamai darbo vietų.

Nepaisant nepasitenkinimo politika, respondentai vienbalsiai tvirtina, jog būtent socialdemokratai sukūrė Švedijos socialinį modelį ir pačią gerovės valstybę. Pritariama, kad **socialdemokratų vertybės** stipriai įtakoją Švedijos visuomeninį gyvenimą ir darbo rinką. Pastebėta, jog šios vertybės aktualios ir šiom dienom (tai patvirtina ir 147. P.58), galbūt šiek tik prigeso piliečių vieningumas ir lygybė. Darbo autorės nuomone, negalima kategoriškai teigti, kad visos

³⁹ Darbo biržos duomenimis 2004 m. 71% dalyvavusiųjų darbo rinkos programose gavo nuolatinį darbą, t. y. 7 iš 10 (6% daugiau nei 2003 m.). Programų kokybė paskutiniaisiais metais labai pagerėjo, tad vis daugiau gyventojų susidomi ir nori jose dalyvauti [17].

vertybės išlaikytos (bent jau ne tame pačiame lygmenyje). Jos plačiai propaguojamos, apie jas daug kalbama ir stengiamasi įgyvendinti praktikoje, bet ar visada tai pavyksta? Kartais geros paskatos pamiršamos ir poelgius lemia pelno troškimas nepaisant daugiau nei 70 m. diegiamų gėrio idėjų. Kita vertus, respondento A nuomone, visada atsiranda žmonių kuriems socialdemokratų vertybės niekada nebuvo svarbios ir niekada tokios nebus.

Pašnekovai nėra patenkinti ir naujai į valdžią atėjusia **aljanso partija**. Uždavus klausimą **kas pasikeis jiems valdant**, beveik visi sutaria, jog greičiausiai nieko. Aljanso nauja politika – aktyviai mažinamos bedarbių pašalpos ir darbo rinkos programos⁴⁰ švedų netenkina. Teigta, jog socialinei apsaugai skiriamas lėšas reikėtų dar padidinti. Tačiau dalis respondentų mano, jog mažesnės pašalpos padėtų spręsti nedarbo problemą, bet tuomet turėtų būti įvestos kitos efektyvios įdarbinimo priemonės, kad bedarbius pastūmėtų dirbti. Respondentas A mano, kad jei aljanso idėjos ir būtų sėkmingos, švedai per 4 metus nespėtų pamatyti kaip jos veikia praktiškai. Kadangi gaunančiųjų pašalpas yra pakankamai daug, tad jie po 4 metų kadencijos ir vėl balsuotų už socialdemokratus (bet kokių atveju ne už aljansą).

Atsakydamas į klausimą jei sumažinus pašalpas bedarbiui asmeniui nepakaks lėšų pragyventi, ar nebus prarastas socialinis saugumas, respondentas A mano, jog dalis bus prarasta. Tačiau, pažymėjo, jog galbūt atsiras kitoks socialinis saugumas – pasitikėjimas savimi, ekonominis saugumas – kad žmogus gali dirbti ir užsidirbti.

Buvo užduotas klausimas **ar idealus Švedijos paveikslas**, vaizduojamas spaudoje, politikoje, **atitinka tikrovę**, ar šalyje tikrai nėra didelių problemų? 3 respondentai Švediją idealizavo, o 4 pripažino, jog problemų yra, tačiau jos ne tokios didelės kaip kitose šalyse.

Ar reikia Lietuvai mokytis iš Švedijos? Atsakoma vienareikšmiškai taip. Pastebima, jog galbūt ne viską verta perimti, būtina pasirinkti kas geriausia. Tačiau būdai kaip tikslus pasiekti, kaip įgyvendinti darbo rinkos programas kai kada turi būti pasirenkami kitokie, nes, pripažįstama, ir Švedija nėra šalis be trūkumų.

⁴⁰ 2006 m. programose dalyvauja 155 000 gyventojų. Aljanso sprendimu, 2007 m. biudžeto projekte numatyta, kad programose dalyvaus 90 000, o 2008 m. 65 000 asmenų. Taip siekiama paskatinti gyventojus ieškoti darbo [27].

IŠVADOS

1. Apžvelgus pasaulinę socialinės politikos modelių klasifikaciją, galima teigti, kad Švedija priskiriama socialdemokratinei gerovės valstybei – instituciniam modeliui, nes šalyje rūpinamasi visapusiška gyventojų gerove neatsižvelgiant į pajamas. Gerovės valstybei ir socialiniam modeliui pagrindus padėjo socialdemokratų politika ir ideologija (svarbiausios vertybės: laisvė, lygybė, socialinis saugumas, visiško užimtumo, visuomenės solidarumas, demokratija, efektyvumas) bei istorinės aplinkybės (nedalyvavimas karuose, gamtos išteklių gausa). Interviu patvirtino, jog pagrindinės socialdemokratų vertybės gyvybingos bei aktualios ir šiandien.
2. Išanalizavus Švedijos nedarbo lygio raidą 1975–2006 m. išryškėja, jog nedarbas, ilgai buvęs vienu mažiausiu pasaulyje, po 1990 m. krizės stipriai išaugęs, vėl pasižymi ženklią mažėjimo tendencija. Vyrų nedarbas, ilgai lenkęs moterų, mažėja. Sunkiausia darbo rinkoje integruotis jaunimui ir imigrantams, lengviau – aukštąjį išsilavinimą turintiems gyventojams. Švedijos nedarbas mažesnis nei ES 25 šalių vidurkis. Pagrindinės nedarbo priežastys: dideli mokesčiai; brangi darbo jėga; diskriminacija; dosnios bedarbystės ir ligos pašalpos; įmonių veiklos perkėlimas į užsienį; neplėtojamas smulkusis verslas; kvalifikuotos darbo jėgos trūkumas; verslininkų palaikomas nedarbas, siekiant rinkoje sumažinti darbo užmokesčio dydį.
3. Išnagrinėjus dokumentus, reglamentuojančius bedarbių integraciją, galima išskirti svarbiausias Švedijos nedarbo mažinimo gaires: užimtumą padaryti prieinamą visiems, darbo rinkoje pritraukti ir išlaikyti kuo daugiau asmenų, didinti darbuotojų ir įmonių konkurentabilumą, plėsti investicijas į žmogiškąjį kapitalą, skatinti mokymąsi visą gyvenimą, didinti darbo patrauklumą, plėtoti verslumą ir darbo vietų kūrimą.
4. Atlikto Švedijos bedarbių integracijos darbo rinkoje tyrimo rezultatai patvirtina socialdemokratų indėlį gerovės valstybei, jų sistemos privalumus (diegiamos vertybės, visiško užimtumo siekimas) ir trūkumus (pernelyg didelė valstybės globa), iš dalies neigia bedarbių integracijos efektyvumą.
5. Nedarbo priemonių gausa, vykdoma nedarbo prevencija ir mažėjanti Švedijos nedarbo kreivė glaudžiai tarpusavyje koreliuoja ir tai leidžia patvirtinti hipotezę, kad žemą nedarbo lygį lemia aktyvi integracijos strategija.

REKOMENDACIJOS

Švedijoje ekonomikos plėtra derinama su socialine politika, nedarbo mažinimu, o Lietuvoje politika nukreipta tik į ekonomikos augimą ir vystymąsi.

1. Todėl rekomenduotina keisti prioritėtines politikos sritis – žmogaus poreikiai keliami į pirmą vietą, siekiama visiško užimtumo ir gero išsilavinimo.
2. Svarbu aiškiai apibrėžti valdžios atstovų pareigas, griežtai nustatyti atsakomybę – atsakoma teisiškai, o nuostoliai atlyginami materialiai ar bent jau skiriamos ženklūs baudos.
3. Derėtų efektyvinti valstybinių institucijų ir įmonių veiklą, kai kuriose privačiose sferose padidinti valstybės kontrolę. Reikėtų griežtinti kontrolę mokesčių srityje, aktyviau aiškintis atlyginimų vokeliuose mokėjimus.
4. Svarbūs pokyčiai darbinėje sferoje:
 - 4.1. Perimtini švedų įmonių valdymo metodai ir darbuotojų bei darbdavių santykių ypatumai. Visi įmonėje lygūs, dirba kaip viena komanda. Kasmet keliami darbuotojų atlyginimai, mokami darbo užmokesčio priedai ar kaip kitaip skatinami, mokama už viršvalandžius ir nepalankias darbo valandas. Darbuotojai atleidžiami tik išimtiniais atvejais.
 - 4.2. Vertėtų gerinti darbo sąlygas, rūpintis sveikata ir ypač darbų sauga, vadovams pažeidus reikalavimus griežtinti bausmes (pavyzdžiui, ne fiksuota bauda, bet ženklus procentas asmens atlyginimo).
 - 4.3. Svarbūs nuolatiniai apmokymai, kvalifikacijos kėlimas. Derėtų didinti minimalią algą.
5. Skatintinas nuolatinis mokymasis, ugdytina žinių visuomenė, kurtina žiniomis grįsta ekonomika. Vertėtų pertvarkyti mokymo ir švietimo sistemą, ją labiau orientuoti į darbo rinkos poreikius; padaryti internetą visiems prieinamą (finansine ir geografinė prasme).
6. Svarbu skatinti naujų įmonių kūrimą ir plėtrą, sudaryti palankias sąlygas individualiai iniciatyvai ir verslui, mažinti biurokratinis suvaržymus. Taikytinos mokesstinės lengvatos.
7. Reikia ieškoti naujų ir efektyvinti jau esamas darbo rinkos priemones, stiprinti darbo biržų veiklą – teikti didesnę finansavimą, griežčiau kontroliuoti, galbūt net reformuoti, kad darbo paieškos nebūtų vien asmens atsakomybė.
8. Mažintini miesto ir kaimo skirtumai, kurtinos įmonės atskiroms tikslinėms grupėms, ypač neįgaliesiems.

9. Būtina sulyginti vyrų ir moterų galimybes, priimant į darbą taikyti vienodus atrankos kriterijus, mokėti vienodą užmokestį, skatinti diskriminacijos mažėjimą, stiprinti lygių galimybių tarnybos veiklą.
10. Reikalingi pokyčiai politikos ir visuomenės vertybių skalėje:
 - 10.1. Politika privalo užtikrinti šalies kultūros vertybių plėtrą, taip, kaip tai ilgus metus daroma Švedijoje. Tai prisideda prie gerovės kūrimo ir nedarbo mažinimo. Derėtų ugdyti vienybės jausmą.
 - 10.2. Gyventojai turėtų būti skatinami ne pasyviai žiūrėti, o veikti, rodyti iniciatyvą, nesitaikstyti, kai pažeidžiamos jų teisės; jungtis į profsąjungas. Pastarasis yra vienas svarbiausių dalykų, perimtinų iš Švedijos.
 - 10.3. Svarbus privataus sektoriaus įtraukimas, kad atskiros socialinių partnerių grupės (verslininkai, pramonininkai) plačiau žiūrėtų į kylančias problemas, o ne spręstų jas savo siaurų interesų rėmuose. Jie turėtų atsižvelgti į visuomenės interesus. Taip pat būtina kelti darbdavių atsakomybę ir sąmoningumą ne tik įdarbinant socialiai pažeidžiamas grupes, bet ir motyvuojant darbuotojus dirbti.

Švedijos sistema per brangi Lietuvai, kuri daugelio programų nepajėgtų įgyvendinti finansiškai. Tačiau pamažu augant ekonomikai ir stengiantis perimti teigiamą patirtį (programas koreguojant ir racionaliai vertinant), gali būti pasiekta labai gerų rezultatų. Nieko šalyje radikaliai pakeisti neįmanoma. Viskas turi būti daroma nuosekliai, gerai apgalvojant. Labai svarbu numatyti trumpalaikius tikslus ir kurti ateities strategiją.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Budgetpropositionen för 2007 2006/07:1. Förslag till statsbudget för 2007, finansplan, skattefrågor och tilläggsbudget m.m.//
http://www.regeringen.se/download/f9078b24.pdf?major=1&minor=69626&cn=attachmentPublicDuplicator_0_attachment; prisijungimo laikas: 2006-11-20.
2. Förordning (2000:630) om särskilda insatser för personer med funktionshinder som medför nedsatt arbetsförmåga//
[http://rixlex.riksdagen.se/htbin/thw?\\${HTML}=SFST_LST&\\${OOHTML}=SFST_DOK&\\${SNHTML}=SFST_ERR&\\${MAXPAGE}=26&\\${TRIPSHOW}=format=THW&\\${BASE}=SFST&\\${FREETEXT}=&RUB=&BET=2000%3A630&ORG](http://rixlex.riksdagen.se/htbin/thw?${HTML}=SFST_LST&${OOHTML}=SFST_DOK&${SNHTML}=SFST_ERR&${MAXPAGE}=26&${TRIPSHOW}=format=THW&${BASE}=SFST&${FREETEXT}=&RUB=&BET=2000%3A630&ORG); prisijungimo laikas: 2006-12-15
3. Förordning (1996:1100) om aktivitetsstöd// stöd till resor
[http://rixlex.riksdagen.se/htbin/thw?\\${HTML}=SFST_LST&\\${OOHTML}=SFST_DOK&\\${SNHTML}=SFST_ERR&\\${MAXPAGE}=26&\\${TRIPSHOW}=format=THW&\\${BASE}=SFST&\\${FREETEXT}=&RUB=&BET=1996%3A1100&ORG](http://rixlex.riksdagen.se/htbin/thw?${HTML}=SFST_LST&${OOHTML}=SFST_DOK&${SNHTML}=SFST_ERR&${MAXPAGE}=26&${TRIPSHOW}=format=THW&${BASE}=SFST&${FREETEXT}=&RUB=&BET=1996%3A1100&ORG); prisijungimo laikas: 2006-12-11.
4. Förordning (2000:634) om arbetsmarknadspolitiska program//
[http://rixlex.riksdagen.se/htbin/thw?\\${HTML}=SFST_LST&\\${OOHTML}=SFST_DOK&\\${SNHTML}=SFST_ERR&\\${MAXPAGE}=26&\\${TRIPSHOW}=format=THW&\\${BASE}=SFST&\\${FREETEXT}=&RUB=&BET=2000%3A634&ORG](http://rixlex.riksdagen.se/htbin/thw?${HTML}=SFST_LST&${OOHTML}=SFST_DOK&${SNHTML}=SFST_ERR&${MAXPAGE}=26&${TRIPSHOW}=format=THW&${BASE}=SFST&${FREETEXT}=&RUB=&BET=2000%3A634&ORG); prisijungimo laikas: 2006-09-02.
5. Yrkestrafiklag (1998:490)//
[http://rixlex.riksdagen.se/htbin/thw?\\${HTML}=SFST_LST&\\${OOHTML}=SFST_DOK&\\${SNHTML}=SFST_ERR&\\${MAXPAGE}=26&\\${TRIPSHOW}=format=THW&\\${BASE}=SFST&\\${FREETEXT}=&RUB=&BET=1998%3A490&ORG](http://rixlex.riksdagen.se/htbin/thw?${HTML}=SFST_LST&${OOHTML}=SFST_DOK&${SNHTML}=SFST_ERR&${MAXPAGE}=26&${TRIPSHOW}=format=THW&${BASE}=SFST&${FREETEXT}=&RUB=&BET=1998%3A490&ORG); prisijungimo laikas: 2006-08-07.
6. Lag (1982:80) om anställningsskydd//
[http://rixlex.riksdagen.se/htbin/thw?\\${HTML}=SFST_LST&\\${OOHTML}=SFST_DOK&\\${SNHTML}=SFST_ERR&\\${MAXPAGE}=26&\\${TRIPSHOW}=format=THW&\\${BASE}=SFST&\\${FREETEXT}=&RUB=&BET=1982%3A80&ORG](http://rixlex.riksdagen.se/htbin/thw?${HTML}=SFST_LST&${OOHTML}=SFST_DOK&${SNHTML}=SFST_ERR&${MAXPAGE}=26&${TRIPSHOW}=format=THW&${BASE}=SFST&${FREETEXT}=&RUB=&BET=1982%3A80&ORG); prisijungimo laikas: 2006-09-18.
7. Lag (2006:575) om särskild skattekontroll i vissa branscher//
[http://rixlex.riksdagen.se/htbin/thw?\\${HTML}=SFST_LST&\\${OOHTML}=SFST_DOK&\\${SNHTML}=SFST_ERR&\\${MAXPAGE}=26&\\${TRIPSHOW}=format=THW&\\${BASE}=SFST&\\${FREETEXT}=&RUB=&BET=2006%3A575&ORG](http://rixlex.riksdagen.se/htbin/thw?${HTML}=SFST_LST&${OOHTML}=SFST_DOK&${SNHTML}=SFST_ERR&${MAXPAGE}=26&${TRIPSHOW}=format=THW&${BASE}=SFST&${FREETEXT}=&RUB=&BET=2006%3A575&ORG); prisijungimo laikas: 2006-08-14.

8. Mervärdesskattelag(1994:200)//
[http://rixlex.riksdagen.se/htbin/thw?\\${HTML}=SFST_LST&\\${OOHTML}=SFST_DOK&\\${SNHTML}=SFST_ERR&\\${MAXPAGE}=26&\\${TRIPSHOW}=format=THW&\\${BASE}=SFS T&\\${FREETEXT}=&RUB=&BET=1994%3A200&ORG](http://rixlex.riksdagen.se/htbin/thw?${HTML}=SFST_LST&${OOHTML}=SFST_DOK&${SNHTML}=SFST_ERR&${MAXPAGE}=26&${TRIPSHOW}=format=THW&${BASE}=SFS T&${FREETEXT}=&RUB=&BET=1994%3A200&ORG); prisijungimo laikas: 2006-08-13.
9. Proposition 2005/06:169 effektivare skattekontrol//
http://www.regeringen.se/download/81030194.pdf?major=1&minor=60402&cn=attachmentPublicDuplicator_0_attachment; prisijungimo laikas: 2006-08-14.
10. Regeringens proposition 2005/06:100. 2006 års ekonomiska vårproposition: Förslag till riktlinjer för den ekonomiska politiken och budgetpolitiken samt tilläggsbudget m.m.//
http://www.regeringen.se/download/be9a61f8.pdf?major=1&minor=61851&cn=attachmentPublicDuplicator_0_attachment; prisijungimo laikas: 2006-09-18.
11. Regeringens proposition 2005/06:109 åtgärder mot svarttaxi m.m.//
http://www.regeringen.se/download/7f205d39.pdf?major=1&minor=58721&cn=attachmentPublicDuplicator_0_attachment; prisijungimo laikas: 2006-10-05.
12. Regeringens proposition 2005/06:165 Ingripanden mot unga lagöverträdare//
[http://www.nj.se/NJAB/NJ/Home.nsf/ByKey/ungkrim/\\$file/prop_ungalag.pdf](http://www.nj.se/NJAB/NJ/Home.nsf/ByKey/ungkrim/$file/prop_ungalag.pdf); prisijungimo laikas: 2006-09-17.
13. Regeringens skrivelse 2005/06:23 Sveriges handlingsplan för tillväxt och sysselsättning//
<http://www.regeringen.se/sb/d/251/a/51936;jsessionid=aCC0TL2BVxoc>; prisijungimo laikas: 2006-09-18.
14. Reviderat samlat programdokument för växtkraft Mål 3 2000 – 2006 m. Sverige//
<http://www.esf.se/upload/Upphandling/Bilaga%203%20-%20SPD.pdf>; prisijungimo laikas: 2006-09-20.
15. Statens allmänna tjänstepensionsreglemente (1959:287)//
[http://rixlex.riksdagen.se/htbin/thw?\\${HTML}=SFST_LST&\\${OOHTML}=SFST_DOK&\\${SNHTML}=SFST_ERR&\\${MAXPAGE}=26&\\${TRIPSHOW}=format=THW&\\${BASE}=SFS T&\\${FREETEXT}=&RUB=&BET=1959%3A287&ORG](http://rixlex.riksdagen.se/htbin/thw?${HTML}=SFST_LST&${OOHTML}=SFST_DOK&${SNHTML}=SFST_ERR&${MAXPAGE}=26&${TRIPSHOW}=format=THW&${BASE}=SFS T&${FREETEXT}=&RUB=&BET=1959%3A287&ORG); prisijungimo laikas: 2006-09-07.
16. 1000 fler platser inom KY-information till anordnare// http://www.ky.se/arkiv_aktuellt.html; prisijungimo laikas: 2006-08-16.
17. 7 av 10 får jobb efter arbetsmarknadsutbildning// <http://www.ams.se/go.aspx?a=62398>; prisijungimo laikas: 2006-11-04.

18. Arbetsmarknadspolitiska program för invandrare//
<http://www.regeringen.se/sb/d/6544/a/62209>; prisijungimo laikas: 2006-09-08.
19. Aktivitetsgaranti//
<http://www.ams.se/admin/Documents/faktablad/aktg.pdf#search=%22aktivitetsgaranti%22>;
prisijungimo laikas: 2006-08-16.
20. Äldre på arbetsmarknaden// <http://www.regeringen.se/sb/d/5398/a/42625>; prisijungimo laikas:
2006-09-21.
21. Äldres delpension ger 55 000 unga jobb// <http://www.ams.se/arbetsmarknaden/>; prisijungimo
laikas: 2006-11-16.
22. ALMI – från ide till lönsamt företag// <http://www.almi.se/>; prisijungimo laikas: 2006-08-29.
23. Ändra arbetsgivarnas attityd// <http://www.regeringen.se/sb/d/4672/a/44908>; prisijungimo
laikas: 2006-09-26.
24. Anställning hos Samhall// <http://www.ams.se/admin/Documents/faktablad/samhall.pdf>;
prisijungimo laikas: 2006-07-14.
25. Antal utbildningsår// http://www.ekonomifakta.se/diagram_919.aspx; prisijungimo laikas:
2006-08-23.
26. Arbete åt alla//
<http://www.socialdemokraterna.se/upload/Central/dokument/pdf/Valblad06/Valblad%20Arbete%20at%20alla.pdf>; prisijungimo laikas: 2006-08-20.
27. Arbetsförmedlingens program minskas snabbt och drastiskt//
<http://www.ams.se/Go.aspx?a=70108>; prisijungimo laikas: 2006-11-02.
28. Arbetsgivare negativa till äldre arbetslösa// <http://www.ams.se/go.aspx?a=1365>; prisijungimo
laikas: 2006-09-20.
29. Arbetskraftstundersökningen, årsmedeltal 2005//
http://www.scb.se/templates/tableOrChart_163103.asp; prisijungimo laikas: 2006-10-27.
30. Arbetsmarknadspolitiska åtgärder för personer med funktionshinder//
http://www.hso.se/filesserver/Arbetsmarknadspolitik_och_funktionshinder.Oversikt_hosten_2004.PDF.PDF; prisijungimo laikas: 2006-10-7.
31. Arbetsmarknadsstatistik från år 1992 (månad, kvartal, år) – arbetslösa i program, lediga platser m.m.// http://www.ams.se/admin/Documents/ams/arbdata/arblos/2006/adata_rikt0610.pdf;
prisijungimo laikas: 2006-12-02.
32. Arbetsplatsintroduktion har lett till jobb för utlandsfödda//
<http://www.amv.se/go.aspx?a=59914>; prisijungimo laikas: 2006-09-15.

33. Arbetspraktik// http://www.ams.se/admin/Documents/faktablad/arbprak_sok.pdf; prisijungimo laikas: 2006-08-16.
34. Arbetspraktik// <http://www.umea.se/naringslivarbete/arbetsmarknadsatgarder/arbetspraktikap.4.bbd1b101a585d7048000162583.html>; prisijungimo laikas: 2006-08-16.
35. Arbetstid// http://www.socialdemokraterna.se/Templates/Page_1904.aspx; prisijungimo laikas: 2006-10-23.
36. Åtgärder mot bidragfusk// <http://www.regeringen.se/sb/d/6105/a/54268>; prisijungimo laikas: 2006-10-28.
37. Åtgärder mot skattefusk// <http://www.regeringen.se/sb/d/6109;jsessionid=aeoP5wCXyLv->; prisijungimo laikas: 2006-09-28.
38. Barnbidrag och fler barnstillägg// <http://www.forsakringskassan.se/fakta/barnbidrag/?page=/privatpers/foralder/barnbidrag/index.php&hanna=>; prisijungimo laikas: 2006-08-27.
39. Barnbidrag// <http://sv.wikipedia.org/wiki/Barnbidrag>; prisijungimo laikas: 2006-07-14.
40. Befolkningsstruktur// http://www.ekonomifakta.se/page_122.aspx; prisijungimo laikas: 2006-10-04.
41. Bylund P. Kaip gerovės valstybė sugadino Švediją// http://www.lrinka.lt/index.php/meniu/leidinys_laisvoji_rinka/2006_nr2/straipsniai/kaip_geroves_valstybe_sugadino_svedija/3439; prisijungimo laikas: 2006-07-22.
42. Budget för 2006: Satsningar på nya jobb, tillväxt och välfärd// <http://www.regeringen.se/sb/d/5582/a/50192;jsessionid=aCC0TL2BVxoc>; prisijungimo laikas: 2006-11-03.
43. Cairns W. Europos Sąjungos teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 1999.
44. Čekuolis A. Skandinavai// http://www.slaptai.lt/Tekstai/Valstybes/Svedija/Lie_cekul0302.htm; prisijungimo laikas: 2006-11-01.
45. Darbo jėgos rinka// <http://www.biblioteka.lt/metai/svedija1/vi.html>; prisijungimo laikas: 2006-08-09.
46. En arbetsmarknadspolitik för alla// <http://www.sweden.gov.se/content/1/c6/05/48/32/4626c48b.pdf> ; prisijungimo laikas: 2006-10-10.

47. Europeisk sysselsättnings och socialpolitik: en politik för människor. Luxemburg: Byrån för Europeiska gemenskapernas officiella publikationer, 2000.
48. Europos Sajungos žinios. Informacinis biuletenis Nr.5 2006 rugsėjis//
http://www.ldb.lt/ldb_use/pub_docs/EuroposSajungosZinios200605.doc; prisijungimo laikas: 2006-09-18.
49. Europos užimtumo strategija// <http://www.elections2004.eu.int/highlights/lt/1101.html>;
prisijungimo laikas: 2006-08-06.
50. Färre kvinnliga chefer i det svenska näringslivet//
<http://www.sns.se/zino.aspx?articleID=1162>; prisijungimo laikas: 2006-09-12.
51. Fler studentlägenheter// <http://www.regeringen.se/sb/d/6553/a/62221>; prisijungimo laikas: 2006-10-09.
52. Fler utnyttjar friåret än andra program//
http://mp.se/templates/Mct_78.aspx?avdnr=12173&number=89349; prisijungimo laikas: 2006-08-27.
53. Folkhögskola// <http://susning.nu/Folkh%f6gskola>; prisijungimo laikas: 2006-07-29.
54. Folkmängd, Inflation// <http://www.scb.se/>; prisijungimo laikas: 31-10-2006.
55. Fördel Sverige. Framtidsprogram för företag och jobb//
http://www.svensktnaringsliv.se/Files/dokument/vi_arbetar_med/fordelsverige/SN_Fram_sv.pdf; prisijungimo laikas: 2006-11-05.
56. Fortsatt ökad sysselsättning och minskad arbetslöshet//
http://www.scb.se/templates/pressinfo_178028.asp; prisijungimo laikas: 2006-10-17.
57. Frår// <http://www.ams.se/admin/Documents/faktablad/friar.pdf>; prisijungimo laikas:
58. Fredrik S. The Not-So-Super Model// <http://www.openeurope.org.uk/media-centre/article.aspx?newsid=1137>; prisijungimo laikas: 2006-11-28.
59. Friår – en reform som alla vinner på//
http://mp.se/templates/Mct_78.aspx?avdnr=12173&number=3326; prisijungimo laikas: 2006-08-08.
60. Friåret ger ökad rörlighet på arbetsmarknaden//
http://mp.se/templates/Mct_78.aspx?avdnr=12173&number=81946; prisijungimo laikas: 2006-08-08.
61. Girnius K. Kaip išsaugoti socialinės gerovės valstybę?//
http://www.politika.lt/index.php?cid=9316&new_id=129015; prisijungimo laikas: 2006-11-03

62. Gymnasieutbildade// http://www.ekonomifakta.se/diagram_921.aspx; prisijungimo laikas: 2006-10-11.
63. Guogis A. Apie kai kurias socialinės nelygybės formavimosi sąlygas Baltijos šalyse//Filosofija. Sociologija. 2004. Nr. 2. P. 17-21
64. Guogis A. Apie Švedijos socialdemokratijos ideologijos ir politikos santyki//Politologija. 1993. Nr. 3-4. P. 67-70
65. Guogis A. Socialinės politikos modeliai. Vilnius: Eugrimas, 2000.
66. Guogis A. Švedijos socialdemokratų ideologija 1932 – 1994 metais. Vilnius: Eugrimas, 2000.
67. Guogis A., Liudvinovičienė A. Lietuvos ir Švedijos socialinės politikos lyginamoji analizė//Viešoji politika ir administravimas. 2004. Nr. 8. P. 74-82
68. Gustafsson T. Äldre i arbetslivet// <http://www.arbetslivsinstitutet.se/50plus/attityder.asp>; prisijungimo laikas: 2006-11-25.
69. Hyresgarantier för ungdomar// <http://www.regeringen.se/sb/d/6561/a/62078>; prisijungimo laikas: 2006-09-06.
70. Högskoleutbildade, 25–34 år// http://www.ekonomifakta.se/diagram_933.aspx; prisijungimo laikas: 2006-10-11.
71. Högskoleutbildade, 25–64 år// http://www.ekonomifakta.se/diagram_928.aspx; prisijungimo laikas: 2006-10-11.
72. Integration, arbetsmarknadsåtgärder för invandrare//<http://www.regeringen.se/sb/d/2922/a/21508>; prisijungimo laikas: 2006-11-02.
73. Invandrare på arbetsmarknaden// <http://www.regeringen.se/sb/d/4667/a/38620>; prisijungimo laikas: 2006-11-04.
74. IUC nätverket// <http://www.iuc.se/>; prisijungimo laikas: 2005-10-17.
75. IUC verksamhet// <http://www.iuc.se/www/verksamhet.asp>; prisijungimo laikas: 2005-10-17
76. Jakobsson Y. Det ska inte straffa sig att ta ett jobb// <http://www.ams.se/arbetsmarknaden/>; prisijungimo laikas: 2006-12-13.
77. Junevičius A. Europos Sąjunga: istoriniai, politiniai ir teisiniai aspektai. Kaunas: Technologija, 1999.
78. Kämpa mot diskriminering// <http://www.regeringen.se/sb/d/6840/a/69042>; prisijungimo laikas: 2006-10-26.
79. Karakaya E. Var tredje invandrare är arbetslös// <http://www.aftonbladet.se/vss/debatt/story/utskrift/0,3258,840386,00.html>; prisijungimo laikas: 2006-08-21.

80. Karlson Å. Trafikutskottet efterlyser snabba åtgärder mot den ekonomiska brottsligheten inom taxinäringen//
http://www.riksdagen.se/Webbnav/index.aspx?nid=45&sq=1&ID=mkfpkf7D6_5_4;
prisijungimo laikas: 2006-10-15.
81. Katinas P. Švedija pasuko į dešinę//
http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2006/09/20/pasa_04.html; prisijungimo laikas: 2006-10-22.
82. Komvux// <http://susning.nu/Komvux>; prisijungimo laikas: 2006-08-01.
83. Kort och långtidsarbetslösa samt arbetslöshet bland utrikes födda//
http://www.scb.se/templates/tableOrChart_81329.asp; prisijungimo laikas: 2006-11-13.
84. Kulčinskaja M. Švedija. Mitai ir tikrovė. Klaipėda: Libra Memelensis, 2002.
85. Kvarntorp K. Lāgre lōneōkningstakt ger fler jobb// <http://www.ams.se/arbetsmarknaden/>;
prisijungimo laikas: 2006-11-27.
86. Kvinnliga chefer i nāringsslivet nere pā 25 procent//
<http://www.sns.se/zino.aspx?articleID=1161>; prisijungimo laikas: 2006-09-12.
87. Lārling// <http://www.larling.nu/syfte.htm>; prisijungimo laikas: 2006-07-05.
88. Lārlingsplatser//
http://www.ams.se/admin/Documents/faktablad/larling_sok.pdf#search=%22%C3%A4rlingsplatser%22; prisijungimo laikas: 2006-07-05.
89. Leijonborg L. Sverige kan//
http://www.riksdagen.se/webbnav/index.aspx?nid=410&dok_id=GT02Fi241&rm=2005/06&bet=Fi241#_Toc118794880; prisijungimo laikas: 2006-10-16.
90. Lietuva pagal ekonomikos konkurencingumą – 40 vietoje pasaulyje//
http://www.politika.lt/?cid=9300&new_id=134542; prisijungimo laikas: 2006-09-28.
91. Lietuvos statistikos metraštis. Vilnius, 2004.
92. Lōnebidrag// http://www.ho.se/Tpl/NormalPage_609.aspx; prisijungimo laikas: 2006-09-19.
93. Lōnerna steg 2,4 procent fōr arbetare och 3,1 procent fōr tjānstmān i privat sektor//
http://www.scb.se/templates/pressinfo_179093.asp; prisijungimo laikas: 2006-09-23.
94. Lōneskatter fōr enmansfōretag//
<http://www.regeringen.se/sb/d/5253/a/53427;jsessionid=aCC0TL2BVxoc>; prisijungimo laikas: 2006-10-29.
95. Lower real estate tax decreases the inflation rate//
http://www.scb.se/templates/pressinfo_182327.asp; prisijungimo laikas: 2006-12-02.

96. Margareta Wicklander Arbetsgivare väljer bort arbetslösa//
<http://www.ifau.se/templates/DatedPage.aspx?id=1095>; prisijungimo laikas: 2006-07-25.
97. Näslund A. Hur ser siffrorna egentligen ut för handikappade?//
http://www.svd.se/dynamiskt/naringsliv/did_10349048.asp; prisijungimo laikas: 2006-09-07.
98. Nedarbo lygio pokyčiai// <http://www.stat.gov.lt/lt/news/view/?id=1517>; prisijungimo laikas: 2006-10-20.
99. Norberg J. Švedijos modeliai//
http://www.lrinka.lt/index.php/meniu/leidinys_laisvoji_rinka/leidinys_laisvoji_rinka/straipsniai/svedijos_modeliai/3837; prisijungimo laikas: 2006-11-05.
100. Nordling D. Inkomstskatten varierar mellan 29 och 49 procent för heltid//
http://user.bahnhof.se/~danne/vk_inskatt0201.htm; prisijungimo laikas: 2006-08-13.
101. Nutek verkar inom följande områden// <http://www.nutek.se/sb/d/109/a/134ö> prisijungimo laikas: 2006-07-17.
102. Om ALMI// http://www.almi.se/om_almi.html; prisijungimo laikas: 2006-07-17.
103. Personer med funktionshinder och nedsatt arbetsförmåga//
<http://www.ams.se/go.aspx?a=70144>; prisijungimo laikas: 2006-09-07.
104. Persson E. 93 000 fler i arbete// <http://www.ams.se/arbetsmarknaden/>; prisijungimo laikas:
105. Pettersson J. Få vet vad de betalar eller vad de får//
http://www.svd.se/dynamiskt/ledare/did_13398713.asp; prisijungimo laikas: 2006-08-26.
106. Pyykölä M. Arbetslösheten högst bland unga och invandrare//
<http://www.fastighets.se/home/fast2/tidn/home.nsf/unid/BAAE57BE26C38EF1C1257193003BAB01>; prisijungimo laikas: 2006-09-04.
107. Plusjobb till friskolor, kulturen och upp till 65 år//
<http://www.regeringen.se/sb/d/6556/a/63287;jsessionid=aCC0TL2BVxoc>; prisijungimo laikas: 2006-11-25.
108. Promemoria "Bidrag till kommunala hyresgarantier för enskilda hushålls etablering på bostadsmarknaden" – remiss från kommunstyrelsen//
<http://insyn.stockholm.se/enskede/insynContentText.asp?id=26&page=opinion&nodeid=183694>; prisijungimo laikas: 2006-09-27.

109. Rättväsendet//
<http://www.centrummotrasism.nu/WebControls/Upload/Dialogs/Download.aspx?ID=2842#search=%22diskriminering%20i%20r%C3%A4ttv%C3%A4sendet%22>; prisijungimo laikas: 2006-11-16.
110. Reallön för arbetare och tjänstemän// http://www.ekonomifakta.se/diagram_191.aspx; prisijungimo laikas: 2006-11-07.
111. Redan genomförda åtgärder// <http://www.regeringen.se/sb/d/6105/a/54268>; prisijungimo laikas: 2006-11-05.
112. Riv hindren för äldre i arbetslivet!// <http://www.regeringen.se/sb/d/722/a/5359>; prisijungimo laikas: 2006-11-21.
113. Rožėnas A. Europa nenori skirtis su gerovės valstybe//
<http://www.veidas.lt/lt/leidinys.nrfull/3ecdc5cce3312.1?veidas=58a9ee0d993c7b1>;
prisijungimo laikas: 2006-09-16.
114. Sysselsättning och arbetslöshet 1976 – 2004//
http://www.scb.se/statistik/AM/AM0401/Sysselsattning_och_arbetsloshet_1975-2004.pdf;
prisijungimo laikas: 2006-08-01.
115. Sysselsättningsmål//
<http://www.regeringen.se/sb/d/5562/a/44173;jsessionid=aCC0TL2BVxoc>; prisijungimo laikas: 2006-10-28.
116. Sjukersättning// <http://www.forsakringskassan.se/privatpers/sjuk/lange/sjukers/>; prisijungimo laikas: 2006-10-03.
117. Sjukpenning// <http://sv.wikipedia.org/wiki/Sjukpenning>; prisijungimo laikas: 2006-08-24.
118. Sjukpenning// http://www.ptk.se/templates/TextPageWide_653.aspx; prisijungimo laikas: 2006-08-24.
119. Skattelättnader för enmansföretag//
<http://www.regeringen.se/sb/d/5972/a/53459;jsessionid=aCC0TL2BVxoc>; prisijungimo laikas: 2006-10-13.
120. Skattetrycket i Sverige och internationellt//
http://www.ekonomifakta.se/diagram_392.aspx; prisijungimo laikas: 2006-10-13.
121. Skyddat arbete hos offentlig arbetsgivare (OSA)//
<http://www.ams.se/admin/Documents/faktablad/osa.pdf>; prisijungimo laikas: 2006-09-07.

122. Social policy agenda//
http://ec.europa.eu/employment_social/social_policy_agenda/com379_en.pdf; prisijungimo laikas: 2006-02-07.
123. Socialavgifter//
<http://www.skatteverket.se/infotext/arbetsgivare/socialavgifter.4.18e1b10334ebe8bc80005862.html>; prisijungimo laikas: 2006-08-02.
124. Socialrapport 2006// <http://www.socialstyrelsen.se/Publicerat/2006/9101/Sammanfattning.htm>; prisijungimo laikas: 2006-09-14.
125. Ståhlberg B. Det behövs tid och samarbete för en bra sjukskrivningsprocess//
<http://www.mediahuset.se/Distriktlakaren/dl505/ledare.htm>; prisijungimo laikas: 2006-10-10
126. Stöd för arbetspraktik och arbetslivsträning//
http://www.mol.fi/mol/se/01_arbetskraftsservice/10_stod_bidrag/06_arbetspraktik_arbetslivstraning/index.jsp; prisijungimo laikas: 2006-08-16.
127. Studiebidrag// <http://susning.nu/Studiebidrag>; prisijungimo laikas: 2006-08-21.
128. Studiemedel// <http://sv.wikipedia.org/wiki/Studiemedel>; prisijungimo laikas: 2006-08-21.
129. Sundström A. Två vanliga arbetslöshets mått//
http://www.scb.se/statistik/AM/AM0401/_dokument/Nytt_matt_def%20dec.pdf; prisijungimo laikas: 2006-11-07.
130. Svenska för invandrare// http://susning.nu/Svenska_f%26f6r_invandrare; prisijungimo laikas: 2006-08-23.
131. Svenska för invandrare// http://sv.wikipedia.org/wiki/Svenska_f6r_invandrare; prisijungimo laikas: 2006-08-23.
132. Swentec AB//
http://www.regeringen.se/download/d0e8d35f.pdf?major=1&minor=28677&cn=attachmentPublicDuplicator_0_attachment; prisijungimo laikas: 2006-11-01.
133. Taljūnaitė M. Pilietybė ir socialinė Europos integracija. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2005.
134. Total employment rate, by gender %//
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1996,39140985&_dad=portal&_schema=PORTAL&screen=detailref&language=en&product=sdi_ed&root=sdi_ed/sdi_ed/sdi_ed_em_p/sdi_ed1421; prisijungimo laikas: 2006-11-27.

135. Total unemployment rate, by age group %//
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1996,39140985&_dad=portal&_schema=PORTAL&screen=detailref&language=en&product=sdi_ed&root=sdi_ed/sdi_ed/sdi_ed_em/sdi_ed1432; prisijungimo laikas: 2006-11-27.
136. Total unemployment rate, by gender %//
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/extraction/retrieve/en/theme3/une/une_rt_a?OutputDir=EJOutputDir_3000&user=unknown&clientsessionid=84053E7B40A28DE5A2D076024BF53C78.extraction-worker-1&OutputFile=une_rt_a.htm&OutputMode=U&NumberOfCells=2760&Language=en&OutputMime=text%2Fhtml&; prisijungimo laikas 2006-11-27.
137. Trygghetsanställning// http://www.ams.se/admin/Documents/faktablad/trygghetsanst_sok.pdf;
 prisijungimo laikas: 2006-09-07.
138. Ungdomar// <http://www.regeringen.se/sb/d/6348/a/60145>; prisijungimo laikas: 2006-11-19.
139. Utvecklingsanställning//
http://www.ams.se/admin/Documents/faktablad/utvecklingsanst_sok.pdf; prisijungimo laikas:
 2006-09-07.
140. Utveckling av högskolans marknadsföring – omvärldsanalys//
http://www.hig.se/pdf/sa/omvarldsanalys_juni_06.pdf; prisijungimo laikas: 2006-10-10.
141. Vad gör företagshälsovården?// <http://www.suntliv.nu/AFATemplates/Page.aspx?id=527> ;
 prisijungimo laikas: 2006-09-08.
142. Vår historia// http://www.socialdemokraterna.se/Templates/Page_6591.aspx; prisijungimo
 laikas: 2006-09-18.
143. Vårbudgeten 2006: Fokus på äldre, ungdomar, nya jobb och integration//
<http://www.regeringen.se/sb/d/6182/a/62091;jsessionid=aCC0TL2BVxoc>; prisijungimo laikas:
 2006-11-25.
144. Weidenfeld W., Veselas V. Europa nuo A iki Z. Europos integracijos vadovas. Vilnius:
 Girondas, 1999.
145. Wicklander M. Diskrimineringslagar dåligt skydd när invandrare förlorar sina jobb//
<http://www.ifau.se/templates/DatedPage.aspx?id=1080>; prisijungimo laikas: 2006-09-12.
146. Williams A. M. Europos Bendrija. Vilnius: Alma Littera, 1996.
147. Goldmann K. Nationality versus Europeanisation. St., 2001.

SANTRAUKA

Magistriniame darbe pristatomas Švedijos socialinės politikos modelis, apžvelgiama raida, nustatoma kokiam gerovės valstybės tipui jis priskiriamas. Nagrinėjamos gerovės valstybės formavimosi sąlygos, socialdemokratų politikos ideologijos įtaka socialiniam modeliui ir bedarbių integracijai. Darbe analizuojamas nedarbo paplitimas Švedijoje, rodikliai lyginami su ES. Tiriamos bedarbystės priežastys, nagrinėjamos nedarbo mažinimo priemonės.

Prieita išvados, jog Švedijos socialiniam modeliui ir gerovės valstybei pamatus padėjo socialdemokratų politika ir ideologija, kurios vertybės išlaikytos iki šių dienų. Efektyvi socialdemokratų socialinė politika ir aktyvios darbo rinkos priemonės daro didelę įtaką bedarbių integracijos rezultatyvumui ir lemia žemą nedarbo lygį.

Magistrinis darbas aktualus visos ES lygiu, nes socialinė politika Švedijoje plačiai išvystyta, o ES dar tik formuojama. Šalis jau pasiekė ES Lisabonos strategijos 2010 m. numatytus užimtumo tikslus. Čia daugelį metų nedarbo lygis mažesnis nei kitose ES šalyse. Švedija – universali valstybė, kurioje derinamas ekonomikos augimas, visiško užimtumo siekimas, nedarbo mažinimas kartu atidžiai rūpinantis gyventojų socialine apsauga. O Lietuvoje, kaip ir kai kuriose ES šalyse, trūksta gerovės valstybės elementų.

Pagrindinės sąvokos: gerovės valstybė, socialdemokratinis gerovės valstybės modelis, socialinė politika, nedarbas, bedarbiai, darbo rinka, integracija, strategija.

SUMMARY

The model of social policy in Sweden is introduced in this Master's research work. Its evolution, the type of welfare state, conditions of formation are defined. The influence is established for social-democratic ideology on the social model and for the integration process of unemployed persons. The prevalence of unemployment in Sweden is analysed, the rates are compared with EU. Unemployment reasons and means of unemployment reduction are considered.

It was concluded, that the corner stone of Swedish social model and welfare state is social-democratic politics and its values that are still significant and popular nowadays. Its operative social policy and active labour market actions influence the efficiency of unemployed persons' integration process and determines the low rate of unemployment.

This Master's research work is significant in all EU, as the research field is relevant. Social policy is wide developed in Sweden, whereas it is in the initial stage period in EU. The country already succeeded in EU Lisbon Social Policy Agenda employment goals for 2010. A great while the unemployment rate was less than in other EU member countries. Sweden is the all-purpose state, where the economic growth, the pursuit of complete employment, the reduction of unemployed persons' number are combined together with thorough citizens' social security. And there is a lack of elements of welfare state in Lithuania and other EU countries.

Keywords: welfare state, social-democratic welfare state model, social policy, unemployment, unemployed, labour force, integration, strategy.

PRIEDAI

1 PRIEDAS. NEDARBO LYGIO SKAIČIAVIMAS

Nedarbo lygis Švedijoje nustatomas pagal registruotų bedarbių apskaitą teritorinėse darbo biržose, remiantis statistikos departamento tyrimais. Panaši tvarka yra visame pasaulyje. Tačiau darbo biržų duomenys neatspindi realios padėties, nes bedarbiai ne visuomet į jas kreipiasi, t.y. darbo ieškoma ir naudojantis, pavyzdžiui, draugų, žiniasklaidos priemonių, interneto pagalba. Tuo tarpu statistikos departamentas nedarbo lygį apskaičiuoja pagal gyventojų užimtumo ir darbo jėgos santykį – duomenis apie darbuotojų skaičių nuolat pateikia įmonės.

Gyventojų užimtumo tyrimai yra vienas patikimiausių būdų darbo rinkos padėčiai ir pokyčiams įvertinti. Pagal Europos Tarybos ir Europos Komisijos reikalavimus apklausiami iš Gyventojų registro atsitiktinių imčių metodu atrinkti gyventojai (skirtingose šalyse skiriasi imama amžiaus grupė). Nuolatiniam tyrimui kiekvieną ketvirtį atrenkama 4000 (tam tikrose šalyse skaičius gali skirtis) namų ūkių, kurių ketvirtadalis kas ketvirtį keičiami. Taigi į nedirbančiųjų skaičių patenka visi apklausos metu pasisakę esą bedarbiai, neatsižvelgiant ar asmuo registruotas darbo biržoje, ar aktyviai ieško darbo.

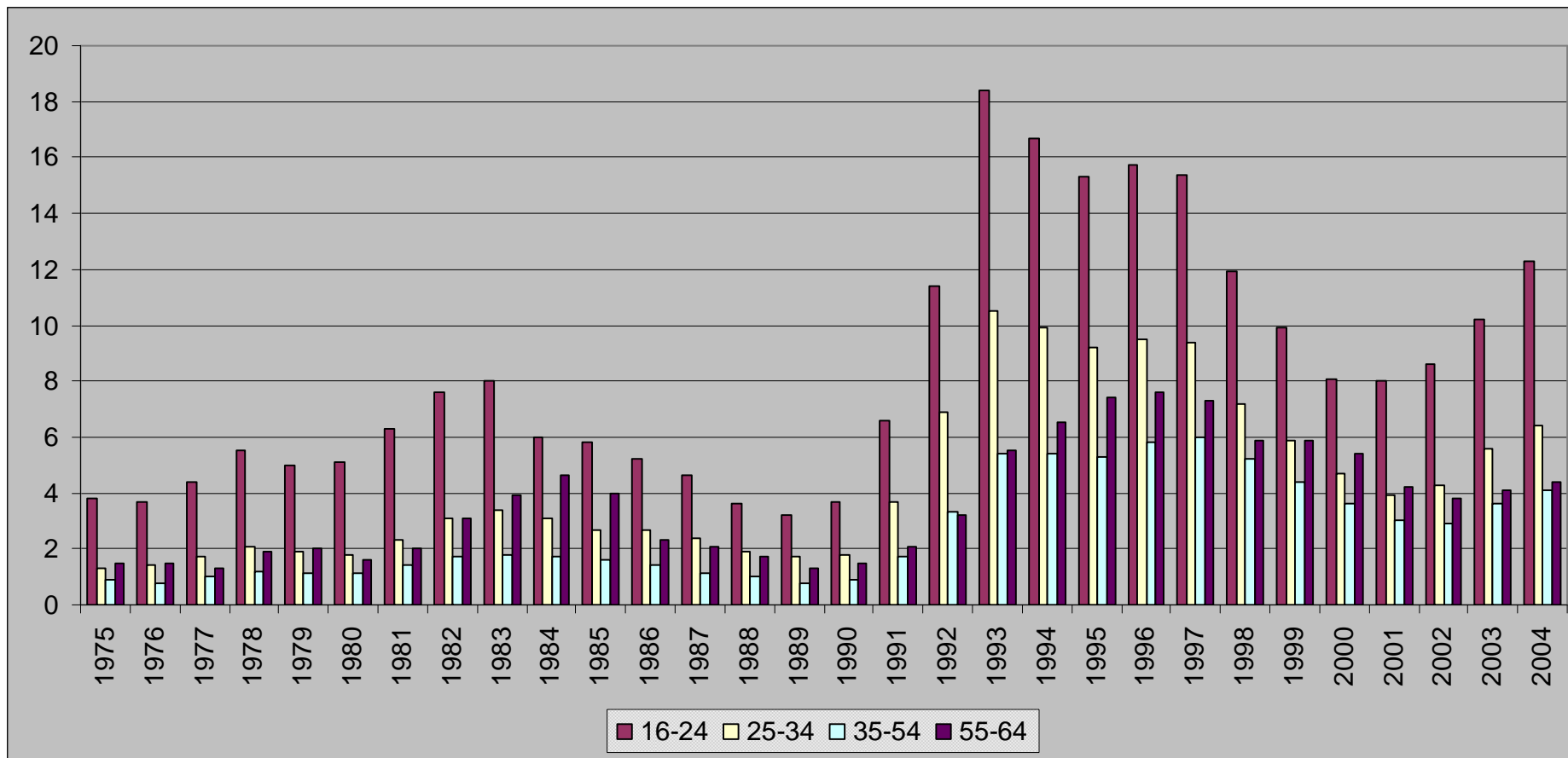
Apibendrinant, Respublikinės darbo biržos ir statistikos departamento nedarbo lygio duomenys skiriasi dėl nevienodos metodikos ir bedarbio apibrėžimo [91. P.86].

2 PRIEDAS. ŠVEDIJOS NEDARBO LYGIO PAGAL LYTĮ DUOMENYS

	Bedarbiai (tūkst.)			Nedarbo lygis (proc.)		
	Viso	Vyrai	Moterys	Viso	Vyrai	Moterys
1975	64	29	35	1,6	1,3	2
1976	65	29	36	1,6	1,3	2
1977	75	35	40	1,8	1,5	2,2
1978	94	49	45	2,3	2,1	2,4
1979	88	44	44	2,1	1,9	2,3
1980	86	40	45	2	1,7	2,3
1981	108	55	52	2,5	2,4	2,7
1982	137	70	68	3,2	3	3,4
1983	151	79	72	3,5	3,4	3,6
1984	136	69	67	3,1	3	3,3
1985	124	65	60	2,8	2,8	2,9
1986	110	56	53	2,5	2,4	2,5
1987	94	48	45	2,1	2,1	2,1
1988	77	40	37	1,7	1,7	1,7
1989	66	34	33	1,5	1,4	1,5
1990	75	40	36	1,6	1,7	1,6
1991	134	78	56	3	3,3	2,6
1992	233	144	89	5,2	6,3	4,2
1993	356	218	137	8,2	9,7	6,6
1994	340	202	138	8	9,1	6,7
1995	333	190	142	7,7	8,5	6,9
1996	347	192	155	8,1	8,5	7,5
1997	342	188	154	8	8,5	7,5
1998	276	154	122	6,5	6,9	6
1999	241	133	107	5,6	5,9	5,2
2000	203	114	89	4,7	5	4,3
2001	175	99	76	4	4,3	3,6
2002	176	101	76	4	4,4	3,6
2003	217	123	94	4,9	5,3	4,4
2004	246	137	109	5,5	5,9	5,1
2005	304	151	153	6,5	6,2	6,9
2006	269	130	140	5,7	5,3	6,2

Gyventojų užimtumo tyrimo duomenys [114. P.15;56]

3 PRIEDAS. ŠVEDIJOS NEDARBO LYGIO PAGAL AMŽIAUS GRUPES GRAFIKAS

Švedijos nedarbo lygis pagal amžiaus grupes 1975 – 2004 m. (proc.)

Gyventojų užimtumo tyrimo duomenys [114. P.17; 56]

4 PRIEDAS. ŠVEDIJOS NEDARBO LYGIO PAGAL AMŽIAUS GRUPES DUOMENYS

Metai	Amžius			
	16-24	25-34	35-54	55-64
1975	3,8	1,3	0,9	1,5
1976	3,7	1,4	0,8	1,5
1977	4,4	1,7	1	1,3
1978	5,5	2,1	1,2	1,9
1979	5	1,9	1,1	2
1980	5,1	1,8	1,1	1,6
1981	6,3	2,3	1,4	2
1982	7,6	3,1	1,7	3,1
1983	8	3,4	1,8	3,9
1984	6	3,1	1,7	4,6
1985	5,8	2,7	1,6	4
1986	5,2	2,7	1,4	2,3
1987	4,6	2,4	1,1	2,1
1988	3,6	1,9	1	1,7
1989	3,2	1,7	0,8	1,3
1990	3,7	1,8	0,9	1,5
1991	6,6	3,7	1,7	2,1
1992	11,4	6,9	3,3	3,2
1993	18,4	10,5	5,4	5,5
1994	16,7	9,9	5,4	6,5
1995	15,3	9,2	5,3	7,4
1996	15,7	9,5	5,8	7,6
1997	15,4	9,4	6	7,3
1998	11,9	7,2	5,2	5,9
1999	9,9	5,9	4,4	5,9
2000	8,1	4,7	3,6	5,4
2001	8	3,9	3	4,2
2002	8,6	4,3	2,9	3,8
2003	10,2	5,6	3,6	4,1
2004	12,3	6,4	4,1	4,4

Gyventojų užimtumo tyrimo duomenys [114. P.17; 56]

5 PRIEDAS. NEDARBO LYGIO DUOMENYS PAGAL LYTĮ

	1983			1984			1985			1986			1987		
	Viso	V	M	Viso	V	M	Viso	V	M	Viso	V	M	Viso	V	M
ES - 25 šalys	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
ES - 15 šalių	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Euro zona	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Euro zona (12)	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Airija	13,9	13,2	15,3	15,5	14,9	16,8	16,8	16	18,5	16,8	16	18,6	16,6	15,9	18
Austrija	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Belgija	10,7	7,2	16,8	10,8	7,1	17,1	10,1	6,3	16,4	10	6,2	16,3	9,8	6,3	15,6
Čekija	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Danija	8,4	7,9	8,9	7,9	7,2	8,7	6,7	5,6	7,9	5	3,8	6,4	5	4,3	5,9
Didžioji Britanija	10,8	11,7	9,6	10,9	11,4	10,1	11,2	11,6	10,7	11,2	11,6	10,7	10,3	10,7	9,8
Estija	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Graikija	7,1	5,3	10,6	7,2	5,3	10,8	7	5	10,6	6,6	4,6	10,4	6,7	4,6	10,4
Ispanija	14,1	13,1	16,7	16,5	15,5	18,8	17,7	16,5	20,6	17,3	15,9	20,8	16,8	13,9	22,8
Italija	7,4	5,1	12	7,9	5,4	12,7	8,2	5,6	13,1	8,9	6,2	14	9,6	6,9	14,7
Kipras	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Latvija	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Lenkija	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Lietuva	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Liuksemburgas	3,4	2,5	5,2	3	2,3	4,4	2,9	2,1	4,3	2,6	1,8	4	2,5	1,7	3,8
Malta	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Nyderlandai	9,2	8,1	11,5	8,9	7,7	11	7,9	6,7	10,1	7,8	6	11,1	7,7	5,5	11,3
Portugalija	8,2	4,9	12,8	8,9	6,2	12,7	9,1	6,7	12,6	8,8	6,7	11,8	7,2	5,4	9,8
Prancūzija	7,7	6	10,1	9,2	7,5	11,6	9,6	8	11,9	9,8	8,1	12	9,9	7,9	12,6
Slovakija	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Slovėnija	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Suomija	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Švedija	3,7	3,7	3,7	3,3	3,2	3,3	2,9	3	2,8	2,7	2,7	2,6	2,2	2,2	2,2
Vengrija	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Vokietija	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Bulgarija	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Japonija	2,6	2,7	2,6	2,7	2,7	2,8	2,6	2,6	2,6	2,8	2,7	2,8	2,8	2,9	2,8
JAV	9,6	9,9	9,2	7,5	7,4	7,6	7,2	7	7,4	7	6,9	7,1	6,2	6,2	6,2
Norvegija	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Rumunija	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Turkija	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:

5 priedo lentelės tęsinys kitame puslapyje

Eurostato duomenys [136]

5 priedo lentelės tęsinys

	1988			1989			1990			1991			1992		
	Viso	V	M	Viso	V	M	Viso	V	M	Viso	V	M	Viso	V	M
ES - 25 šalys	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
ES - 15 šalių	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	8,4	7,2	10
Euro zona	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	8	6,2	10,7
Euro zona (12)	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	8,2	6,3	10,9
Airija	16,2	15,6	17,4	14,7	14,3	15,6	13,4	12,9	14,6	14,7	14,2	15,8	15,4	15,1	16
Austrija	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Belgija	8,8	5,8	13,7	7,4	4,6	11,7	6,6	4	10,4	6,4	4,2	9,8	7,1	5,1	10
Čekija	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Danija	5,7	5,1	6,3	6,8	6,4	7,3	7,2	6,8	7,6	7,9	7,2	8,6	8,6	8	9,2
Didžioji Britanija	8,5	8,7	8,2	7,1	7,3	6,8	6,9	7,2	6,4	8,6	9,7	7,3	9,8	11,5	7,5
Estija	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Graikija	6,8	4,3	11,2	6,7	4,1	11,1	6,4	3,9	10,8	7,1	4,4	11,9	7,9	5	12,9
Ispanija	15,9	12,4	22,9	13,9	10,5	20,9	13,1	9,6	19,8	13,2	9,9	19,5	14,9	11,7	21
Italija	9,7	6,9	14,8	9,7	6,9	14,8	8,9	6,2	13,5	8,5	6	12,9	8,7	6,3	13
Kipras	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Latvija	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Lenkija	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Lietuva	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Liuksemburgas	2	1,5	3	1,8	1,3	2,7	1,7	1,2	2,5	1,6	1,3	2,3	2,1	1,7	2,8
Malta	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Nyderlandai	7,2	5,2	10,3	6,6	4,7	9,6	5,8	4,1	8,5	5,5	3,9	7,9	5,3	4,1	7,2
Portugalija	5,8	4,1	8,2	5,2	3,5	7,4	4,8	3,3	6,7	4,2	2,8	5,9	4,3	3,6	5,1
Prancūzija	9,4	7,4	12,1	8,9	6,8	11,7	8,5	6,5	11,1	9	7	11,4	9,9	8	12,2
Slovakija	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Slovėnija	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Suomija	4,2	4,6	3,8	3,1	3,2	3	3,2	3,6	2,7	6,6	8	5,1	11,7	13,6	9,6
Švedija	1,8	1,8	1,8	1,6	1,5	1,6	1,7	1,7	1,7	3,1	3,4	2,8	5,6	6,6	4,4
Vengrija	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Vokietija	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	6,4	5,1	8,2
Bulgarija	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Japonija	2,3	2,5	2,1	2,3	2,2	2,3	2,1	2	2,2	2,1	2	2,2	2,2	2,1	2,2
JAV	5,5	5,5	5,6	5,3	5,2	5,4	5,5	5,6	5,4	6,7	7	6,3	7,4	7,8	6,9
Norvegija	:	:	:	4,9	5,1	4,6	5,2	5,6	4,8	5,5	5,8	5	5,9	6,6	5,1
Rumunija	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Turkija	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:

5 priedo lentelės tęsinys kitame puslapyje

5 priedo lentelės tęsinys

	1993			1994			1995			1996			1997		
	Viso	V	M	Viso	V	M	Viso	V	M	Viso	V	M	Viso	V	M
ES - 25 šalys	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
ES - 15 šalių	10	8,8	11,7	10,4	9,1	12,2	10	8,6	12	10,1	8,7	11,9	9,8	8,4	11,8
Euro zona	10,1	8,2	12,8	10,8	8,8	13,6	10,5	8,5	13,4	10,7	8,7	13,4	10,6	8,6	13,3
Euro zona (12)	10,1	8,1	12,9	10,7	8,7	13,6	10,5	8,4	13,4	10,7	8,7	13,4	10,6	8,6	13,3
Airija	15,6	15,4	16	14,3	14,2	14,6	12,3	12,2	12,5	11,7	11,5	11,8	9,9	9,9	9,9
Austrija	4	3,1	5	3,8	3	4,9	3,9	3,1	5	4,4	3,7	5,2	4,4	3,7	5,4
Belgija	8,6	6,7	11,5	9,8	7,7	12,7	9,7	7,6	12,7	9,5	7,4	12,5	9,2	7,3	11,9
Čekija	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Danija	9,6	9,3	9,9	7,7	7,1	8,5	6,7	5,6	8,1	6,3	5,3	7,5	5,2	4,4	6,2
Didžioji Britanija	10	11,9	7,6	9,3	11	7,1	8,5	9,9	6,7	8	9,3	6,3	6,9	7,7	5,8
Estija	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	9,6	10,3	8,9
Graikija	8,6	5,7	13,6	8,9	6	13,7	9,2	6,2	14,1	9,6	6,1	15,2	9,8	6,4	15,2
Ispanija	18,6	15,5	24,1	19,8	16,2	26,1	18,8	14,9	25,3	18,2	14,4	24,4	17,1	13,2	23,4
Italija	10,1	7,5	14,5	10,6	8,3	14,6	11,2	8,6	15,4	11,2	8,7	15,2	11,3	8,7	15,3
Kipras	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Latvija	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Lenkija	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	10,9	9,1	13
Lietuva	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Liuksemburgas	2,6	2,2	3,3	3,2	2,6	4,1	2,9	2	4,3	2,9	2,2	4,2	2,7	2	3,9
Malta	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Nyderlandai	6,2	5,4	7,5	6,8	6	7,9	6,6	5,5	8,1	6	4,8	7,7	4,9	3,7	6,6
Portugalija	5,6	4,8	6,7	6,9	6,1	7,9	7,3	6,5	8,2	7,3	6,5	8,2	6,8	6,1	7,7
Prancūzija	11,1	9,6	13	11,7	10,1	13,6	11,1	9,4	13,1	11,6	10	13,5	11,5	10,1	13,3
Slovakija	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Slovėnija	:	:	:	:	:	:	:	:	:	6,9	7	6,7	6,9	6,8	7,1
Suomija	16,3	18,1	14,4	16,6	18,1	14,8	15,4	15,7	15,1	14,6	14,3	14,9	12,7	12,3	13
Švedija	9,1	10,7	7,3	9,4	10,8	7,8	8,8	9,7	7,8	9,6	10,1	9	9,9	10,2	9,5
Vengrija	:	:	:	:	:	:	:	:	:	9,6	10,2	8,8	9	9,7	8,1
Vokietija	7,7	5,3	10,9	8,3	5,9	11,4	8	5,8	10,9	8,5	6,6	11	9,1	7,3	11,6
Bulgarija	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Japonija	2,5	2,4	2,6	2,9	2,8	3	3,1	3,1	3,2	3,4	3,4	3,4	3,4	3,4	3,4
JAV	6,8	7,1	6,5	6,1	6,2	6	5,6	5,6	5,6	5,4	5,4	5,4	4,9	4,9	5
Norvegija	6	6,6	5,2	5,4	6	4,8	4,9	5,2	4,6	4,7	4,7	4,8	4	3,9	4,2
Rumunija	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	5,3	5	5,7
Turkija	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:

5 priedo lentelės tęsinys kitame puslapyje

5 priedo lentelės tęsinys

	1998			1999			2000			2001			2002		
	Viso	V	M	Viso	V	M	Viso	V	M	Viso	V	M	Viso	V	M
ES - 25 šalys	9,5	8	11,3	9,1	7,7	10,8	8,6	7,3	10,2	8,4	7,3	9,9	8,7	7,7	10
ES - 15 šalių	9,3	7,8	11,2	8,5	7,1	10,3	7,6	6,4	9,3	7,2	6,1	8,7	7,6	6,6	8,9
Euro zona	10	8,1	12,7	9,1	7,3	11,5	8,1	6,5	10,3	7,9	6,3	9,9	8,3	6,9	10,1
Euro zona (12)	10,1	8	12,8	9,2	7,3	11,7	8,2	6,5	10,5	7,9	6,3	9,9	8,3	6,9	10,1
Airija	7,5	7,7	7,3	5,6	5,7	5,5	4,3	4,3	4,3	3,9	4	3,8	4,3	4,6	4
Austrija	4,5	3,8	5,4	3,9	3,4	4,7	3,7	3,1	4,3	3,6	3,1	4,2	4,2	3,9	4,4
Belgija	9,3	7,7	11,6	8,6	7,3	10,3	6,9	5,6	8,5	6,7	6	7,6	7,3	6,7	8,2
Čekija	6,4	5	8,1	8,6	7,2	10,3	8,7	7,3	10,3	8	6,7	9,7	7,3	5,9	9
Danija	4,9	3,9	6	4,8	4,4	5,4	4,4	4,1	4,8	4,3	3,9	4,9	4,6	4,4	4,7
Didžioji Britanija	6,2	6,9	5,3	5,9	6,5	5,1	5,4	5,9	4,8	5	5,5	4,4	5,1	5,6	4,5
Estija	9,2	9,9	8,3	11,3	12,5	10,1	12,5	13,4	11,5	11,8	11,5	12	9,5	10,1	8,9
Graikija	10,9	7,1	16,7	12	7,9	18,1	11,3	7,5	17,2	10,8	7,3	16,2	10,3	6,8	15,6
Ispanija	15,3	11,3	21,9	12,9	9,1	18,8	11,4	8	16,8	10,8	7,7	15,6	11,5	8,2	16,4
Italija	11,3	8,8	15,4	10,9	8,4	14,8	10,1	7,8	13,6	9,1	7,1	12,2	8,6	6,7	11,5
Kipras	:	:	:	:	:	:	5,2	3,2	7,8	4,4	2,9	6,4	3,9	3	4,9
Latvija	14,3	15,1	13,6	14	14,4	13,6	13,7	14,4	12,9	12,9	14,2	11,5	12,6	13,6	11,4
Lenkija	10,2	8,5	12,2	13,4	11,8	15,3	16,4	14,6	18,6	18,5	17,1	20,2	19,8	19	20,7
Lietuva	13,2	14,6	11,7	13,7	15,1	12,3	16,4	18,6	14,1	16,4	18,5	14,3	13,5	13,6	13,4
Liuksemburgas	2,7	1,9	4	2,4	1,8	3,3	2,3	1,8	3,1	2,1	1,7	2,7	2,8	2,1	3,8
Malta	:	:	:	:	:	:	6,8	6,5	7,4	7,7	7	9,1	7,7	6,7	9,8
Nyderlandai	3,8	3	5	3,2	2,3	4,4	2,8	2,2	3,6	2,2	1,8	2,8	2,8	2,5	3,1
Portugalija	5,1	4,1	6,4	4,5	3,9	5,3	4,1	3,3	5	4	3,2	5	5	4,1	6
Prancūzija	11,1	9,5	12,9	10,5	9	12,2	9,1	7,6	10,9	8,4	7	10	8,9	7,9	10
Slovakija	:	:	:	16,7	16,6	16,9	18,7	18,9	18,5	19,4	19,8	18,9	18,7	18,6	18,9
Slovėnija	7,4	7,3	7,5	7,2	7	7,4	6,6	6,4	6,8	5,8	5,5	6,2	6,1	5,8	6,5
Suomija	11,4	10,9	12	10,2	9,8	10,7	9,8	9,1	10,6	9,1	8,6	9,7	9,1	9,1	9,1
Švedija	8,2	8,4	8	6,7	6,6	6,8	5,6	5,9	5,3	4,9	5,2	4,5	4,9	5,3	4,6
Vengrija	8,4	9	7,8	6,9	7,4	6,3	6,3	6,8	5,6	5,6	6,1	4,9	5,6	6	5,1
Vokietija	8,8	7,1	11,1	7,9	6,4	9,9	7,2	6	8,7	7,4	6,3	8,9	8,2	7,1	9,4
Bulgarija	:	:	:	:	:	:	16,4	16,7	16,2	19,2	20	18,4	17,8	18,5	17
Japonija	4,1	4,2	4	4,7	4,8	4,5	4,7	4,9	4,5	5	5,2	4,7	5,4	5,5	5,1
JAV	4,5	4,4	4,6	4,2	4,1	4,3	4	3,9	4,1	4,8	4,8	4,7	5,8	5,9	5,6
Norvegija	3,2	3,1	3,3	3,2	3,4	3	3,4	3,6	3,2	3,6	3,7	3,5	3,9	4,1	3,6
Rumunija	5,4	5,5	5,3	6,2	6,8	5,6	6,8	7,2	6,3	6,6	6,9	6,2	7,5	7,8	7,1
Turkija	:	:	:	:	:	:	6,5	6,6	6,3	8,3	8,7	7,4	10,3	10,7	9,4

5 priedo lentelės tęsinys kitame puslapyje

5 priedo lentelės tęsinys

	2003			2004			2005		
	Viso	V	M	Viso	V	M	Viso	V	M
ES - 25 šalys	9	8	10,2	9	8,1	10,2	8,8	7,9	9,9
ES - 15 šalių	8	7	9,2	8,1	7,1	9,3	7,9	7,1	9
Euro zona	8,7	7,4	10,5	8,9	7,6	10,5	8,6	7,5	10,1
Euro zona (12)	8,7	7,4	10,5	8,9	7,6	10,5	8,6	7,5	10,1
Airija	4,6	4,9	4,2	4,5	4,9	3,9	4,4	4,6	4
Austrija	4,3	3,9	4,7	4,8	4,4	5,4	5,2	4,9	5,5
Belgija	8	7,6	8,4	7,8	7	8,8	8,4	7,6	9,5
Čekija	7,8	6,2	9,9	8,3	7,1	9,9	7,9	6,5	9,8
Danija	5,6	5,3	5,9	5,4	5,1	5,6	4,8	4,4	5,3
Didžioji Britanija	4,9	5,5	4,3	4,7	5,1	4,2	4,8	5,1	4,3
Estija	10,2	10,5	9,9	9,2	10,3	8,1	7,9	8,8	7,1
Graikija	9,7	6,2	15	10,5	6,6	16,2	9,8	6,1	15,3
Ispanija	11,5	8,4	16	11	8,1	15	9,2	7	12,2
Italija	8,4	6,5	11,3	8	6,4	10,5	7,7	6,2	10,1
Kipras	4,5	3,9	5,2	5	4	6,3	5,2	4,3	6,5
Latvija	10,4	10,1	10,6	9,8	9,2	10,3	8,9	9,1	8,7
Lenkija	19,2	18,6	20	18,8	18	19,7	17,7	16,6	19,1
Lietuva	12,7	12,3	13,1	10,8	10,3	11,3	8,3	8,2	8,3
Liuksemburgas	3,7	3	4,7	4,8	3,3	6,8	4,5	3,5	5,9
Malta	8	6,8	10,7	7,3	6,9	8,3	7,3	6,5	9
Nyderlandai	3,7	3,5	3,9	4,6	4,3	4,8	4,7	4,4	5,1
Portugalija	6,3	5,4	7,2	6,7	5,9	7,6	7,6	6,7	8,7
Prancūzija	9,5	8,6	10,5	9,7	8,8	10,7	9,9	9	10,9
Slovakija	17,5	17,2	17,8	18	17	19,3	16,3	15,5	17,2
Slovėnija	6,5	6	7	6	5,6	6,5	6,5	6,1	7
Suomija	9	9,2	8,9	8,8	8,7	8,9	8,4	8,2	8,6
Švedija	5,6	6	5,2	6,3	6,5	6,1	7,8	7,9	7,7
Vengrija	5,8	6	5,5	5,9	5,8	6	7,2	7	7,4
Vokietija	9	8,2	10,1	9,5	8,7	10,5	9,5	8,9	10,3
Bulgarija	13,6	13,9	13,2	11,9	12,2	11,5	10,1	10,3	9,8
Japonija	5,3	5,5	4,9	4,7	4,9	4,4	4,4	4,6	4,2
JAV	6	6,3	5,7	5,5	5,6	5,4	5,1	5,1	5,1
Norvegija	4,5	4,9	4	4,4	4,8	4	4,6	4,8	4,4
Rumunija	6,8	7,2	6,3	7,1	8,2	5,9	7,9	8,3	7,6
Turkija	10,5	10,7	10,1	10,3	10,5	9,7	10,3	10,4	10,2

6 PRIEDAS. NEDARBO LYGIO DUOMENYS PAGAL AMŽIŲ

	1983		1984		1985		1986		1987		1988		1989		1990	
	<25	>25	<25	>25	<25	>25	<25	>25	<25	>25	<25	>25	<25	>25	<25	>25
ES - 25 šalys	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
ES - 15 šalių	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Euro zona	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Airija	20,4	11,4	22,3	12,9	24,2	14,1	24,9	14	24,4	14,1	23,6	13,9	20,5	13	19,4	11,7
Austrija	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Belgija	23,9	7,9	24,4	8,1	22	7,8	20,3	8,1	19,6	8,1	17,6	7,4	15,6	6,1	14,6	5,4
Čekija	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Danija	16,7	6,4	13,3	6,5	10,3	5,7	7,3	4,4	7,6	4,4	8,1	5	10,2	6	10,5	6,4
Didžioji Britanija	19,8	8,3	18,8	8,5	18	9,2	17,8	9,3	15,2	8,9	12,2	7,5	10	6,3	10,4	6
Estija	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Graikija	21,1	4,7	21,8	4,9	21,9	4,6	22,2	4,3	22,9	4,3	23,5	4,4	22,5	4,2	21,5	4,1
Ispanija	39,1	8,1	43,4	9,9	44,9	11,1	43,4	11	40,4	10,6	37,2	10,2	31,9	9,6	29,8	9,1
Italija	25,6	3,5	27,1	3,8	28,8	3,9	29,4	4,7	30,6	5,3	29,4	5,6	28,8	5,9	26,9	5,4
Kipras	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Latvija	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Lenkija	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Lietuva	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Liuksemburgas	7,9	2,1	6,7	2	6,5	1,9	6	1,7	5,7	1,7	4,8	1,4	4,1	1,3	3,8	1,3
Malta	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Nyderlandai	15,7	7,6	14,6	7,5	12,5	6,8	12,9	6,5	12,1	6,4	10,2	6,4	9,3	5,9	8,1	5,3
Portugalija	19,2	4,7	20,9	5,2	21,1	5,6	19,9	5,5	16,3	4,7	13,4	3,8	11,8	3,5	10,7	3,3
Prancūzija	20,6	5,2	25	6,1	24,8	6,7	23,9	7,1	23,1	7,5	21,6	7,3	19,6	7,1	19,1	6,9
Slovakija	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Slovėnija	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Suomija	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	10,8	3	8,6	2,2	9,3	2,1
Švedija	9,8	2,5	7,6	2,5	6,9	2,1	6,5	2	5,1	1,6	4,1	1,4	3,7	1,1	4,4	1,2
Vengrija	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Vokietija	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Bulgarija	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Japonija	4,2	2,4	4,9	2,4	4,8	2,3	5,2	2,4	5,6	2,4	4,9	2	4,5	1,9	4,3	1,8
JAV	17,2	7,5	13,9	5,8	13,6	5,6	13,3	5,4	12,2	4,8	11	4,3	10,9	4	11,1	4,4
Norvegija	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	11,1	3,4	11,6	3,8
Rumunija	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Turkija	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:

6 priedo lentelės tęsinys kitame puslapyje

Eurostato duomenys [135]

6 priedo lentelės tęsinys

	1991		1992		1993		1994		1995		1996		1997		1998	
	<25	>25	<25	>25	<25	>25	<25	>25	<25	>25	<25	>25	<25	>25	<25	>25
ES - 25 šalys	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	19,3	7,8
ES - 15 šalių	:	:	18,1	6,7	21,5	8,1	21,9	8,5	21,1	8,3	21,4	8,3	20,7	8,2	19,1	7,8
Euro zona	:	:	18,5	6,4	22,5	8	23,3	8,7	22,6	8,6	23	8,8	22,4	8,8	20,6	8,4
Airija	22,4	12,6	24,4	13	25,3	13,1	23	12,2	19,5	10,6	18,2	10,2	15,4	8,6	11,3	6,6
Austrija	:	:	:	:	6,3	3,5	5,7	3,5	5,6	3,6	6,3	4	6,7	4	6,4	4,2
Belgija	14,2	5,4	15,4	6	20,7	7,1	23,2	8,1	22,9	8,1	22,1	8,1	22	7,8	22,1	8
Čekija	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	12,8	5,2
Danija	10,7	7,2	11,7	7,9	12,8	8,9	10,2	7,2	9,6	6,1	9,7	5,6	7,7	4,7	7,3	4,4
Didžioji Britanija	13,9	7,3	16,3	8,3	17,5	8,6	16,4	7,9	15,3	7,1	14,9	6,6	13,7	5,5	13,1	4,9
Estija	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	17	8,7	15,2	8,4
Graikija	22,7	4,6	25,2	5,3	26,8	5,9	27,7	6,2	28,5	6,5	31	6,7	30,8	7	30,1	8,1
Ispanija	28,7	9,5	31,9	11	40,4	13,8	42,3	15	39,7	14,3	39,2	13,8	36,4	13,1	33,1	11,8
Italija	25,5	5,2	26,7	5,4	30,1	6,6	29,1	7,5	30,3	8,1	30,4	8,2	30,2	8,5	29,9	8,7
Kipras	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Latvija	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	26,8	12,5
Lenkija	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	23,2	9,3	22,5	8,6
Lietuva	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	25,5	11,4
Liuksemburgas	3,1	1,4	3,8	1,8	5,2	2,2	7,1	2,6	7,2	2,3	8,2	2,3	7,9	2,1	6,9	2,2
Malta	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Nyderlandai	7,8	4,9	8,1	4,7	10,6	5,3	10,9	5,9	11,4	5,6	11,1	5	9,1	4,1	7,6	3,1
Portugalija	9,4	3	10,4	3	12,8	4,3	15	5,4	16,5	5,7	16,7	5,7	15,1	5,4	10,7	4,2
Prancūzija	20,9	7,3	23	8,1	27,1	9,1	28,6	9,6	27	9,2	28,5	9,7	28,4	9,7	25,6	9,5
Slovakija	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	25,1	10,1
Slovėnija	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	17,5	5,1	17,2	5,2	17,8	5,8
Suomija	16,3	5,1	26,4	9,6	33,6	14,1	34	14,5	29,7	13,7	28	13	25,2	11	23,5	9,7
Švedija	7,6	2,3	13,2	4,4	22	7,2	22	7,6	19,1	7,4	20,5	8,2	20,6	8,6	16,1	7,2
Vengrija	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	18,5	8,2	17	7,7	15	7,2
Vokietija	:	:	6,2	6,5	15	6,4	15,6	7	14,9	6,8	15,6	7,3	16,2	7,9	15	7,7
Bulgarija	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Japonija	4,4	1,7	4,5	1,8	5,1	2,1	5,5	2,5	6,1	2,7	6,7	2,9	6,7	2,9	7,7	3,6
JAV	13,4	5,4	14,2	6,1	13,3	5,6	12,5	4,8	12,1	4,3	12	4,2	11,3	3,8	10,4	3,4
Norvegija	12,4	4	13,5	4,4	13,3	4,6	12,5	4,1	11,7	3,8	12,1	3,5	10,5	2,9	9,1	2,2
Rumunija	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	16,3	3,5	15,8	3,8
Turkija	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:

6 priedo lentelės tęsinys kitame puslapyje

6 priedo lentelės tęsinys

	1999		2000		2001		2002		2003		2004		2005	
	<25	>25	<25	>25	<25	>25	<25	>25	<25	>25	<25	>25	<25	>25
ES - 25 šalys	18,5	7,6	17,4	7,3	17,7	7	18,3	7,4	18,8	7,6	18,9	7,7	18,7	7,4
ES - 15 šalių	17,2	7,2	15,3	6,5	15,2	6,1	15,7	6,4	16,5	6,8	16,7	6,9	16,9	6,7
Euro zona	18,1	7,7	15,9	7	16,1	6,6	16,8	7	17,6	7,5	18	7,6	17,9	7,4
Airija	8,6	5	6,9	3,6	7,2	3,2	8,5	3,6	9,1	3,8	8,9	3,6	8,6	3,5
Austrija	5,4	3,7	5,3	3,4	5,8	3,3	6,7	3,8	8,1	3,7	9,6	4,1	10,3	4,3
Belgija	21,1	7,1	16,7	5,8	16,8	5,4	17,7	6,4	21,8	6,7	21,2	7	21,5	7,1
Čekija	17,7	7,1	17,8	7,3	17,3	6,8	16,9	6,1	18,6	6,6	21	7	19,2	6,8
Danija	9,1	4,4	6,2	4	8,3	3,9	7,4	4,1	9,2	4,8	8,2	5,1	8,6	4,2
Didžioji Britanija	12,7	4,7	12,2	4,1	11,9	3,8	12,1	3,8	12,3	3,6	12,1	3,3	13	3,3
Estija	22	10	23,9	11,4	23,2	11,1	17,6	9,4	20,6	8,7	21,7	8,2	15,9	7
Graikija	31,9	9,2	29,2	8,8	28,2	8,6	26,8	8,3	26,8	7,9	26,9	8,7	26	8,3
Ispanija	27,3	10	24,3	8,9	23,2	8,3	24,2	9,1	24,6	9,1	23,9	8,7	19,7	7,7
Italija	28,7	8,6	27	8	24,1	7,4	23,1	7	23,7	6,8	23,5	6,5	24	6,2
Kipras	:	:	10,1	4,2	8,1	3,3	8,1	3	8,9	3,6	10,5	4	13	4,3
Latvija	23,6	12,7	21,4	12,7	23	11,6	22	10,9	18	9,5	18,1	9,4	13,6	8,3
Lenkija	30,1	11,1	35,1	13,3	39,5	14,8	42,5	16,5	41,9	16,3	39,6	16	36,9	15,1
Lietuva	26,4	12	30,6	14,6	30,9	14,9	22,5	12,5	25,1	11,1	22,7	10,3	15,7	7,6
Liuksemburgas	6,9	1,9	7,2	1,8	7,3	1,6	8,2	2,3	11,2	3,1	16,5	4,2	13,8	3,8
Malta	:	:	13,7	4,7	18,8	4	17,1	4,6	17,2	4,9	16,8	4,8	16,5	4,9
Nyderlandai	6,8	2,5	5,7	2,3	4,5	1,7	5	2,3	6,3	3,2	8	3,9	8,2	4,1
Portugalija	9,1	3,8	8,8	3,3	9,4	3,2	11,6	4,1	14,4	5,2	15,4	5,6	16	6,6
Prancūzija	23,4	9	20,1	7,9	19,4	7,2	20	7,6	21,1	8,1	21,9	8,1	23,5	8,3
Slovakija	33,8	12,9	36,9	15,3	39,2	15,7	37,7	15,3	33,4	14,9	33,1	16	30,1	14,4
Slovėnija	17,6	5,8	16,3	5,4	17,8	4,7	16,5	5,1	17,3	5,4	16,1	5,1	15,9	5,4
Suomija	21,4	8,6	21,4	8,1	19,8	7,6	21	7,4	21,8	7,2	20,7	7,2	20,1	6,8
Švedija	12,3	6	10,5	5	10,9	4	11,9	4	13,4	4,5	16,3	5	22,6	5,8
Vengrija	12,7	5,9	12,5	5,4	11,3	5	12,7	5	13,4	5	15,5	5,2	19,4	6,1
Vokietija	12,7	7,1	10,6	6,6	12,8	6,5	14,2	7,1	14,7	8,1	15,1	8,6	15	8,6
Bulgarija	:	:	33,7	14,5	38,8	17,2	37	16	28,2	12,2	25,8	10,6	22,4	8,9
Japonija	9,2	4,1	9,1	4,2	9,6	4,5	9,9	4,8	10,1	4,7	9,5	4,2	8,7	4
JAV	9,9	3,1	9,3	3	10,6	3,7	12	4,6	12,4	4,8	11,8	4,4	11,3	4
Norvegija	9,4	2,2	9,9	2,3	10,3	2,5	11,1	2,7	11,6	3,3	11,4	3,3	11,6	3,5
Rumunija	17,2	4,6	17,2	5,3	17,6	5,1	21	5,6	19,5	5,2	23,2	5,5	25,8	5,7
Turkija	:	:	13	4,5	16,1	6,1	19,1	7,9	20,5	8	19,6	7,9	:	:

7 PRIEDAS. INTERVIU KLAUSIMAI

1. Kaip darbo rinka ir nedarbas pasikeitė Švedijoje bėgant metams? Ar pagerėjo/ pablogėjo?
2. Palyginkite Švedijos ir ES darbo rinką – kur lengviau rasti darbą, kur, Jūsų nuomone, didesnis nedarbo lygis?
3. Švedija kaip gerovės valstybė pagal daugelį rodiklių pirmauja pasaulyje. Kaip šaliai pavyko pasiekti tokių rezultatų?
4. Kokios yra pagrindinės nedarbo priežastys Švedijoje?
 - 4.1. Ar dideli mokesčiai ir brangi nedarbo jėga įtakoja nedarbą?
 - 4.2. Ar didelės bedarbių ir ligonių pašalpos lemia nedarbo lygį? Ar daug gyventojų išnaudojančių šią gerovės sistemą?
 - 4.3. Ar Švedijoje plėtojamas smulkusis verslas?
 - 4.4. Ar daug įmonių iškelia veiklą į užsienį ieškodamos pigios darbo jėgos?
 - 4.5. Ar daug švedų važiuoja ieškoti darbo į užsienį?
 - 4.6. Ar, Jūsų nuomone, Švedijoje gera švietimo sistema ir studijų kokybė? Ar jaunas žmogus baigęs vidurinę mokyklą ar universitetą jaučiasi saugiai, turįs tvirtus pagrindus įsilieti į darbo rinką?
5. Jei bedarbius skirstytume į grupes: vyrai, moterys, jaunimas, vyresnio amžiaus žmonės, imigrantai ir neįgalieji – kurioms grupėms sunkiausia integruotis darbo rinkoje?
6. Kokia jaunimo padėtis darbo rinkoje? Ar jiems lengva/ sunku įsidarbinti? Jei sunku, kokios priežastys tai įtakoja?
7. Kokia vyresnių gyventojų padėtis darbo rinkoje? Kokio amžiaus sulaukus susiduriama su problemomis? Kas įtakoja darbdavių nenorą priimti į darbą tokius žmones?
8. Kokia imigrantų padėtis ieškant darbo? Ar didelė svetimšalių diskriminacija darbo rinkoje? Ar tiesa, jog nepaisant didelės (ar net didesnės už švedų) imigrantų kvalifikacijos ir išsilavinimo, dėl akcento ar kitų panašių priežasčių, švedų darbdaviai mieliau į darbą priima tautiečius? Kodėl vyriausybė žinodama, kad dalis visuomenės nori, jog imigracija būtų sustabdyta, toliau didina priimamų svetimšalių skaičių, juo labiau, kad nesusitvarko su jau esamų imigrantų problemomis?
9. Kaip sekasi neįgaliesiems rasti darbą? Kaip keičiasi jų nedarbo situacija bėgant laikui?
10. Kokia moterų padėtis darbo rinkoje? Pagal statistinius duomenis didesnė dalis moterų nei vyrų turi darbą, nuo ko tai priklauso? Ar didelė moterų diskriminacija Švedijoje?
11. Ar sudėtinga įsidarbinti asmenims grįžusiems iš įkalinimo įstaigų, seksualinėms mažumoms?

12. Ar respondentas būdamas verslininku įdarbintų imigrantus, neįgaliuosius, moteris, vyresnio amžiaus ar geriau jaunesnį žmogų savo įmonėje?
13. Ar Švedijoje egzistuoja juodoji darbo rinka? Ar daug Švedijoje įmonių, vengiančių mokėti mokesčius? Ar darbuotojams mokamas atlyginimas vokeliuose?
14. Pagrindinėmis socialdemokratų vertybėmis laikomos: laisvė, lygybė, demokratija, solidarumas, darbas, socialinis saugumas ir efektyvumas. Kaip, Jūsų manymu, šios vertybės ir apskritai socialdemokratų politika bei ideologija įtakojo(/a) švedų visuomeninį gyvenimą, nedarbo lygį bei darbo rinką? Ar šios vertybės išsaugotos ir vis dar aktualios šiandien?
15. Ar socialdemokratų politika orientuota į darbo rinką? Jei ne, kokioms kitoms sritims teikiama pirmenybė?
16. Darbo rinkos programos nedarbui mažinti – ar jos efektyvios? Ar, Jūsų nuomone, daug dalyvavusiųjų vėliau pavyksta įsidarbinti?
17. Ar sutinkate su teiginiu, jog socialdemokratų politika ir darbo rinkos priemonės bedarbystei mažinti įtakoja žemą nedarbo lygį Švedijoje?
18. Ką būtų galima pakeisti ar pagerinti, kad nedarbas šalyje dar labiau sumažėtų?
19. Kas, Jūsų nuomone, pasikeis socialdemokratams pralaimėjus rinkimus ir į valdžią atėjus kitai partijai?